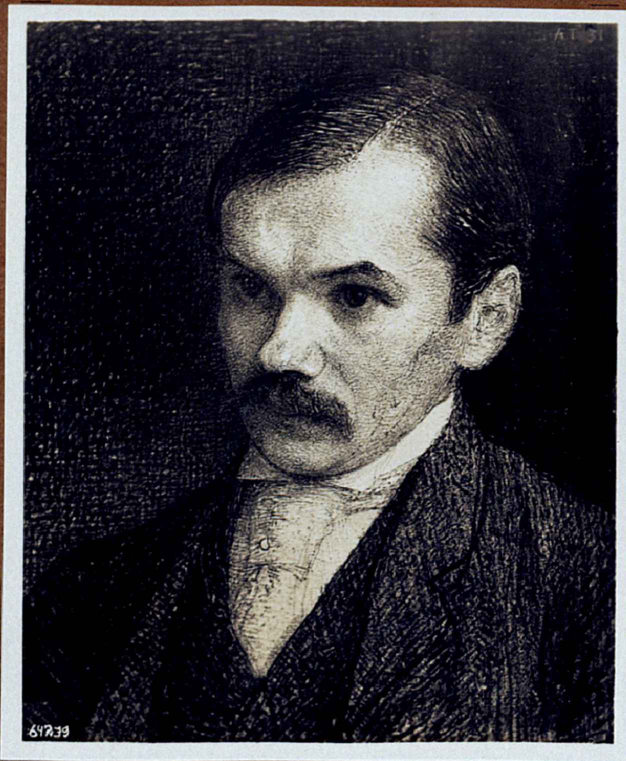
LIBER AMICORUM

DR. FREDERIK VAN EEDEN



LIBER AMICORUM


INTERNATIONAL
PSYCHOANALYTIC
UNIVERSITY
DIE PSYCHOANALYTISCHE HOCHSCHULE IN BERLIN



FREDERIK VAN EEDEN OP 31-JARIGEN LEEFTIJD
TEEKENING VAN JAN VETH

F. v. Eeden

LIBER AMICORUM

DR. FREDERIK VAN EEDEN

AANGEBODEN TER GELEGENHEID VAN
ZIJN ZEVENTIGSTEN VERJAARDAG
3 APRIL 1930



Ik heb de witte waterlelie lief,
daar die zoo blank is en zoo stil haar kroon
uitplooit in 't licht.
Rijzend uit donker-koelen vijvergrond,
heeft zij het licht gevonden en ontsloot
toen blij het gouden hart.
Nu rust zij peinzend op het watervlak
en wenscht niet meer. . .

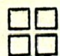
N.V. MAATSCHAPPIJ TOT VERSPREIDING VAN GOEDE EN GOEDKOOPE LECTUUR (WERELDBIBLIOTHEEK) TE AMSTERDAM

DIT WERK KWAM TOT STAND DOOR HET INITIATIEF VAN HET ONDERSTAANDE COMITÉ

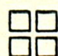
Z.Exc. MR. J. TERPSTRA, Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, *Eere-Voorzitter*

K. J. L. ALBERDINGK THIJM
DR. PETER VAN ANROOY
ANT. AVERKAMP
HERMANN BAHR (München)
DR. H. P. BERLAGE
MARTIEN BEVERSLUIS
HENRI BOREL
DR. P. C. BOUTENS
PROF. DR. GERARD BROM
PROF. DR. L. E. J. BROUWER
PROF. DR. H. BRUGMANS
DR. MARTIN BUBER (Heppenheim)
MR. DR. F. VAN CAUWELAERT
MR. FRANS COENEN
PROF. MR. I. B. COHEN
DR. CH. M. VAN DEVENTER
MR. FRANS ERENS
IR. L. J. M. FEBER
PROF. DR. AUGUST FOREL (Yvorne)
PROF. DR. SIGM. FREUD (Weenen)
H. GILTAY
PROF. DR. JAC. VAN GINNEKEN
PROF. A. F. GIPS
J. J. GRISS
ERICH GUTKIND (Berlijn)
PROF. DR. G. HEYMANS †
MR. ROEL HOUWINK
PROF. DR. G. W. KERNKAMP
SIR OLIVER LODGE (Salisbury)
J. LONDON
DR. WILLEM MENGELBERG
PROF. DR. FRANZ OPPENHEIMER (Frankfurt a. M.)
ELSE OTTEN (Berlijn)
HERMAN POORT
PROF. DR. J. PRINSEN JLZ.
IS. QUERIDO
DR. A. W. VAN RENTERGHEM
A. ROLAND HOLST
HENRIËTTE ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK
ROMAIN ROLLAND (Villeneuve Zwitserland)
ANNIE SALOMONS
DIRK SCHÄFER
PROF. MILOS SEIFERT (Pribram Tsjechoslowakije)
VICTOR SERVRANCKX
L. SIMONS
UPTON SINCLAIR (Long Beach Californië)
DR. NICO VAN SUCHTELEN
RABINDRANATH TAGORE (Santi Nikétan. Bolpur)
DR. JAC. P. THIJSSE
FELIX TIMMERMANS
MAURITS UYLDERT
PROF. DR. AUGUST VERMEYLEN
LOUIS DE VRIES
DR. F. M. WIBAUT
STEFAN ZWEIG (Salzburg)

DRUKKERIJ EN BINDERIJ VAN DE WERELDBIBLIOTHEEK

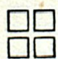


K. J. L. ALBERDINGK THIJM

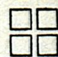


HET is niet mogelijk het ingewikkelde en veelzijdige leven van Dr. Frederik van Eeden in enkele regels weder te geven. Vergeleken bij een landschap, is het een zeer geäccidenteerd, uit groote verscheidenheid van onderdeelen bestaand landschap.
Het zij mij vergund thans alleen te wijzen op wat voor mij de plekken zonneschijn in dat indrukwekkend landschap zijn. Het zijn die gedeelten in de werken van Van Eeden, die zulk eene hooge dichtkunst-waarde hebben, dat zij behooren tot het beste door de verschillende naties der wereld aan dichtkunst in de laatste vijftig jaar voortgebracht niet alleen, maar tot dat deel der Nederlandsche Letterkunde, waardoor zij in dichtkunst-waarde die der andere naties overtreft.

K. J. L. Alberdingk Thijm.
(L. van Deyssel).



A. ALTINK



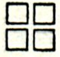
AAN DR. FREDERIK VAN EEDEN OP ZIJN 70STEN JAARDAG

GAARNE brengt ondergeteekende U op dezen gewichtigen dag woorden van dank en hulde. Dank voor persoonlijk ondervonden vriendschap. Dank en hulde voor het onbaatzuchtig dienen van de zaak der onterfden in hun strijd voor een menschwaardig bestaan. Met de gevleugelde woorden: „*Werkers, werkt voor Elkander*" hebt ge hun een onfeilbaren weg gewezen om zich te ontdoen van de knellende banden van knechtschap en loonslavernij.

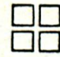
Dank en hulde ook voor al het letterkundig schoons in verheven gedachten en machtigen taalvorm, dat Uw onvermoeide letterkundige arbeid ons en de menschheid heeft geschonken.

Wij wenschen U nog vele gelukkige en gezonde jaren.

A. Altink



W. J. D. VAN ANDEL



Maar zoo gij 't wezen van uw geest betrouwt
als deel der Macht die met vernuft'ge vinding
uw tijdelijk lijf zoo schoon heeft opgebouwd,
dan leeft ge reeds onsterflijk leven mede,
en naar ge in 't generzijds aandacht'ger schouwt
stijgt in uw hart een volle, zachte vrede.
(Lied van Schijn en Wezen II zang X).

UIT de schaar der stille vrienden, die Frederik van Eeden ook in Indië heeft, moge hem mijn stem nu zeggen hoeveel ik persoonlijk hem dank. Hij als geen ander, aleer Adwaïta ons zijn „*Thuiskomst*" schonk, heeft verklankt en in schoonsten vorm mij uitgebeeld, wat was gegroeid in mij, als in zooveel andere

„weerspiegelendë eenzaamheden,
anders dan al 't omringende van aard, —"

en vooral zijn *Lied van Schijn en Wezen* — monument van wereldaanschouwing als het is — werd tot een deel van mijn innerlijk leven.
Toen ik, nu negen jaar geleden en na een-en-dertig tropenjaren, mijn vorig verlof in Europa doorbracht, kwam ik met het blijde vooruitzicht hem, mijn „naaste verwant", te gaan bezoeken. Toen echter was zijn opname in de Roomsch-Katholieke Kerk gebeurd en smartelijk voelde ik daardoor mij van hem vervreemd. Hoe, dacht ik, kòn zich gevangen geven aan dogmata, de Dichter-Wijsgeer die eens ons toeriep:

„O zij een mensch onwankelbaar indachtig
elke seconde en bij elke gril
zijns geestes, dat zijner gedachten pracht zich
betoont in worden, niet in zijn, — dat vreugd
gansch hem genoeg en gansch niet twijfelachtig
in staag mislukken woont,"

en die, dit te weten: een *hooge deugd* en het te willen: *liefde* heeft genoemd! En het verscheen mij als de „zonde tegen den Heiligen Geest", die „niet vergeven" wordt.
Mijn oordeel remmend, vond ik toch blijvend in mijne gedachten, de bittere vraag: waarom?
Maar ook hierin heeft de tijd „der dingen verandering tot rust geleid" en ik heb begrepen, dat hierin geen ontrouw aan zichzelf kan liggen; dat het de

voortgang is eener *wording* en dat het *zijn* niet behoort tot deze levenssfeer. Buitendien getuigen immers zoovele zijner geschriften — gezwegen nu van het *Lied van Schijn en Wezen* — van Van Eeden's brandend verlangen naar een waarlijk Katholieke Kerk, waarin *allen* hun eenheid mochten vinden! Zal hij dan niet, toen hij in deemoed koos wat naar zijn bevinden dat ideaal het dichtst te naderen vermocht, anders dan te voren waarheid geschouwd hebben, in wat hij eenmaal uitsprak:

„Zie, 't kind dat slechts in droom
de goede moeder kent, die 't heeft verloren,
maar op een dag, in blijden, bangen schroom

haar echt beeld ziet, reëel, met stroeve voren,
zal schreiend haten 't onbekend gelaat
wijl 't heeft in 't hart zijn lieven droom verkoren.

Toch was in waarheid waarheids strenge staat
van eedler schoon dan 's kinds naïeve droomschijn.
Slechts vrees en blindheid genereert den haat,

slechts trouw aan Waarheid is 't waarachtig vroom-zijn."

Wat hij toen dichtte aan „de Kerk der vaste kennis", moet hem daarna waarheid zijn geworden met betrekking tot het Geloof.

Twee persoonlijkheden schijnt van Eeden ons te openbaren; of juister: hij toont een in-zich verdeelde persoonlijkheid, welks hierna als tweede te noemen beginsel het tevoren overwegende heeft onderworpen: de *individualist*, die (4e reeks „Studies": „*over Theosofie*") sprak: „Ik wenschte dat men mij rustig theosofie wilde laten bedrijven, in plaats van te vergen dat ik erover redeneer", daarbij zijnen hoorders „drie hoofdwegen" toonend — èn de *collectivist*, die zingt:

„O, waar gingen
allen één weg, Gods rechte leiding na,
wat praal zou, ongezocht, rondom ontbloeien!"

En zoo hem nu is geworden „'t vanzelve groeien", dat hij als beding stelde bij het houden van den „donkren koers", dan ging hem niet verloren de afschijn der „emblemen van 't Wezen Gods": Vreugde, Rust en Schoonheid. Ook al moet hij blijven ervaren, dat

„Onze kleine kracht
gedoogt geen staag bewandelen dier velden
waar bloeit des eeuw'gen levens voorjaars-pracht".

en wij onzen God „van aangezicht tot aangezicht maar zelden" kennen.

Hoe nu Gods leiding hem voerde tot den weg dien hij als *den éénen* gaan moest, het ware slechts van hart tot hart te kennen; mij van hem vervreemd te houden vermocht het niet! Want gelijk hij — individualistisch — in de litteratuur van tachtig zich bevond in de voorhoede zijner tijdgenooten, zoo bevindt hij zich

nu in de vernieuwende strooming van dezen tijd: het collectivisme; waaraan, in den spiraalwijs klimmenden gang der menschheid, de naaste toekomst zal zijn.

Frederik van Eeden, Gij zijt mij de dichter, die staag bleef weten:

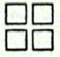
„dat van Gods-liefde alleen zijn dichtmacht stamt"

en Gij zijt mij de wijze, die

„blijft vertrouwen, vreesloos en bereid, op 't Licht inwendig . . . ."

Dankbaar ben ik, dat de komende herdenkingsdag mij de gelegenheid schonk te getuigen; van mijne liefde voor U en van mijn dank aan God, voor het deel mij door U gegeven aan Zijn vreugde, rust en schoonheid.
Heil U!

W. J. D. van Andel.

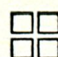
 ANT. AVERKAMP 

AAN FREDERIK VAN EEDEN

DANK, dank zeventigjarige!
Toen wij beiden nog jong waren, hebt Ge me aan de hand van Windekind „de taal van vlinders en vogelen geleerd en den blik der bloemen doen verstaan.” Gij hebt mij Wistik leeren kennen en genegenheid ingeboezemd voor Robinetta.
Dan heb ik meegeleefd met Uw „*Lied van de Smart*”; ’t lied dat droeve bloemharten doen klinken, als hun ontzinken zachtkens allen de vallende blaân. Ik heb ook Marjon trachten te begrijpen — Marjon, de liefste en geweldigste, de teederste en de wreedste, wreed-schitterende, vlei-zachte, aldoor schooner wordende brandvlam van Johannes’ leven. Bleek-schoone, diamant getooide, immer gebiedende in zijn zielsrijk, de altijd sterke, de vlijmzoet geurende wonderbloem in zijn eenzamen tuin.
En zoo hebt Ge me gelukkig gemaakt, als ik in den mij zoo karig toegemeten vrijen tijd, kon genieten van Uw „*Passielooze Lelie*” van uw „*Lied van Schijn en Wezen*” en van zoovele andere uwer geesteskinderen.
Dank, dank, mijn zeventigjarige vriend, voor al het schoone mij geschonken.

Ant. Averkamp





In Epiphania Domini,

ad 4 voces inaequales.

Adagio

Sopr. p ma — gi vi-
alt. p Ma — gi vi-
tenor
bas p ma —

den — tes stel — lam mf vi-dentes stel-
den — tes stel — lam mf vi-dentes stel-
p Ma — mf gi videntes stel —
— gi mf vi-den — tes stel —

lam, dix- e- runt ad invicem: Hoc signum
lam, dix- e- runt ad invicem: Hoc signum
lam, Hoc signum
lam, Hoc signum.

mag- ni Regis est: e- amus,
magni Regis est: e- a- nus,
mag- ni Re- gis est: et in- qui-
mag- ni Re- gis est: et in- qui-

f

et of — fe- ramus e-i mu- nera

et of — fe- ramus e-i mu- nera

f

ramus eum, et of — fe- ramus e-i mu- nera

f

ramus eum, et of — fe- ramus e-i

p aurum, thus et myrrham.

p aurum, thus et myrrham

p aurum, thus et myrrham.

p aurum, thus et myrrham.

Haarlem 20 Januari 1930.

Hendrik Andriessen.

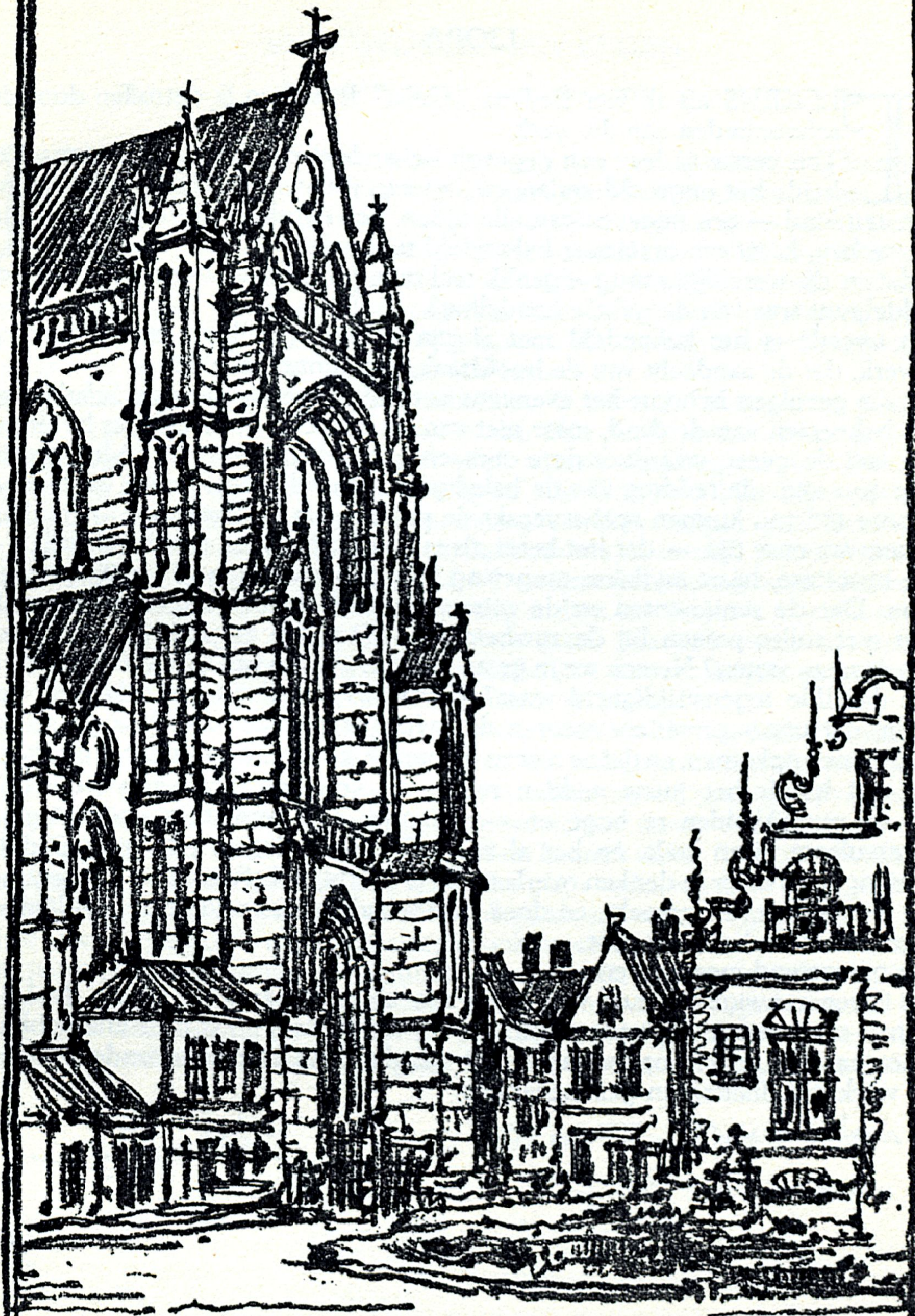


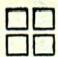
HERMANN BAHR



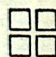
ES ist mir eine Ehre Van Eeden's siebzigsten Geburtstag nicht blosz im Stillen festlich zu begehen, sondern auch die freudige Gelegenheit zum Ausdrucke meiner Bewunderung gebrauchen zu dürfen.

Wir haben Dichter, die sich nur in der Enge behaglich fühlen, und wir haben auch wieder Dichter, denen keine Weite weit genug sein kann. Van Eeden steht über beiden, er überwölbt sie. Das liegt wahrscheinlich gar nicht in seiner Absicht, es liegt in seiner Natur. Er gehört zu den umspannenden Geistern, die, nach dem Beispiele des ihm vermutlich ganz unbekannten Nikolaus von Cusa über aller Bejahung und Verneinung stehen. Jeder echte Dichter will alles Dasein umfangen und er vermag es auch, weil er begnadet ist in jedem Wassertropfen das Weltall erblicken zu dürfen.


DEN DICHTER VAN DE KLEINE JOHANNES
EN DE HEKS VAN HAARLEM · H P BERLAGE



J. BERLAGE



LIOBA

TELKENS als ik van Eedens „*Lioba*" lees, ben ik getroffen door de schoonheden van dit werk.

Ten eerste is hier een gegeven behandeld van de hoogste menselikheid: het ongestild verlangen van een jonge, natuurlike, reine vrouw naar een kind — een gegeven van alle tijden, een dat dus in de eerste plaats in aanmerking komt om dramaties behandeld te worden.

Is dat in de wereldliteratuur eigenlik wel ooit gebeurd, altans zo, dat het het middelpunt was van de gehele handeling?

Ten tweede is het behandeld met al zijn tragiese gevolgen, en zonder enig bijwerk, dat de aandacht van de hoofdzaak zou kunnen afleiden.

Tot die gevolgen behoort het eveneens eeuwige probleem van de *Schuld:* het wel beheersen van de daad, maar niet van de gedachte, wel van het lijf, maar niet van de geest, waardoor deze onmachtig wordt tot waar hij anders toe in staat zou zijn: de redding van de beledigde. Hoewel het natuurlik even goed in onze tijd zou kunnen spelen maakt de projektie in het verleden — het losmaken van *onze* tijd — dat het beter als iets van *alle* tijden wordt erkend.

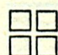
Die historiese, haast mythiese omgeving hult het bovendien in een fijn poëties waas. Dat de sentimenten en de wijze waarop ze worden uitgesproken, wellicht niet zullen passen bij de ruwheid van die tijden en personen, wie mag zich daaraan stoten? Nemen we in grote meesterwerken van de wereldliteratuur niet dezelfde tegenstrijdigheid waar? Trouwens wie durft met zekerheid beweren, dat juist in primitieve naturen als de hier geschetste zulke fijne gevoelens niet kunnen opkomen, en dat ze niet zo dichterlik kunnen worden uitgesproken?

De taal houdt het juiste midden tussen de verfijnde woordkunst die ook aan de ontwikkelden te hoge en — altans bij een dramatiese opvoering — onvervulbare eisen stelt, èn het al te snelle begrip dat na een eerste auditie of lezing niets meer te denken overlaat. Zij is daarbij vol afwisseling naar gelang van de persoon, die spreekt, en door haar wendingen, beeldingen en klanken dichterlik in de hoogste mate.

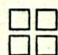
Een ontroerend meesterwerk.

Het is een eeuwige schande voor onze toneelgezelschappen, dat zij „*Lioba*", evenals trouwens zovele andere werken van van Eeden, nooit in studie hebben genomen. De enkele opvoeringen van „*Lioba*", welke plaats vonden, waren het werk van dilettanten-gezelschappen.

J Berlage



MARTIEN BEVERSLUIS



AAN FREDERIK VAN EEDEN

EEN PERSOONLIJKE HERINNERING

HET was in de eerste maanden van den oorlog, toen ik U bezocht, in uw landhuis te Bussum. Ge herinnert U dat misschien niet meer. Ge hebt zoovelen raad gegeven en ik weet, dat geen enkel aankomend dichter vergeefs bij U heeft aangeklopt. Waar ik van enkele anderen een zeer koel en afwijzend briefje kreeg op mijn verzoek, om mijn eerste dichterlijke proeven te beoordeelen, daar hebt Gij mij hartelijk en spontaan geantwoord en Uw huis voor mij geopend. Het was op een herfstnamiddag en het was doodstil in den tuin rond Uw huis.

In de open waranda, met mijn handschrift op Uw knieën, hebt ge me verteld, dat ik nog zoo erg onrijp was en dat ik nog alles moest leeren. Maar ge hebt ook gezegd, dat ik reeds een persoonlijk accent aansloeg en dat ik moest voortgaan. Ge naamt mijn eerste vers op in „de Groene". Met bijna pijnlijke nauwgezetheid volgde ik den raad op, dien ge mij dien middag gaaft „lees veel, maar lees goed, verdiep U in de zeventiend'eeuwers en vertaal, vooral Fransch. Schrijf liever één regel per jaar die U zelve roert dan veertig mooi klinkende sonnetten". Maar zie, Van Eeden, wat mij nadien het meest is bijgebleven is dit woord, dat ge mij als profeteerend mee gaaft. „Bedenk vooral dat poëzie altijd de hoogste waarheid is en dat elk bedrog in de schoonheid zich onzegbaar wreekt, de poëzie is niet te veroveren, ze is genade".

Ik weet dit nog zoo goed, want ik heb elken zin destijds als een orakel aanvaard. Maar nu, nu Gij door het leven heen zijt en uw volzongen belijdenis ons goed bezit weer is, en nu ik halverwege op de reis ben; nu wij in levensopvattingen naar den uiterlijken kant lijnrecht tegenover elkaar staan, weet ik, beter dan ooit, dat gij en ik in wezen hetzelfde heimwee kennen en tot dezelfde erkenning van genade kwamen, genade, zonder welke geen vorm van kunst mogelijk is. In dit boek, dat U in handen zal worden gelegd als een waarachtig getuigenis van Uwe vrienden en Uw vereerders, voeg ik ook bescheiden de mijne. Ons contact, ons persoonlijk, was gering en schijnbaar onbelangrijk, maar wat gijzelve wellicht vergeten zijt is mij geworden tot een gelukkig en schoone gedachtenis. Uw technische raad is mij tot steun en kracht geworden, uiterlijk; uw diepere woorden, bij ons afscheid dien stillen herfstdag zijn de eenige veerkracht mijner eigen poëzie.

Martien Beversluis.

H. BLINK

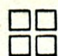
AAN DR. FREDERIK VAN EEDEN OP ZIJN ZEVENTIGSTEN VERJAARDAG, 3 APRIL 1930

Idealen
Mochten stralen,
Bloemen strooien op uw pad,
Toen uw Vader
Bracht U nader:
Dierenrijk en plantenschat.

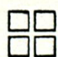
Blonde duinen,
Haarlems tuinen,
Was uw eerste lied gewijd;
Zelfs in jaren
Vol ervaren
Heeft natuur uw hart verblijd.

Blijv' ze U geven,
Kracht in 't leven,
Als in lang vervlogen jeugd;
Word' Uw grijsheid,
Sterk door wijsheid,
Weer vervuld met dichtervreugd;
Klink' op nieuw Uw oude lier
Als bij 't eerste lentevier!

H. Blink.



J. A. BLOK



VAN EEDEN heeft in ons land een buitengewonen invloed geoefend op het denken en streven van de huidige en voorafgaande generatie. In zooverre kan hij met Multatuli worden vergeleken. Maar beiden gaven leiding in een andere cultuurperiode. Had Multatuli de voosheid van het toenmalig geestelijk leven met het onbarmhartige licht van zijn fellen spot beschenen, zoodat de wereld koud en naakt achterbleef in haar hopelooze nuchterheid en haast afzichtelijke banaliteit, Van Eeden vertegenwoordigde weer de terugbuiging uit de materialistische inzichten naar een spiritueele wereldbeschouwing. Hij was de tolk van het schrijnend verlangen der jongeren naar verlossing uit die hel van platvloersche werkelijkheid en geestelooze verstandsaanbidding. Uit zijn „*Kleine Johannes*" klinkt weemoedig de stille, stage hunkering op naar een andere, lichtere en blijdere wereld, en zoo veroverde dit teere sprookje alle gevoelige harten stormenderhand. Maar ook in zijn ander werk, literair zoowel als sociaal, spreekt zich die hevige weerzin uit tegen de beklemmende banaliteit van het leven en de brandende zucht om daaraan op een of andere wijze, religieus, aesthetisch, wijsgeerig of maatschappelijk, te ontkomen; daar trilt de hoop, dat nog eenmaal de levenswateren uit den eeuwigen grond hoog op zullen stijgen om deze aardsche woestenij te drenken en te overstroomen, daar is één voortdurend verlangen naar het wonder. Zoo is van Eeden in zijn pogingen om den geestelijken geluksstaat te benaderen of naderbij te brengen voor velen een wegwijzer geweest naar de wondere landen van wijsheid, van liefde en van schoonheid. In zijn profetische drift werd hij onwillekeurig een stuwende kracht voor allerlei bewegingen van humanitairen, religieuzen en socialen aard, die ieder op haar wijze naar een gelukkiger toekomst voor de menschheid streefden. Zijn later als „*Studies*" verzamelde opstellen gaven dikwijls een sterken voorwaartschen stoot aan die nieuwe geestelijke stroomingen, vooral door het opruimen van vooroordeel daartegen. Zooals zijn verhandeling over Gorter's „*Mei*" voor menigeen aanleiding is geweest om zich in de machtige schoonheid van dit werk en in aanverwante literatuur te verdiepen, zoo hebben zijn artikelen over psychische geneeswijze, hypnotisme, spiritisme, vegetariaat, theosofie, socialisme, vrouwenbeweging enz., waarin hij zich door zijn meesleependen stijl, zijn bezonken en scherp oordeel een uitstekend bemiddelaar toonde, geweldig veel bijgedragen tot het wekken van belangstelling in de moderne wereldhervormende bewegingen en tot meerdere waardeering daarvan. Deze zullen zeker eveneens allen zijn krachtige hulp en groote activiteit in dankbare herinnering houden.

J. A. Blok.

OVER Frederik van Eeden spreken om hem te huldigen is een uiterst moeilijke taak, want het beteekent vele zaken aanroeren, omdat zijn naam meer zegt dan de naam van een gewoon mensch of zelfs van een beroemd dichter of letterkundige. Zoolang een mensch, dichter of denker, door zijn daden en door alles wat hem tot een persoonlijkheid maakt, nog niet boven het gebied der alledaagsche conflicten is uitgestegen, zoolang hij nog niet getracht heeft om over de hoofden heen te streven naar een edel doel, dat door de maatschappij vaak niet begrepen wordt, zal het mogelijk zijn, dat zijn naam de duisternis overwonnen heeft, maar die naam heeft dan nog geen eigen levenskracht, er straalt geen licht van uit, hij heeft nog geen eigen sterk leven, dat hem losmaakt van het aardsche omhulsel, zooals de vlinder die zich ontpopt heeft uit de rups. Doch, als die dichter zich heeft doen kennen door daden en woorden die de Menschheid raken, en als hij het offer gebracht heeft van eigen welzijn, eigen geluk aan die Menschheid, zelfs al heeft hij zich dan mogelijk vergist in de paden, dan straalt de naam van zoo eenen hóóg boven anderen uit en wordt die naam een middelpunt van stralende, goede gedachten. Zóó de naam van Frederik van Eeden.

Frederik van Eeden was voor mij de bewonderde en geliefde dichter uit mijn jeugd, met „*Ellen*" was ook ik „zielsverheugd", om met van Deyssel te spreken; en later was hij mij een gids met zijn heerlijke proza en knappe studies; weer later heb ik genoten van zijn tooneelwerken, die niet gespeeld werden of niet begrepen, en die behooren tot de geestigste en beste tooneelwerken, welke in Nederland geschreven werden na 1880. Is een land een schrijver als Frederik van Eeden waard, waar géén der critici kon genieten van „*De Heks van Haarlem*", met zijn prachtigen historischen achtergrond en zijn diep-tragische overpeinzingen over den twijfel? Het Treurspel der Onzekerheid, waar hij zelf zoo diep door werd bewogen, dat elk woord den goeden hoorder treft, heeft een ander lot verdiend dan het onderging.

Mijn innigen dank aan den diepen Denker, den fijn-voelenden Dichter èn den grooten Mensch voor al het schoone en goede dat hij ons bracht.

Willemine Leonore Boldingh Goemans.

HEUGENIS

WALDEN. Winter, Januari 1901.
De eerste sneeuw begon dien namiddag te vallen, na dagenlange stormen uit het Westen.

Het waren schaarsche, bedeesde vlokken, die traag wiegden in het ijle dennenbosch nu de vrieswind niet meer door de takken suisde. Ze bezegelden de rust vóór den nabijen avond die de vroege schemering bracht, over vage vormen, midden kleine heuvels, glad gedekt met het glinsterende, verdorde naaldloof. Dáár was Fré's hut met den lagen ingang nog te zien; ginds Carry's huisje niet ver van den straatweg.

Achter de vensters van *De Lelie* begonnen lichten te schijnen; ook op *Kruisbergen* en in *De Meerl* werden de lampen aangestoken.

Zouden vlammen weer zoo fel grommend trekken en laaien in den kleinen, smallen haard van *De Lelie?*

Zou lamplicht weer zoo goudig glanzen door de huiskamer van *De Meerl?*

In het Westen gloeide het een wijle nog aan de kim, maar de sneeuw zweefde dichter, nadrukkelijker, alles veranderde, in dit groote, witte, dat van den bodem blonk, hier, daarginds, verder, dieper, en waartegen nu de stammen der dennen eenzaam bleven.

Langs de kimmen zwierden de stalen daveringen der treinen met wisselend geweld; een boerenkar kraakte moeizaam voorbij. Dichter viel de sneeuw.

In breede slagorden tuimelden de vlokken en één oogwenk was het ál wemelen wáár het oog zag.

Heen streek de bui.

Het was nacht op eenmaal. In Fré's vensters voer rosse lampgloed; dáár herbegon hij den arbeid.

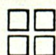
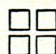
Er kwam weer wind zacht uit het Oosten waaien, doch dit duurde maar een korte poos.

Het zachte geharp in de dennentoppen verstierf.

De allerlaatste wolken trokken weg,

Over die witte eindeloosheid voer nu de wijde stilte, onder het licht der sterren....

Henri Van Booven.

 HENRI BOREL 

FREDERIK VAN EEDEN

DE beweging der Tachtigers heeft van de Litteratuur, van het schoone litteraire woord, een afgod gemaakt. Degenen, die voor de grootste figuren er uit worden aangezien, Van Deyssel en Kloos, zijn „hommes de lettres", meer niet.

Het is nog altijd niet ingezien dat de Tachtiger, die voor ons land, en ook voor het buitenland, de grootste cultureele beteekenis heeft, Frederik van Eeden is. Het nageslacht zal het eenmaal inzien. Voor hem beteekenden het kunstenaar-zijn en het dichterschap heel wat méér dan het maken van mooie litteraire dingen. Hij is de eenige onder de Tachtigers, die belichaamd heeft hetgeen Percy Bysshe Shelley in zijn Defence of Poetry als het ideaal van de dichters stelde: „the unacknowledged legislators of the world". Het was niet enkel zijn eigen, persoonlijke ikheid, en het in schoonen litterairen vorm uitzeggen daarvan dat zijn doel was, maar het scheppen van een betere, schoonere menschheid. Naast zijn zuivere dichterwerk schreef hij werken van groote sociale beteekenis, waarin profetieën klinken van de toekomst der menschheid, waarvan men eerst vele jaren later het gewicht zal begrijpen. Hij was in dit werk wat Shelley noemt een van „the mirrors of the gigantic shadows which futurity casts upon the present". Naast dichter is Van Eeden hiërophant en profeet.

Nederland was een te klein land om de grootheid dezer figuur te begrijpen, en allerminst de „gevierde letterkundigen", die den afgod Litteratuur aanbidden, en geen voorgevoel hadden van hetgeen een dichter nog méér kan en behoort te zijn dan de maker van een goed vers.

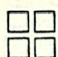
Van Eeden's menschelijke fouten en zwakheden, die men wèl kon begrijpen, heeft men gehoond en bespot, maar zijn blijvende (in hóógsten zin) dichterlijke grootheid heeft men miskend.

Daar Van Eeden nog altijd zoo onredelijk zijn vele „veranderingen" in het leven verweten worden wil ik even wijzen op Martin Buber's schoone woorden. „Darum ist nicht der Mensch, dessen Weg ohne Wandlungen verläuft, die volkommene Offenbarung Tao's sondern der Mensch, der mit der stärksten Wandlung die reinste Einheit vereint..... Wer in seinem Leben sich nicht verzehren lässt, sondern sich unablässig erneut, und gerade dadurch in der Wandlung und durch sie, sein Selbst behauptet—das ja nicht ein starres Sein, sondern ein Weg, Tao, ist—der gewinnt die ewige Wandlung und Selbstbehauptung".

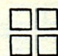
Zonder Van Eeden zou de Tachtiger Beweging niets meer dan een letterkun-

dige overgang zijn geweest. Door Van Eeden werd zij van groot-menschelijke, cultureele beteekenis en werd de wezenlijke waarde van het dichterschap bepaald.

Henri Borel



H. P. BREMMER



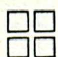
MENSCHEN van beteekenis zijn de dragers van wat in het geheel van de menschheid en in verschillende tijden geborgen ligt, zij brengen tot openbaring, in hen kristalliseert, wat in vele hoofden tegelijk vagelijk leeft en ontstaat. Zoo een mensch van beteekenis is Frederik van Eeden en dus één, die waard is vereerd te worden, evenzeer als anderen, en dien men de betuiging van zijn genegenheid op zijn 70sten verjaardag niet mag onthouden, zoodat wij gaarne daarvan getuigenis afleggen in dit gedenkboek.

Wat de beteekenis is van die bijzondere menschen is nooit geheel zuiver te omschrijven. Het kan zijn dat men van allerlei standpunt bezien een matelooze kritiek op hen heeft en er toch iets overblijft dat hun beteekenis doet voelen door dat alles heen, iets wat het besef geeft dat zij voor hun tijd representatief zijn. Zoo één is er de jubelaris; er zal in de toekomst anders over hem geoordeeld worden dan wij het doen, en als men de beteekenis van het geestelijk streven en leven in ons land over een periode van het laatst van de 19de en het begin van de 20ste eeuw zich voor oogen wenscht te stellen, dan zal men bij hem het beeld vinden van al het woelen en zoeken dat dien tijd gekenmerkt heeft. Daarbij komt een vraag van waarheid niet naar voren, daarbij heeft het geen beteekenis of men zal zeggen dat hij het bij het juiste eind gehad heeft, of men hem meer of minder schat als litterair kunstenaar, dit zal alles van minder belang zijn dan het dienen van het algemeen menschelijke wat hij bedoeld heeft en dat in zijn werken geopenbaard is.

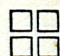
Want die zin voor het algemeen menschelijke heeft hem op zoek gedreven naar wat hij als bevredigend ter oplossing kon vinden en dit zoeken, dit aanvaarden en verwerpen, deze rusteloosheid, zooals de tijdgenooten zeggen, zal door het nageslacht meer gewaardeerd worden dan door ons. Wat hij eigenlijk beweerde zal er later minder op aan komen, men zal in zijn werk den wil zoeken en vinden, die door alles heen en niet het minst door de menschlijkheid van zijn eigen leven, naar het waarachtige zocht, naar het beste wat zijn overtuiging van dat oogenblik geven kon. Zich te hebben gegeven voor dit doel, op een wijze die natuurlijk anders is dan ieder ander het zou doen, — vandaar de vele gemakkelijke kritiek op zulke persoonlijkheden —, is het beste en mooiste dat iemand te geven heeft. Het geloof in een ideaal heeft hij altijd gehad, daar heeft hij zich blindelings voor gegeven, en dat ideaal heeft hij nooit in een dogmatischen vorm gezien. De zoekende persoonlijkheid, die

men in zijn werk vindt, is het beste wat hij te openbaren had; dat hij die openbaring in zijn beste momenten in mooien vorm gegeven heeft, geeft hem een plaats onder de figuren van beteekenis die ons land voortgebracht heeft; en wie nòg zooveel kritiek op zijn inzichten en meeningen mag hebben, zal toch altijd zijn levenden gloed als kunstenaar kunnen bewonderen, die gloed zal van beteekenis blijven als al het levende en beste dat van alle tijden steeds bewaard bleef.

H. P. Bremmer



ED. BROM



AAN FREDERIK VAN EEDEN

IK herlas uw „*Dante en Beatrice*" en werd getroffen door het slot van het laatste sonnet:

Maar in mij gloort een vonk van nieuwen dag,
wél ongewis nog en in bachlijk beven,
maar voorbôo van een ruimer, schooner leven
dan 't allerschoonste wat mijn beld ooit zag.

Zoo zal ik dan, welwetend, zonder klagen
dit heilig lijdensmerk geduldig dragen.

Wil mij vergunnen dat ik hierop doe volgen en aan U opdrage Sonnet XXVIII en de twee kwatrijnen van Sonnet XXX uit mijn eigen Sonnetten-cyclus: „*Dante's Opgang*", als terugslag op uw gedicht.

Levensbeleving is verlangensdaad
Herhalend zich ter elker levensstonde,
Verlangen ons beroerend kent geen maat:
Bevreedging doet aan nieuw verlangen konde....

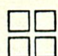
Maar nu gij tot de aanschouwing Gods opgaat
Gaan hopen en verlangen beî ten gronde,
Al zielsbewegen onbeweeglijk staat....
Wat stroom niet in Gods Oceaan uitmondde!

Laat ons u volgen bij uw opgangstocht,
Voelend na passiebrand in hellekrocht
Zaalgende smartenloutring ons doortrillen....

Dat àl verlangen, stadig voortgestuwd
Met loutringspijn verbloeie en lenteluwt'
Van 't Wezen Gods elk aadmen doe verstillen....

„Liefde de zon en starren àl bewegend" ....
Dat werd u geopenbaard als laatste schreê
Van eindlooze' opgangstocht door hooploos wee,
Hoopvolle loutringssmart en heil gezegend ....

Tot waar gij staat en u zulk licht bejegent,
Zoo zalig bloeit de Goddelijke Vreê,
Dat gij slechts staamlen kunt in liefde-beê:
„Liefde de zon en starren àl bewegend" ....



GERARD BROM



PROFIEL

HET leven van de kunstenaar is een soort muziek, waarin verschillende motieven dooreen klinken. Toen de jonge meester rondom zijn gedicht „*De klare dag*", doorleefd genoeg om Diepenbrock een van zijn mooiste liederen te inspireren, een blijspel bouwde, gaf hij een verrassend teken van zelfironie. De humor verloste hem terstond van eenzijdigheid, door de dichter op veilige afstand van zijn eigen werk te dringen. Deze moed om het fijnbewerkte schrijn voor de heilige schoonheid, dat het sonnet in 't oog van zijn geestverwanten toch omvatte, ook eens lachend te hanteren, waarborgde zijn toekomstig zelfbehoud door allerlei beproevingen heen. Kloos kon nooit van zijn leven zo vrij buiten zich zelf treden, terwijl Van Deyssel daarentegen als het ander uiterste de ene vreemde rol na de andere heeft gespeeld. Een verbinding van diepe ernst met sterke spot maakte Van Eeden echt menselik. Maar die keerzij van zijn wezen gaf herhaaldelik aanleiding tot het misverstand, alsof hij in de grond onbetrouwbaar zou zijn. Wanneer minder rijke naturen in een blinde vaart bezweken, herstelde zijn weerstandsvermogen tijdig het evenwicht. Hoe lenig zijn geest werkte, bewijst wel de gelijktijdigheid, waarmee hij in dezelfde winter het sprookje „*De Kleine Johannes*", het blijspel „*De Student Thuis*" en bovendien zijn proefschrift wist te schrijven. Drie elementen van zijn aard ontwikkelden zich blijkbaar organies, zoals een plant ook van beneden tot boven uitgroeit. Het publiek, dat alleen de dichter genoot, zag zijn maatschappelik streven voor een afval aan, terwijl artiesten hem nauweliks zijn wetenschappelike belangstelling gunden. Toch hebben zulke schijnbaar uiteenlopende krachten elkaar vruchtbaar gedragen. Hiermee wil volstrekt niet gezegd zijn, dat alles bij Frederik van Eeden even trouw in harmonie zou blijven. Zijn gevoeligheid maakte hem als kleine jongen bang voor kameraadjes, die hem sarden, omdat hij bang was. En deze angst verklaart veel onstandvastigheid of tegenstrijdigheid; alleen is dit zwak meteen zijn kracht geworden. Hij kon niet zo radikaal knopen doorhakken, omdat hij er niet zo brutaal op los leefde. Iets zachter, hoe laf en flauw het sommigen ook smaakte, was zijn persoonlike vorm van eerlikheid. Hij gaf toe, hij week uit, wanneer hij zich achteraf overtuigd voelde; hij overschreeuwde niet de stille stem van zijn geweten. Mocht hij bij gelegenheid verkeerd gedaan hebben, hij noemde 't op een beter ogenblik oprecht verkeerd. Deze heilzame vrees om zich tegen God te verharden heet bij goddelozen misschien inconsequentie of desertie, maar zijn van nature christelike ziel begreep, dat het ontzag

voor de Heer nog altijd het begin van de wijsheid was. Dit bewustzijn opende hem bij elke dwaling weer een uitweg, al moest die hem op zijn pad terug leiden. Toen praktijk en studie, in plaats van hem te vervreemden van de kunst, zijn lyriek hielpen verjongen, leverde *Ellen* een gemengd eroties en mystiek geval, waarin de zinnen met de ziel worstelden, ongeveer op de manier van Wagner's Tristan, die ook des te hartstochteliker om verlossing roept, naarmate hij erger wroeging schijnt te voelen. Hier begon de tragiek, waarvan het verscheurend geweld alleen verzoend zou worden door het kruis. Een eeuwige strekking vormde bewust of onbewust de inzet, toen Van Deyssel dit gedicht even heftig ging verfoeien als hij 't vroeger had opgehemeld. Zo gauw de kritiek immers de achtergrond van het edel spel doorzag, moest het tot een scheiding van de geesten komen. Dat Van Deyssel zich daarbij volslagen tegensprak, verhinderde zijn napraters niet, Van Eeden weer veranderlikheid te verwijten! De vrienden beweerden hem op bedrog te betrappen, toen hij eenvoudig zich zelf durfde beetnemen. Ze hebben de onverwachte ontknoping van zijn pseudonieme kritiek op zijn eigen werk tegen hem uitgespeeld, zonder een eeuwig romantiese trek in deze moralizerende dubbelganger van de dichter te doorzien, die alleen krachtens zo'n verdubbeling van zijn Ik een dramaties orgaan bezat. Nog minder begrepen ze, hoe de kunstenaar gedurig oorlog op leven en dood voerde met zijn kunstenaarschap. De drie lettersoorten, waarin „*Johannes Viator*" oorspronkelik werd gedrukt, toonden het heimwee naar een zielkundige drie-eenheid, een synthese van de esthetiese en ethiese en religieuze persoonlikheid. De redelike verhouding tussen die levenselementen, de rangschikking volgens hun klimmende waarde, daarin bestaat Van Eeden's worsteling en Van Eeden's zending.

Het feitelik dualisme van zijn binnenste projecteerde een wereldbeeld, dat de hemel meteen wilde weerspiegelen. De greep van „*De Broeders*" blijft ons aangrijpen, want het demonies instinct in het noodlotspel bevestigt, hoe de versplintering van een aan zich zelf overgeleverde mensheid onvermijdelik vertwijfeling aan de goddelike eenheid moet meebrengen. Orde in het Godsbegrip bereidt een vreedzame verhouding tussen de mensen voor, terwijl omgekeerd weer atheïsme en anarchie elkaar onderstellen. Die tweevoudige chaos voelbaar gemaakt te hebben, was bepaald een wijsgerige verdienste.

De denkbeelden, die het vage proza van „*Johannes Viator*" doorwoeld hadden, kristallizeerden zich in de geloofbelijdenis van het „*Lied van Schijn en Wezen*". De vorm van deze verzen zocht een leerstellige geslotenheid te bereiken als katechismus van het pantheïsme. Maar onder deze min of meer klare begrippen stroomden wisselende stemmingen. „*Lioba*" vertoonde geest en vlees opnieuw zo verwarrend gekoppeld, dat de katharsis, bij gebrek aan louterend schuldbesef, niet anders dan uitblijven kon.

De dichter probeerde zich te bevrijden met de verovering van een nieuwe wereld. Als gezworen individualist zocht hij voor genezing het communisme,

zonder het feitelik te vinden. Ook een negatief resultaat houdt zijn waarde in de wetenschap. Van Eeden meende stellig bewezen te zien, dat het socialisme buiten het Evangelie onbereikbaar was, omdat de wetten van de rechtvaardigheid voor hun verwerkeliking toch de geest van de liefde nodig hadden. Met bloedige ernst stelde hij zich aan de gevolgen van zulke proeven bloot, die hem zonder zijn onbegrijpelike werkkracht en veerkracht verpletterd zouden hebben.

De kop van de mislukte hervormer in Walden doet ons mannelik aan, mannelik door het sociaal geweten, dat in zijn trekken gegroefd stond. Hij heette wel een dilettant in de maatschappijleiding, maar de vraag is, of ieder persoon geen dilettant verdient genoemd te worden, wanneer hij, uitsluitend op eigen invallen aangewezen, buiten de eeuwenlange ervaring van de mensheid een omwenteling verkondigt, die weer nieuwe omwentelingen moet voortbrengen. Zijn vijanden vergaten, dat de grenzen van zijn vermogens samenvielen met tekorten bij zijn geslacht en dat hij daarom het uiterste bereikte, waartoe een modern landgenoot heldhaftig komen kon. Hij bleef, vermoedelik meer dan hij besefte, gebonden aan zijn kring; en hoe feller hij zich daartegen verzette, hoe vaster hij de samenhang ermee bewezen heeft. Hij kon Kloos' vriendschap onmogelik vergeten, Van Deyssel's invloed evenmin verliezen; hij moest bij al zijn protesten hun geheime betovering ondergaan. Had hun miskenning geen levensorgaan in hem geraakt, hij zou zich zijn eenzaamheid minder aangetrokken hebben. Wie hem daarbij het weerstandsvermogen van Verwey zou toewensen, te fier om zich over Kloos' hoon te beklagen, mag niet voorbijzien, wat een dichter soms dankt aan zo'n prikkelbare teerheid, waarin het zelfbeklag de grondtoon van allerlei gevoelens vormt.

In die pijnlike verlatenheid leerde Van Eeden zich zelf verliezen, om zich zelf te vinden, al was 't natuurlik langs de nodige omwegen. Terwijl Kloos de houding van een antichrist aannam, stelde Van Eeden meer een pseudochristus voor. In verschillende opzichten kon hij zich de meerdere van zijn vorige geestverwanten voelen. Hij kwam de schoonheid dienen met de gaven van het zedelik besef, het maatschappelik gevoel en het wijsgerig begrip. Zo dikwels nu het geweten zich, even onverwacht voor anderen als onweerstaanbaar voor hem zelf, midden in de roes van het schoonheidsfeest openbaarde, gold de profeet voor spelbreker niet alleen, maar voor een dubbelzinnig toneelspeler, een schijnheilig slachtoffer van zijn ijdelheid. Helemaal opgegaan in de gestalte van de verschijnselen, waardeerden zijn vijanden allesbehalve, dat hij aandacht voor het gehalte overhield. Wat hij meer toonde te bezitten dan zij, moest wel gestolen zijn of gelogen. Echt was nu eenmaal, volgens het dogma van het naturalisme, uitsluitend het zintuigelik beeld; dus mocht het geestelik wezen, door Van Eeden tegenover zovelen gehandhaafd, niet anders dan gehuichel wezen. Hij heulde met de dominees, hij oogde naar het publiek; had hij aan het hoogheerlik zelfbewustzijn van de dichter niet genoeg, dan kon hij geen

zuiver kunstenaar zijn. Hij was sentimenteel, hij deed retories, die valse broeder, die overloper naar de gehate maatschappij en de verachte wetenschap, die vleier van de beide burgerlike tantes, indertijd door hem nog wel het hardste uitgelachen: godsdienst en moraal.
Alle kritiek was bij de opstandige tachtigers gewild, behalve kritiek op hun ondoordachte beginselen. Daargelaten nu, in hoever Van Eeden zich boven zijn kracht geweld aandeed bij het redeneren, hebben we het onmiskenbare feit te aanvaarden, dat zijn beschouwingen regelrecht uit zijn hart sprongen, om als broer en zuster te leven met zijn poëzie, die even subjectief en even suggestief op zoveel tijdgenoten inwerkte. Hij was de eerste, lang de énige, om de algemeen verheerlikte Shelley te volgen, wanneer hij zich als poëet ook profeet voelde. Deze meerderheid werd Van Eeden niet vergeven. Veelzijdiger, ingewikkelder en daarom raadselachtiger dan binnen het vlakke mooi dromende kunstenaars, moest zijn in drie afmetingen levende geest onvertrouwd, want onbegrepen in het oog van de overigen zijn. Zonder hem gelijk te stellen met Newman, mogen we de dichter in dit opzicht tenminste wel met de grote denker vergelijken, die ook altijd de keerzij van een geval onderscheidde en door zijn aarzelingen soms bij oppervlakkige simplisten minder natuurlik of minder eerlik scheen. Van Eeden heeft de diepte gezocht en meermalen geraakt in de bronnen van het leven. Hier ligt de wezenlike grond voor de ervaring, dat hij de mensen tot hun ziel wist te bewegen. Overschatte en overspande hij zich herhaaldelik in de praktiese daad, om zich daarop met blijspelpersonen te wreken, waarvan het min of meer dwaze type zijn eigen figuur moest redden, dan wordt zijn streven in die verbeeldingen eerder bevestigd dan betwist. Wat hij in vreemde landen en nog verder sferen niet ontdekte, werd hem tenslotte geopenbaard in de lichte ogen van zijn stervend kind, waardoor het materialisme hem proefondervindelik overwonnen bleek. Van aanschijn tot aanschijn met de onzichtbare werkelikheid, begon daarmee het beslissend bedrijf van zijn leven.
Vooraf ging een zuivering in zijn denken. De wel wat luidruchtige aangekondigde en omslachtig toegepaste Significa bedoelde weinig anders dan de scholastieke eis van scherpe bepaling voor iedere term, die bij een gedachtewisseling moet gebruikt worden. De dichter met zijn dikwels troebele voorstellingen had een wijsgerige schoonmaak nodig, wilde hij zijn begrippen even zindelik hanteren als een arts zijn instrumenten. Wanneer hij in Vlaanderen een Tagore boven een Gezelle verheerlikte om de „dieper vroomheid", die dichterwijsheid onfeilbaar op priesterwijsheid vòòr zou hebben, vertoonde hij nog een van zijn waanwijze ideologieën, misschien niet zozeer tegen vreemde miskenning als tegen eigen twijfel gericht. In die dagen verscheen immers zijn *Heks van Haarlem*, waarvan de ondertitel „treurspel der onzeekerheid" genoeg zijn innerlike strijd bekende. (Bestaat er een kleuriger werk in onze taal dan dit toneelstuk, waarin het dramaties element zo zuiver tegen het literaire

opweegt? De verzen hebben een bijna klassieke gaafheid, de stof is door en door Hollands, de gang in de handeling stijgt tot het spannend slot, de personen worden objectief in hun karakter en plasties in hun voorkomen getroffen). De voorspiegelingen van het *Godshuis in de Lichtstad* en het geheimschrift van „*Jezus' verborgen Leeven*" schenen noodlottig te moeten uitlopen op de keus van de romantiek: dood of bekering.

Van Eeden leek met zijn esoteriese fantazieën hard op weg naar intellectuele zelfmoord, toen zelfs deze schemerige weg naar Rome leidde. De wazige gloed van zijn *Roode Lampje* was een noodsein in de storm. En op Kerstmis van het heilsjaar 1921 ging het ware licht hem voorgoed op: de baanbrekende gids voor allerlei zoekers kwam in het oude, zo verrassend dichtbije Godshuis eindelik thuis. Nu kon het *Lied van Schijn en Weezen* eerst zijn afsluiting en oplossing vinden, ofschoon het de meester nooit gegeven werd een alles verheffende bekroning van zijn levenswerk te scheppen. De kunst laat zich niet dwingen in de tucht van een hemelse leer, die zich alleen geleidelik in bezielend leven zal omzetten. Bijna twintig jaar ouder dan Toorop, toen hij geestelik gevestigd was, kon Van Eeden de verwijten van zijn vroegere volgelingen, dat het geloof zijn kracht verlamde, met geen triomfantelik meesterwerk meer weerleggen.

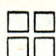
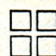
Dit offer vormde niet de minste gave, door deze van heel ver gekomen wijze aan het Goddelik Kind gebracht. Onmiddelik na zijn overgang sprak een naturalist van „wijlen" Frederik van Eeden, terwijl anderen bij voorbaat zorgden, zand en stenen te gooien op zijn graf. Hij mocht intussen van Paulus leren, dat de heilige Doop een sterven betekent, waaraan de apostel meteen de opstanding heeft verbonden. Wat er wonderlik in zijn wezen bleef, wordt als een overweldigend bewijs uit het ongerijmde toch door de Voorzienigheid gebruikt voor dezelfde waarheid, die Vondel indertijd op de knieën drong. Opzoomer zocht de mens met zich zelf te verzoenen door de rede, Van Eeden vond zich als vrijgeest van zich zelf bevrijd in de verlossende Openbaring. Dit levensdrama heeft zijn verhevenste werken hoog boven de oorspronkelike kracht uitgeheven. Juist door hun voorbarigheid tonen de doodzwijgers, die hem levend wilden begraven, hoe zijn werking alleen sub specie aeternitatis te meten valt.

Geven we ons tenslotte rekenschap van zijn bewogen ontwikkeling, dan lijkt het volstrekt ongegrond hem te verwijten, dat hij onophoudelik schommelt en wankelt, omdat hij zich dapper als zondebok gesteld heeft voor een verwilderd geslacht, waarvan zijn fijne geest alle angsten trillend wist op te vangen en weer te geven. Geen duivelse trots, geen barbaarse haat kan het winnen van de boeteling, die ten lange leste de profetemantel aflegde, om voor een volk, dat hem meer dan anderen had vereerd, kinderlik in het doophemd te durven staan. Tolstoi mocht de kiel van een moedjik dragen, hij bleef de heer, als onbegrijpelik intellectueel eindeloos ver van het volk verwijderd. Van Eeden

is persoonlik volk geworden in de gemeenschap der heiligen, waar hij, klein met de kleinen, zich voor de Vader van allen neerboog. En wie eens dankbaar aan zijn voeten luisterde, is diep geroerd en dieper nog gesticht, samen met de nieuwe broeder bij het altaar te mogen knielen. De eenling werd een algemeen leraar, sinds deze meester op het wapen van de drogreden ons lessen geeft in eerbied, de kostbare kunst, die dit geslacht zo vreemd en de samenleving zo onmisbaar is. Na ontelbare volgelingen gekend te hebben, wil hij als beginneling achter in de rij gelovigen van twintig eeuwen staan. Volmaakte woordkunst verdwijnt nu eenmaal bij een subliem simpel woord, dat niet vergaat, al vergaan ooit hemel en aarde: Jezus Christus' levenswoord over de laatsten en de eersten.

Van Eeden heeft de geest hooggehouden in woeste dagen, toen alles stof heette, alles vlees. Hij heeft het geweten gehandhaafd, terwijl de vrijheid van uitleven voor enige wet van schoonheid gold. Zijn dwalen, zijn telkens opnieuw verdwalen was een gevolg van zijn rusteloos, nooit hopeloos zoeken. Maar zijn bedenkelikste dwalingen lijken leerzaam als een gelukkige schuld, om met Augustinus te spreken, want ze bevestigen één voor één, hoe mensekinderen 't nergens ooit zullen vinden dan bij de Logos, die de weg voor elke maatschappelike beweging, de waarheid voor ieder wetenschappelik stelsel, het leven voor alle geestelike werkingen is en blijft. Een modern wachtwoord vordert dienende kunst, die toch alleen geboren kan worden uit een dienend leven. En elkaar dienen leren de mensen eerst door gemeenschappelike dienst van God. In deze boodschap wordt Van Eedens' veelzijdig werk eenvoudig samengevat.

Gerard Brom

 MARTIN BUBER 

LIEBER FREDERIK VAN EEDEN!

SO oft ich an Sie denke — und ich denke oft an Sie — erneuen sich mir im Gedanken jene drei Tage von Potsdam, von jenem Potsdamer Garten, die drei Junitage von 1914, in denen Sie, ich und sechs andre in rückhaltloser Aussprache die Bildung eines völkerüberspannenden Kreises vorzubereiten suchten — eines Kreises, dessen wichtigste Aufgabe es sein sollte, in entscheidender Stunde eine Einung der Menschheit zu autoritativem Ausdruck zu bringen. Die Stunde kam, der noch ganz unfertige Kreis hielt ihr nicht stand, er zerfiel mit einer zerfallenden Welt. Aber die Erinnerung an jene drei Tage ist mir dadurch nicht verkümmert worden. Als eine beglückende Tatsache ist mir im lebenden Gedächtnis geblieben, dass solch eine rückhaltlose Aussprache, solch ein drei Tage währendes strenges und inniges Miteinandersein ohne Rückhalt und Vorbehalt zwischen acht Menschen so verschiedner Art möglich, dass es wirklich war. Wie gewaltig gerieten manche von uns aneinander, und wie kamen sich die Aneinandergeratnen nur näher dadurch, nun erst recht nah! Wie ging aus dem Feuer des Meinungsstreits je und je eine neue Gestalt der Wahrheit hervor, die nicht des einen oder des andern der Streitenden, sondern beider gemeinschaftliche Wahrheit war! Eine Wahrheit, nicht im Wort auszusprechen, aber in einem Händedruck; nicht die Wahrheit eines Begriffsinhalts, aber die einer Wesensexistenz; eine Wahrheit menschlicher Verbundenheit. Man gab sich her, man hielt sich nicht zurück, man enthielt dem andern nichts vor, und eben in dieser Entfesselung der Gegenseitigkeit leuchteten die Personen in ihrem mannhaften Sosein auf, unbefangen, willkürlos, schöpfungsecht. Sie, Van Eeden, haben an keinem der Streitfälle tätig teilgenommen, und doch waren Sie in jedem dabei — kraft der zuverlässigen Güte des Blicks, mit dem Sie jeden betrachteten. Sie sahen zu, mit der vollständigen Seele. Sie sahen den einen und den andern der Streitenden an, nicht neutral, nein, freudig liebevoll. Sie sahen liebevoll klar das Zueinander im Gegeneinander, sahen das heimliche Wachstum der Verbundenheit, sahen die neue Gestalt der Wahrheit aus der Glut sich nackt und herrlich erheben. Am meisten von uns allen waren Sie mit den Augen da — nicht absichtlicher Beobachter, aber natürlicher Betrachter. Waren Sie also „darüber"? Nein, Sie waren wirklich dabei und darin, immer wieder, immerzu. Sie gingen mit Ihrem Blick in die Begebenheiten zwischen uns hinein, Ihr Blick lebte im Raum der Ereignisse, und wenn wir im Handgemenge und in der wechselseitigen Erlösung einander begegneten, begegneten wir zugleich dem Leben Ihres Blicks. Und das half uns.

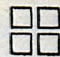
Wieviel Zeit ist seither verstrichen, welch eine Zeit! Wie lang, Freund Van Eeden, haben wir uns nicht gesehn! Aber ich habe nicht aufgehört, Sie zu sehen, — Ihr Sehen zu sehen. Es ist doch etwas Wunderbares darum, realiter gleichzeitig mit einem andern auf der Welt zu sein und in der Verborgenheit des eignen Geistes seiner inne zu werden.

Ihr Ihnen herzlich ergebener

Martin Buber



ED. COENRAADS



WAT het meest treft bij het overdenken van een figuur als Frederik van Eeden — vooral als men hem naast zijn tijd- en bentgenoten ziet staan — is wel zijn geestelike veelzijdigheid. Een geheel eigen plaats als dichter, roman-, blijspelschrijver, essayist; de plaats van een die vroeger-dan-wie-ook de zwakke en enge kanten der grote, nieuwe letterkundige beweging waarvan hij deel uitmaakte, moest voelen.

Geheel eigen plaats onder de sosiaal-hartstochteliken van zijn tijd, onder wie een stoffelik-georienteerd sosialisme destijds het enig waardevolle wijl enig-wetenschappelike mocht heten. Een uit dit wezensonderscheid natuurlik-gegroeide behoefte aan daden, aan de bergen-verzettende Daad....... waarbij voor ons later-gekomenen niet meer hoofdzaak is het al of niet slagen, maar wel de schroeiïng, de gezindheid; het niet enkel wegen, maar ook wagen van het offer. Eigen plaats ten slotte in de mediese wereld, waar hij pionier werd van onderzoek langs psychiese banen naar nieuwere geneeswijzen: met — ook hier weer — de militante strijd tegen veel wat wetenschappelik wàs of.... geweest was.

In het herlezen en weder-beleven van Van Eeden's bundels „*Studies*" bijvoorbeeld, schuilt dan ook eigenaardige prikkeling, opwekking: voor ieder die niet gespeend is van historiesen zin, voor elk die bewondering, ontroering kan voelen bij velerlei bloemen in knop en bij vele unzeitgemässe Betrachtungen....

Ed. Coenraads



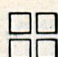
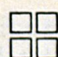
Moeder Van Eeden met haar kinderen Frederik en Johan (1861)



$2^1/_2$ jaar, met zijn broertje Johan



9 jaar, met zijn broertje Johan

 I. B. COHEN 

VAN EEDEN ALS PIONIER

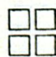
MIJN persoonlijke kennismaking met Van Eeden dagteekent van een Zondagmorgen in September 1901, toen ik met vele anderen naar Walden was opgekomen ter oprichting van de Vereeniging ,,Gemeenschappelijk Grondbezit."
Gelijk velen der aanwezigen was ik wakker geschud door de lezing van Van Eeden's meesterlijke redevoeringen: „*Waarvan leven wij?*" en ,,*Waarvoor werkt gij?*" Ik heb die redevoeringen thans, na vele jaren, nog eens herlezen en heb opnieuw kunnen opmerken, dat zelden scherper en treffender ons maatschappelijk productiestelsel is geteekend, en van het samenstel van drogredenen, waarmee van oudsher menige onrechtvaardigheid is bedekt, op meedoogenloozer wijze de sluier is afgerukt. Beide redevoeringen vormen één geheel, al werden ze gericht tot een verschillenden hoorderskring: de Nutsrede „*Waarvan leven wij?*" te Rotterdam op 7 December 1898 tot de bezittende klasse, de rede ,,*Waarvoor werkt gij?*" te Amsterdam op 14 Maart 1899 tot de arbeiders, haar hoogtepunt vindend in het: „*Werkers, werkt voor elkander.*"
Een waardevol geschrift uit die dagen is ook Van Eeden's brochure „*Gemeenschappelijk Grondbezit*" van 1903, waarin het vèrstrekkende doel, dat de Vereeniging van dien naam beoogde, met groote klaarheid werd in het licht gesteld en waarin elke der tegenwerpingen werd weerlegd, die tegen haar streven in zoo ruime mate waren ingebracht.
Het zijn belangwekkende jaren geweest, die eerste jaren van Gemeenschappelijk Grondbezit, waarin ik als lid van het Hoofdbestuur de ontwikkeling der jonge organisatie mocht meemaken en mocht samenwerken met Van Eeden, die steeds de leidende figuur bleef.
De oprichters der Vereeniging zullen de eersten zijn om te erkennen, dat van wat toen werd beoogd en verricht, slechts een klein deel is bereikt of heeft stand gehouden. Al traden in grooten getale leden toe en al werden alom afdeelingen en werkende groepen opgericht, het is toch slechts een klein deel der arbeidersmassa geweest, waarbij de denkbeelden van Van Eeden en zijne medewerkers ingang hebben gevonden. En juist doordat slechts weinigen den weg der productieve associatie insloegen, hadden de opgerichte werkende groepen een zóó moeilijken strijd te voeren, dat het niet was te verwonderen, dat de bezwaren, waarmee deze productievorm in zijn aanvangsjaren steeds heeft te worstelen, in sterke mate aan den dag zijn getreden.
Toch is de Vereeniging blijven bestaan en men behoeft slechts het propaganda-

nommer van haar orgaan „*Vrije Arbeid*" van Januari 1930 te lezen om te weten, dat het uitgestrooide zaad vruchten heeft gedragen, die zich mogen laten zien. Nog steeds prijkt het „*Werkers, werkt voor elkander*" aan het hoofd en niet alleen blijkt, dat de geest van 1901 dezelfde is gebleven, maar ook dat de Vereeniging verschillende werkende groepen telt, waarin onder goede leiding een deugdelijk georganiseerd bedrijf wordt uitgeoefend.
Ook op dit gebied is gebleken, dat de maatschappelijke vooruitgang slechts langzaam vordert en telkens door tegenslagen wordt bedreigd. Maar toch zal niemand, die het economisch leven der laatste 40 jaren heeft gevolgd, kunnen ontkennen, dat wij getuige zijn geest van het wegnemen van menige onrechtvaardigheid en van een afneming van de ongelijkheid in de verdeeling van het maatschappelijk inkomen. Langs vele wegen is dit bereikt en allerlei krachten hebben samengewerkt. Onder degenen die hebben gestreden voor verhooging van gerechtigheid en welvaart, zal Van Eeden velen voor oogen blijven staan als iemand, die niet slechts door zijn bezielend woord hen tot beter en ruimer inzicht bracht, maar ook met groote persoonlijke offers zijn woord in daden wist om te zetten.

J. B. Cohen



JOSEF COHEN



MEN kan zeggen of schrijven, wie „ik" is — en men kan zeggen, wie Frederik van Eeden is — en men kan de verhouding geven tusschen „ik" en Frederik van Eeden.

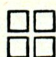
Er zijn schrijvers, die een enkel mensch willen begrijpen; waarom leeft deze mensch; wat doet hij; wat denkt hij; waarom schreit hij; waarom lacht hij. Anderen geven de ziel van een groep, van een volk, van een gemeenschap. Sommigen zwerven naar onbekende landen.

Er zijn er, die de krotten bezoeken, en in felle, uitwendige kleuren van de armoede vertellen; er zijn er, die de vale verveling van het burgerlijk en burgermans-bestaan in onze keel klemmen; er zijn er, die den weg volgen van twee gelieven, hun liefde, hun haat, hun wroeging, hun jubeling; er zijn er, die de wegen van het grijze land kennen. Breed is de eene schrijver, diep de andere; breed en diep slechts een hoogst-enkele. Hier het leven in de wereldstad, menschen zonder verband met elkander, die naar eenzelfde doel streven. Elkaar voorbijgaan en bij elkaar behooren. Uit sommige boeken spreekt de dierlijke stem van den angst.

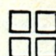
Frederik van Eeden is de schrijver van de goedheid. Hij kent de smart, en de berusting. Hij heeft den opstand gezien, maar zijn oogen zoeken den vrede, die moet volgen.

Doch het medelijden alleen doet den mensch nog geen kunstenaar zijn. Merk eens op, hoe willig dit stugge materiaal, het woord, wordt voor dezen milden geest. Het woord wil niet toegeven en niet buigen. Het onbarmhartige woord doet ons slechts gering dalen in de diepten der onbewustheden. Het verzet zich, het kromt zich, het ontworstelt zich, het heeft een eigen macht. Alleen voegt het zich, zij het glippend, zij het gluipend, naar den wil van den kunstenaar.

Zijn wij niet de vriend van een mensch, als we hem trachten te begrijpen? Zijn wij niet de vriend van een kunstenaar, als we hem trachten te benaderen?

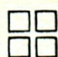


W. H. COX



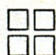
MEN dateerde 1893, toen in een rede, die hij te Groningen hield, Frederik van Eeden de gedenkwaardige woorden uitsprak: *„Denk eens aan, dat er sensatie gemaakt is in de geheele wereld door een gezegde als: ,,Ohne Fosfor keine Gedanken". Het wordt een en al verwarring en ongerijmdheid. Veel duidelijker en juister ware het te zeggen: „Ohne Gedanken kein Fosfor". (Studies tweede reeks blz. 301 en 2).*
Welk een inzicht voor dien tijd, toen het natuurwetenschappelijk dogma nog de grondslag vormde voor veler levensbeschouwing en de aanmatiging dergenen, die dat dogma aanhingen meermalen de leden der verschillende natuurwetenschappelijke secten deed herkennen.
Hoe geheel anders en met hoeveel grooter bescheidenheid wordt er nu gedacht en geschreven over: Leven en Denken.
Wij hebben 't geleerd en leeren het nog van de kunstenaars.
Wat er in hen omgaat zullen wij nooit weten, dan voor zoover zij het ons laten raden uit hetgeen zij zelven er over kunnen zeggen of uitschrijven of uitschilderen. Zij brengen ons verder dan de mooiste instrumenten. Een sonate van Beethoven is mooier dan de prachtigste vleugel. Er zijn menschen met het vermogen alleen door het lezen der muziek ervan te genieten. Wat Rembrandt schilderde was in hoofdzaak de vrucht van zijn genie, niet van zijn verf. Niet in het praeparaat openbaart zich de wijze, maar in hetgeen die er in leest en er ons van kan vertellen.
Een kunstenaar toch is voor mij een fontein, uit wier wel of bron samengesteldheden, composities stroomen van klanken, kleuren of woorden of oplossingen van moeielijke wiskundige of wijsgeerige dan wel andere vraagstukken, zonder dat wij weten of ooit zullen beleven, hoe dat mogelijk is — beproef eens U in te denken in Beethovens bewustzijn, wanneer hij een zijner concerten of symphonieën schrijft — weten de kunstenaars zelven het?
Daarom en daardoor waren en zijn zij de Profeten.
Frederik van Eeden is een van hen.

Dr. W. H. Cox

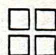
 CH. M. VAN DEVENTER 

HIJ bracht veel en aan velen.

Ch. M. van Deventer



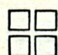
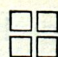
ANTHONIE DONKER



BEKEND MAAKT ONBEMIND zou men, met een fatale variatie op de gebruikelijke zegswijze, op Van Eeden kunnen toepassen. Van Eeden is helaas behalve de algemeen gelezen schrijver van „*De kleine Johannes*" voor het overige vrijwel een ongelezen beroemdheid voor ons volk. Het dreigt hem te vergaan als Couperus, en ik vrees ook Van Schendel: ieder roemt hen maar niemand heeft hen gelezen, en juist hun beste werk is het minst bekend. Voor hoevelen zijner vereerders was Van Eeden ooit nog iets anders dan alleen de dichter van „*De kleine Johannes*"? Wie kan zeggen, dat hij het werk van Van Eeden kent? Ken ik het zelf? Welke schatten van dat veelzijdig oeuvre zijn mij nog ontgaan? Het is te hopen, dat eerlang onbevooroordeeld en met de vereischte piëteit, met helderheid van oordeel tevens, de geschiedenis van dat oeuvre geschreven zal worden. Want er is welhaast geen andere schrijver in onze literatuur, wiens werk, wiens leven de geschiedenis is van een zoo fel en dramatisch, een zoo rusteloos en veelzijdig zoeken. Van Eeden heeft, met een kracht en een drift, die zijn weerga nauwelijks vindt, naar waarheid en vrede gezocht en met dat zoeken een taak ondernomen voor vele zwakkeren, die tot den zelfstandigen speurtocht naar de bronnen van het leven niet geroepen zijn en op het voorbeeld en de berichten van anderen, van de enkele stoutmoedigen moeten vertrouwen. Bij een zoo hartstochtelijk zoeken vragen wij niet naar de eindelijke bekroning, want het valt te betwijfelen of ooit zoeken op aarde anders dan door het zoeken zelf bekroond werd.
En behalve een zoeker, die een der groote vertegenwoordigers is van zijn tijd, die als het ware uit naam van velen zocht, faalde en streefde, is Van Eeden een kunstenaar, wiens werk te weinig helaas wordt gekend. Juist op de zijwegen van zijn leven en van zijn kunstenaarschap vindt men eigenlijk zijn edelste kunst, en ik schrijf daarom hier niet over den symbolist van „*De kleine Johannes*" en vele dichtwerken, niet over den wijsgeer van „*Het lied van schijn en wezen*", niet over den socialen profeet en niet over den Katholiek, maar over den dichter der onvergetelijke Russische tafereelen uit „*De Broeders*", over den helderen denker van het zuivere essayistische proza der „*Studies*", over den lyricus van dat verrukkelijke vers „*Toen ons kindje glimlachte*", en over den geestigen satyricus, die, behalve het aardige, maar uit den treure steeds opnieuw geroemde „*Poortje*", in zijn jonge jaren nog enkele andere kostelijke satyren voor tooneel schreef, die men helaas niet meer leest. Wanneer het mij ooit mag gelukken een (vooreerst helaas nog uiterst onvolledige) verzameling Nederlandsch saty-

risch proza uit vergeten kranten en tijdschriften bijeen te brengen, die een verwaarloosd genre onzer schrijfkunst tot zijn recht zal doen komen, dan behoort daar in de eerste plaats bij een stukje als van Van Eeden voor vele jaren over *Florentijn* in De Nieuwe Gids! Wij zijn met geestigheid in onze letteren niet verwend; wil men ze zoeken, dan moet men vooral Van Eeden niet vergeten. Den derden April wordt er aan volk en staat wederom gelegenheid geboden een grooten geest van eigen stam te eeren. Wil het zulke voorname geesten waard zijn, dan mag het deze gelegenheid niet voorbij laten gaan!

Anthonie Donker.

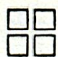
 JAN EIGENHUIS 

„Zijn ziel heeft hij in twee gescheurd".

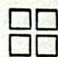
ZIJT gij ijdel?
Welk sterveling is het niet, en dan met minder reden.
Zijt gij onoprecht?
Welk sterveling van eenige zelfkennis durft te verzekeren, dat hij zelf het niet is. En wie zou zoo zijn innerlijk bloot leggen kunnen als gij, en dan nog zoo gaaf blijven? Hoe roerend is uw klacht en hoe diep menschelijk: *„Ik ben een zinkend wrak, van zonden zwaar".* (*God en Mensch II*).
Zijt gij . . . . . ?
Goddank dat gij een mensch waart met gebreken en met schuldbesef. Daardoor staat uw kunst en uw streven ons zooveel te nader. We zien aan u, dat we geen heiligen behoeven te zijn, om den moed der overtuiging te hebben, al zal morgen een andere overtuiging uit ons opgroeien. We hebben een grooten zedelijken moed noodig, om in praktijk te durven brengen, wat ons een ideaal toeschijnt en dan later te durven erkennen, dat we dwaalden: *„'t Beloofde land lag verder dan ik dacht".* (ds. Idse in *„De Idealisten"*).
Zijt gij niet meer denker dan kunstenaar?
Laten daarover onvruchtbare kritische verhandelingen geschreven worden. Uw in uw kunst uitgebeelde idealen echter hebben duizenden verwarmd, reeds toen het vlammetje van het Godsbesef nog zorgvuldig in de harten der jonge lieden werd uitgeblazen door een oppervlakkige wetenschap. Laat ik u vooral daarvoor dank zeggen. Ge weet wellicht niet, wat ge voor de jongeren uit uw jeugdtijd geweest zijt. Ik echter heb dat persoonlijk ervaren en waargenomen in ruimen kring.
En de warmte, die uw kunst in mijn door atheisme verdord gemoed gewekt heeft, straalde ze later ook uit in de harten mijner kinderen, en ik denk eveneens in de harten van een breeden jeugdkring van heden.
Hoevelen hebt gij niet bezield tot een krachtig streven naar een rechtvaardiger maatschappij, al gaaft ge hun niet het zwaard van den klassenstrijd in de hand, dat het innerlijke sociale besef kan dooden.
Maar uw werk ging te niet?
Is dan de mislukking van Walden iets in vergelijking met de bezieling, die uw offer toen in de harten zooveler jongeren verwekte?
Maar uw overtuiging wisselde zoo herhaaldelijk!
Ja, een levende plant heeft telkens een ander uiterlijk, doordat ze leeft. En dat ge „uw ziel in tweeën hebt gescheurd", was het gevolg van de explosieve

kracht uwer ideeën. Als ge alleen een lief meisje en een mooi tuintje hadt bezongen, dan zoudt ge niemand ergernis gegeven en uw gemoedsrust niet verstoord hebben. Maar nu de groote maatschappelijke en de eeuwige menschheids- en wereld-vragen u geen rust lieten, nu verscheurt uw eigen werk uw gemoed en dat van uw lezers, zoodat deze u verwenschen of eerbiedig danken. Laat ik nogmaals dit laatste mogen doen in warme vereering.

J. Eigenhuis



FRANS ERENS



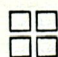
VAN EEDEN'S beste werk zijn, naar mijne meening, de kleine comediestukken, die hij maakte nog vóór de oprichting van de *Nieuwe Gids.*

Daarin heeft hij gelegd de grappige, gemoedelijke, stiekume, scherpe Hollandsche humor. Daarin is hij op zijn best, getrouw aan zijn eigen natuur, zonder de geringste aanstellerij, zuiver en spontaan. Daar borrelt de geest van het Hollandsche ras, niet grof, niet zwaar, maar fijn, teer en prettig, nooit flauw, nooit verwaterd. Daar is de echte bron van zijn originaliteit.

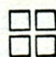
Ook in de *Kleine Johannes* vindt men talrijke sporen van deze qualiteiten. Dit is Van Eeden's meest populaire boek geworden, door de verschillende generaties, die na hem zijn gekomen, nog gekend en geprezen.

Uitgebreid en groot is de lijst zijner andere producten, werk, achtenswaardig en hooggeschat, maar verbleekend in den loop der jaren. Met één woord: deze latere scheppingen zijn litteratuur, wel goede litteratuur, maar *litteratuur.* Of zij even lang zullen blijven leven en gloeien als die eerste fonkeling, zal de toekomst moeten leeren. Maar wat wij nu reeds weten is, dat wanneer de litteraire bewegingen dezer tijden zullen tot rust zijn gekomen en wanneer in de diepte der vergetelheid zal zijn verzonken, alles wat de kiem niet bevatte om lang te blijven voortleven, zullen bij de weinige producten der schoone letteren uit onzen tijd, die dan nog bovendrijven, deze kleine comedies zijn.

Frans Erens



AUG. FOREL



POUR LE 70ME ANNIVERSAIRE DE MONSIEUR FREDERIK VAN EEDEN

NOTRE jubilaire Van Eeden ne m'en voudra pas si moi, vieillard de passé 81 ans, je choisis les „Mots à double sens" comme sujet; il me comprendra sans doute, car pareils mots sont la source de confusions perpétuelles pour celui qui écrit.

Dieu. S'agit-il du Dieu personnel, fait à l'image de l'homme, du Dieu à sentences fatales des musulmans, du Dieu si variable des chrétiens, allant selon leurs croyances du catholicisme grec ou romain par le variable protestantisme jusqu'à sa négation? Un pasteur protestant me dit jadis: „Je suis athée!" Ou bien s'agit-il du Dieu inconnaissable à jamais à l'homme, celui des panthéistes dont je suis?

Les soi-disant „Libre penseurs" se disent *athées*, ce en quoi ils commettent une erreur fondamentale; car nier la toute-puissance, inconnaissable à nous autres, pauvres infimes mites humaines habitant une petite planète qui tourne autour d'un seul soleil parmi des millions d'autres, est simplement dire une absurdité au lieu d'avouer que nous n'en pouvons rien savoir, c'est en outre un orgueil stupide.

Religion. S'agit-il d'une *croyance* positive quelconque ou bien de la *Religion du Bien social humain*, celle des Bahaïs qui est la mienne? Elle est *supranationale* et admet toutes les croyances.

Social. S'agit-il du socialisme, d'un bolchévisme qui mue en moins de six ans, ou d'un véritable amour de son prochain? „Je suis homme et rien de ce qui est humain ne saurait m'être étranger" a déjà dit le poète romain Térence il y a bien plus de deux mille ans. Et c'est toujours vrai.

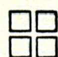
C'est là le véritable socialisme, seulement il y a un cheveu. Par son hérédité naturelle, l'homme est, sauf de rares exceptions qui confirment la règle, „une bête très féroce". La fourmilière des fourmis lui fait honte par son adaptation au communisme social. Mais nous sommes incapables de transformer notre nature héréditaire.

Nerveux. S'agit-il de la force des nerfs (ou plutôt du cerveau) ou au contraire de sa faiblesse? S'agit-il dans ce dernier cas d'un malade ressortant de la „Neurologie" ou de la „Psychiatrie"? A ce propos j'ai dit jadis: „La seule différence entre la neurologie et la psychiatrie consiste dans la clé de l'asile des aliénés".

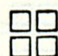
Mais il y a plus. On a inventé le mot de „Neurasthénie" qui n'a fait que semer encore plus de confusion dans la question. Neurasthénie, c'est tout ce qu'on

veut: depuis un léger trouble mental sans gravité, jusqu'à la folie grave d'un malade qu'on veut recouvrir d'un manteau serviable et protecteur. En somme donc tout le monde est plus ou moins „nerveux'', les forts comme les faibles, ou même les malades! C'est rassurant.
Mais je m'aperçois qu'il est temps d'en finir, „les 500 mots'' étant écrits ou peu s'en faut et je prie Monsieur Van Eeden d'excuser les divagations ci-dessus d'un octogénaire.

Dr Auguste Forel

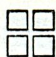


SIGMUND FREUD

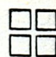


FREDERIK VAN EEDEN, Arzt und Dichter, der soviel von den Geheimnissen des verborgenen Seelenlebens vorausgeahnt, meinen freundschaftlichen Grusz zum Tage, da er über die Schwelle des Alters tritt.

Freud



E. M. GELDMACHER



TAGE IN WIEN

AUS der Fülle schöner reicher Lebenstage, die ich mit Frederik van Eeden verbracht habe, greife ich die für mich so eindruckvolle Reise nach Wien heraus, welche ich auf besonderen Wunsch des Dichters zum Zwecke der gemeinsamen Durcharbeitung seiner in deutscher Sprache dorten zu haltenden Vorträge, sozusagen als sein kleiner Diktionär, mit ihm machen durfte.

Frederik van Eeden war von seinen Wiener Freunden — man darf schon von seiner Wiener Gemeinde reden — aufgefordert worden, zwei Vorträge zu halten. Wenn er auch die deutsche Sprache gut beherrschte, so gab ihm das Bewusstsein meiner Anwesenheit, wie er sagte, das Gefühl grösserer Sicherheit und so bestimmte er mich, mit der Kunst seiner ganzen Ueberredung, diese Reise mit ihm zu machen.

Dass diese Reise indes eines der grössten, tiefsten Erlebnisse für mich werden sollte, ahnte ich damals nicht. Ich selbst betrachtete mich als ein bescheidenes, wenn auch ihm recht nützliches Reiseutensil und sass als solches am ersten Vortragsabend auf seinen Wunsch in einer der vordersten Reihen. Es gibt sensible Künstlerseelen, die bei aller innerer Sicherheit eine äussere Unsicherheit, eine kindliche Furcht, der „Masse" Mensch gegenüber ihr Leben lang behalten; zu diesen gehört Van Eeden.

Der abend war ein unumstrittener Erfolg seiner genialen Gedankenwelt. Er sprach über Tagore, den er als seinen „Bruder im Geiste" grüsste und in rührender Bescheidenheit hob er die Grösse dieses geistigen Bruders hoch über sich selbst empor. — Hier muss bemerkt werden, dass Van Eeden die Bedeutung des grossen Inders lange, lange bevor er zu einer Weltberühmtheit geworden war, erkannt hatte und seine Verbindung mit Tagore liegt zeitlich weit vor der Verleihung des Nobelpreises an diesen. Van Eeden aber hat an der Erteilung des Nobelpreises an Tagore den allergrössten Anteil, da er die Aufmerksamkeit der Schweden auf Indien's grössten Dichter und Weisen gelenkt hat.

Der Enthusiasmus der Wiener nach Beendigung des Vortrages kannte keine Grenzen. Männer kamen auf das Podium, umarmten den Dichter, Frauen warfen ihm Blumen zu und ganz Extatische eilten auf ihn zu, ihm die Hände zu küssen. Ich stand auf einen Wink von ihm auf seiner Seite und mit einer bezwingenden Geste von Bescheidenheit und innerer Abwehr gab er alle Lob- und Dankesworte, alle Blumenspenden an mich weiter, der doch ganz und gar kein Ver-

dienst an diesen uns alle tief ergreifenden Worten seines geistigen Weckrufes zukam.
Ich wusste nicht, wie mir geschah. Plötzlich, ohne es zu wollen, war aus mir, seinem kleinen Diktionär, die Königin des Abends geworden. Diese Rolle, fühlte ich, wurde mir von ihm zugeschoben, weil er dadurch hinter mich, wie hinter einen Paravent, flüchten konnte. Ich spielte diese Rolle, wie er nachher lobend erwähnte, gut.
Nun folgte ein kleines Banket, bei dem fast alle grossen Vertreter der Kunst und Literatur, die damals in Wien lebten, anwesend waren. Ich nenne nur einige, die mir heute noch am deutlichsten in Erinnering sind: Jakob Wassermann, Walter von Molo, Grete Wiesenthal, Hugo von Hoffmannsthal, Sigmund Freud und andere mehr.
Nachher, als wir endlich wieder im Hotel waren, gestanden wir uns lächelnd, dass solche Begeisterung nur in Wien möglich sei. Wie gekrönte Häupter hatte man sich nolens volens feiern lassen müssen und schliesslich hatten wir doch ganz viel Spass an diesen Spass gehabt. Wie ich aber zu all' dem Ruhm und all' den Ehren gekommen bin, das ist mir bis heute noch nicht recht klar geworden. Das ist halt der Wiener Begeisterungsfähigkeit zuzuschreiben.
Die grosse Gefühlswelle überschlug sich an diesen Abend und raffte alles, was zu Van Eeden gehörte, mit empor. Ich bin sicher, wenn er ein Hunderl bei sich gehabt hätte, wäre auch das Hunderl mitgefeiert und mit einer Bratwurst geehrt worden.
Am nächsten Tag ging der Zauber erst recht weiter. Kaum erwacht, klopfte das Zimmermädchen an meine Türe und fragte in reizendem Wiener Dialekt, ob sie all die Blumen da herein geben könnte und meine Augen wurden gross wie Pfannkuchen, als da ein ganzer Blumenladen herein transportiert wurde; dahinter tauchte der lachende Philosoph Frederik van Eeden auf.
Der nächste Abend war eine zweite Auflage dieser ersten Begeisterung, nur dass ich nun kein Neuling mehr war, sondern mich schon gut in meine mir nun einmal von den lieben herzlichen Wienern zugedachte Rolle eingelebt hatte. Van Eeden stand strahlend daneben und freute sich, dass ich diese königliche Geste so schnell begriffen hatte. Im Stillen lachten wir wie zwei Kinder, die ein sehr drolliges Spiel sich ausgedacht hatten und sich amüsierten, dass alle anderen dieses Spiel so ernst mitspielten.
Einladungen zum Tee, zum Diner, zum Souper regneten auf uns hernieder, sodass wir unmöglich allem nachkommen konnten.
Jeder Tag, ja jede Stunde war belegt und eingeteilt. Dazwischen hatten wir noch Besucher zu empfangen, die den Meister im Hotel zu sprechen wünschten um ihm lebenswichtige Fragen vorzulegen.
Von einem der originellsten Besucher will ich zum Schlusse noch berichten. Es war der Führer der Jugendbewegung „*Der Anfang*", ein Herr Dr. A. Er schilderte Van Eeden die Bestrebungen der Vereinigung „*Der Anfang*" und

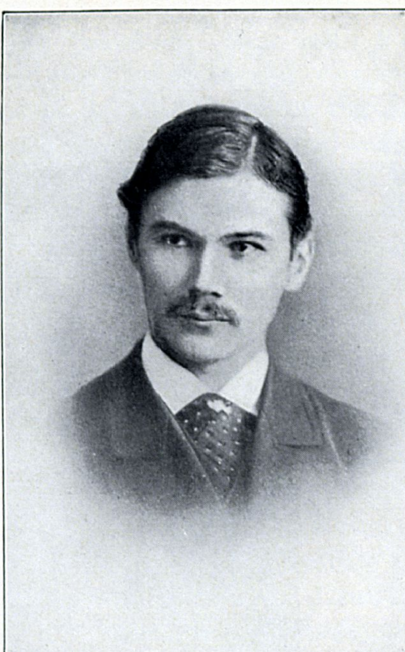
erklärte sie ihm in kurzen Zügen: Ablehnung jeder Einmischung von Erwachsenen, die sie als „Verwachsene" bezeichneten, er schilderte den Kampf der Jugend gegen die Vorurteile und Lügen und bürgerlichen Unaufrichtigkeiten der jetzigen Erwachsenen-Generation. Ihr Streben war gerichtet auf Wahrheit, Klarheit, Reinheit, Freiheit. In ihm, in Van Eeden, sähen sie einen Teil von ihrem Geiste verwirklicht und, obwohl sie Führungen durch Erwachsene ablehnten, wünschten sie Van Eeden heute abend bei einer ihrer Versammlungen in ihrer Mitte zu sehen. Ihm wollten sie zeigen, wie die heutige Jugend dem von ihm aufgestellten Ideal nachlebte.

Das alles klang so schön und war von solch tiefer aufrichtigen Gesinnung getragen, dass Van Eeden, obwohl der Abend schon belegt war, mir vorschlug, die Versammlung, die ihn stark interessierte, zu besuchen. Eine kleine Verlegenheit auf Seiten des jugendlichen Führers — „Die Dame" gilt bei uns als „Erwachsene", der wir leider den Zutritt nicht gestatten können. — Darauf lächelnde Antwort von Van Eeden's Seite, und im bestimmten Tone sagte er: „Diese Dame ist meine liebste Freundin, von der ich mich nicht trennen werde," und schon war mir höflichst die Erlaubnis erteilt, trotzdem ich eine „Verwachsene" war, teilzunehmen an der sehr geheimen Versammlung.

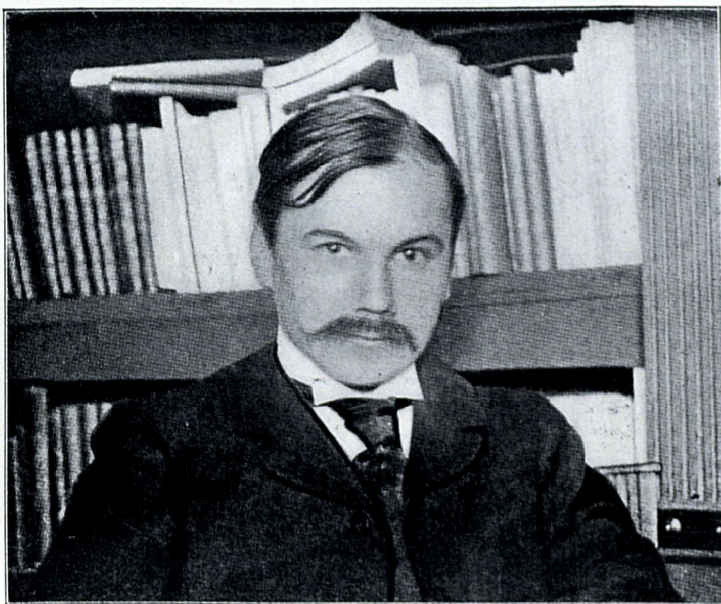
Zwei sonderbare, etwas wild aussehende Mädchen holten uns zur angegebenen Stunde ab und führten uns durch unzählige Gassen und Gässchen und Hinterhäuser, dreimal im Kreise herum schien es uns, dann hinauf über wunderliche Wendeltreppen und Zwischentüren, durch noch viel wunderlichere Häuser hindurch zu dem so und sovielsten Stockwerk hinan, wo uns von weitem schon lautes Getöse entgegenhallte. Dort tagte *„der Anfang"*, — die Jugendbewegung Wiens — die so viel Aergernis gegeben, so viel Staub aufgewirbelt hat, und die dann später, wie wir erfuhren, in sich selbst zusammengebrochen ist. In diesen Tagen aber war sie in ihnem Zenith. Der alte Sozialist Bernsdorfer hatte diese Räume zur Verfügung gestellt, in denen nun die Wogen der Diskussionen hin und her schwollen. Der Eintritt des Meisters erzwang für kurze Zeit ein ehrfurchtvolles Verstummen, dann stand ein Bursche von etwa 17 Jahren auf, hielt eine gefährlich klingende Brandrede, darauf erwiderte ein junges, kaum 16-jähriges Mädchen. Mit fanatischen Worten stiess es wie mit Dolchen um sich. Es war für uns beide ein peinliches Gefühl und ich sah, wie Van Eeden, der mit grossem Vertrauen hierher gekommen war, sehr ernste tiefbetrübte Augen bekam und je mehr er diesen phantastisch-extatischen Kindern lauschte, um so trauriger wurde der Ausdruck seiner Züge. Dann — in einer Pause — ging er, ohne dass die Aufforderung an ihn ergangen war, auf das Rednerpult zu und sprach sein Erstaunen über die Kraft aus, die sich hier zentralisiere, aber dann gab er auch seiner Befürchtung Ausdruck, dass all diese kostbare Kraft ohne Führung bald zersprengt sein würde. Er fand den Vergleich mit dem „Rattenfänger von Hameln" und er sah visionär, wie all diese „verführten Kinder", wie er sie nannte, eines Tages in den Berg ver-



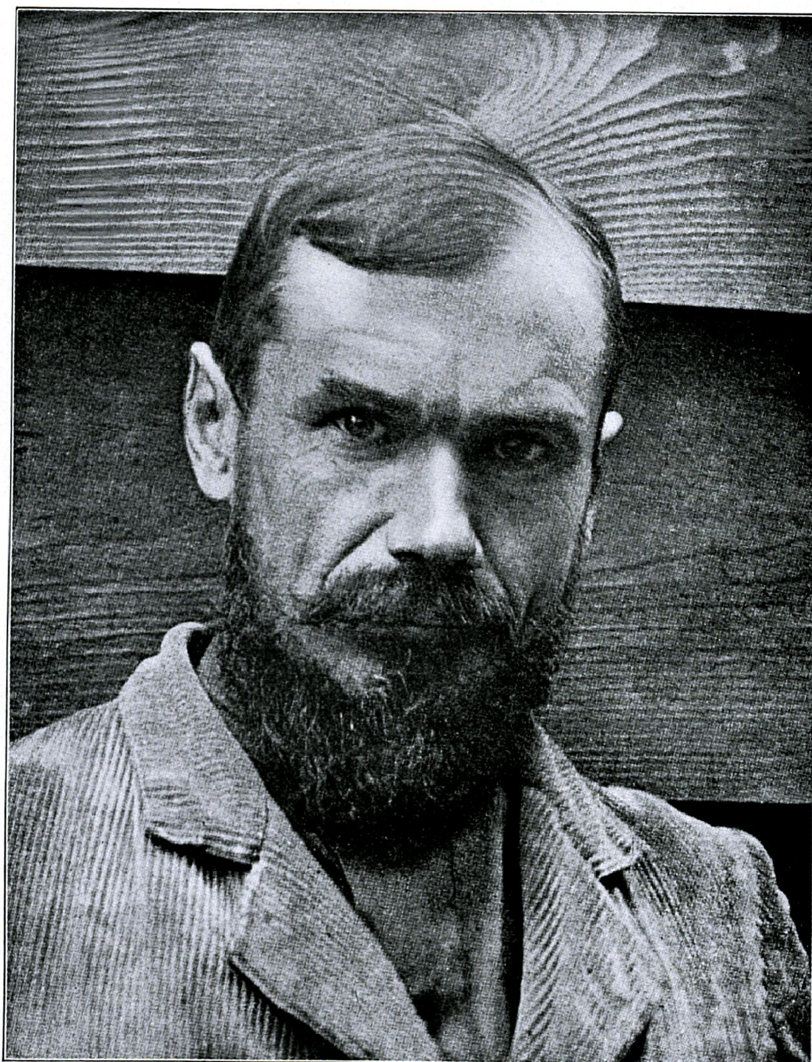
1876



1880



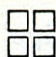
1892



1900

schwinden würden. Es folgte zuerst eine Totenstille, dann brachen einige besonders kecke Burschen und Mädels den Bann durch ein paar aufreizende Worte und eine wilde Diskussion begann, der sich Van Eeden dann bald entzog. Den Schluss des Abends verbrachten wir alsdann im Kreise guter Freunde, die uns ganz besondere musikalische Genüsse schenkten. Van Eeden versank während der musikalischen Darbietung in schwermutvolles Schweigen. Man sah, das seine Seele vorahnend den Leidensweg der jungen Menschen, die er eben mahnend verlassen hatte, zurücklegte, in seinen visionären Augen stand gross das Weh von tausend enttäuschten Eltern, von viel tausend missgeleiteten jungen Seelen. Hier konnte auch sein Wissen um die Zukunft, sein Erlöserwille nicht helfend eingreifen. Müde und traurig im Bewusstsein seiner Machtlosigkeit neigte er sein Haupt, alle stille Freude der letzten Tage war in seinen Augen erloschen. Beethovens schwere, tiefe Melancholie ging mit den Tönen auf ihn über. Jetzt war er wieder der holländische Van Eeden, der, um dessen Haupt Ewigkeitsgedanken schwer und bang sich ballten. — Daneben gab es einen heiteren, kindlichfrohen, ja beinah übermütigen, hellen Van Eeden. — „Der bin ich nur ausserhalb Holland's" sagte er uns einmal, „der andere aber, der Schwermütige, der ist es, der die Werke hervorbringt." Ich glaube das nicht unbedingt — jedenfalls lasse ich diese Frage offen zur Diskussion. — Unsere Rückreise wurde sehr gekürzt durch das Sprechen über all die Eindrücke, die wir nun erst gegeneinander hielten. Seltsam übereinstimmend waren sie. Sigmund Freud hatte wohl als Persönlichkeit neben Jakob Wassermann den grössten Eindruck bei uns hinterlassen und wir werden diese Stunde im Familienkreis des freundlichen, tief schürfenden Gelehrten und feinsinnigen Sammlers, der uns seine Sammlung antiker Gefässe und Phiolen mit der Freude und dem Stolze eines beglückten Kindes zeigte, wohl zu den schönsten Stunden der schönen Wiener Tage zählen.

E. U. Geldmacher



H. GILTAY



FREDERIK VAN EEDEN! Ik herinner mij nog, hoe ik den naam voor het eerst op een enveloppe schreef. Reeds lang stond hij met onuitwischbare letters in mijn ziel gegrift, als symbool van wat ik, in alle stilte, mijn nieuwe leven noemde. Want Frederik van Eeden was het geweest, die, door zijn „*Studies*" en „*Blijde Wereld*" vooral, mij een nieuwe levensrichting had gewezen, een nieuw levensideaal voor mij had doen opglanzen. Hij had mij doen beseffen, dat het doel van het leven niet ligt in onszelf, maar in de menschheid, dat wij niet in de wereld zijn voor ons geluk, maar voor ons werk. Door hem was er vastheid gekomen in mijn leven en leerde ik onder de duizend mógelijke wegen steeds duidelijker één weg als den waren onderkennen.
Maar geschreven had ik hem nog niet. Daartoe gaf eerst onze persoonlijke kennismaking mij den moed.
Het was in de pauze van een lezing in Diligentia, waar Van Eeden sprak over het zuivere socialisme. Ik zal den avond nooit vergeten. Hoè ik er kwam, weet ik niet, maar eensklaps stond ik in het solistenkamertje tegenover hem, en praatte, praatte, als een wekker die afloopt. Over zijn voordracht, over Gemeenschappelijk Grondbezit, over Eckhart, Ruskin, enz. enz. Van Eeden hoorde mijn geratel glimlachend aan, eerst wat verbaasd, maar weldra begrijpend; en toen wij afscheid namen, wist ik dat wij vrienden waren voor altijd.
Den volgenden morgen schreef ik hem mijn eersten, langen brief, waarin ik rustig en ordelijk trachtte uit te drukken wat den avond te voren slechts in brokstukken was te voorschijn gesprongen. Het antwoord kwam niet gauw, maar het kwam. Op een zonnigen Aprilochtend bracht de post een brief van Dr. Frederik van Eeden voor mij. Een kort briefje was het, maar eenvoudig en hartelijk, en met een uitnoodiging om eens op Walden te komen. Ik heb het altijd bewaard; terwijl ik dit schrijf, ligt het naast mij.
Dit eerste briefje werd het uitgangspunt van een briefwisseling, welke zich, met eenige onderbrekingen, tot op den huidigen dag heeft voortgezet. Wat die brieven voor mij hebben beteekend, heeft Van Eeden waarschijnlijk nooit geweten. Ik zie ook geen kans het in enkele woorden te zeggen. Maar het is heel veel geweest. En ook was hij het, die mij bewoog tot het schrijven van mijn eerste artikel in de Groene, waarvan hij toen redacteur was.

Sindsdien zijn er vele jaren voorbijgegaan. Er is veel veranderd, in Van Eeden

en in mij, en daardoor ook in onze verhouding. Hij was eens mijn afgod, mijn ideaal. Dat kon niet blijven en is niet gebleven. Ik ben gaan beseffen, dat géén mensch, hoe groot ook, durend ons ideaal kan zijn, dat wij ook niet moeten trachten te worden als een ànder, maar dat wij onzen eìgen aard tot zoo volledig mogelijke ontplooiing moeten brengen.

„Keiner sei gleich dem andern, doch gleich sei jeder dem Höchsten.
Wie das zu machen? Es sei jeder vollendet in sich".

Ik werd kritischer ten aanzien van Van Eeden en zijn werk. Ik zag, dat beide, mensch èn werk, naast hun deugden hun gebreken hebben. Maar wat nooit veranderd is en nooit veranderen zal, is mijn dankbaarheid, mijn bewondering en mijn liefde, voor den mensch zoowel als voor het werk.

Want deze twee, mensch en werk, kunnen wel ònderscheiden, maar niet gèscheiden worden. Ze zijn één, zooals de bloem één is met de plant. Hierover wordt, vooral met betrekking tot Van Eeden, wel anders gedacht. Men heeft liefde en bewondering voor het werk, maar staat min of meer sceptisch of zelfs vijandig tegenover den mensch.... Zonder twijfel vertoont de mensch Van Eeden grootere zwakheden dan zijn werk. Maar is dit iets bijzonders? Is dit niet veeleer bij elken schrijver, ja bij elk strevend mensch het geval? Immers, in zijn werk geeft de mensch het hoogste en beste zijner persoonlijkheid, zooals een plant in haar bloemen het teerste en schoonste van haar wezen geeft. Maar het goede en schoone in het werk is toch voortgekomen uit den mensch, en hoe zouden wij dan den mensch kunnen haten, wiens werk wij liefhebben? Hoogstens kunnen wij het betreuren, dat géén mensch zich blijvend vermag te handhaven op de hoogten, welke hij al scheppend bereikt. Maar wij hebben het te aanvaarden. Voor den mensch in het algemeen, maar voor den grooten mensch in het bijzonder, geldt de wet van het hooggebergte, *dat de toppunten slechts bestaan bij de gratie der dalen.* We zouden het graag anders willen, maar zoo is het nu eenmaal. En in gèèn geval mogen de onvermijdelijke dalingen ons blind maken voor de stralende hoogten, waartoe een mensch, in zijn leven en werk, steeg.

Wij kunnen het nog anders zien. De blanke waterlelie — Van Eeden's symbool — zou niet zijn zonder haar onoogelijke, in het slijk verborgen wortels. Of, om alle beeldspraak te laten varen: er is geen kracht zonder zwakheid, geen deugd zonder zonde, zoomin als er licht is zonder duisternis.

Van Eeden werd geboren met een uiterst gecompliceerden zielsaanleg. Als alle waarlijk geniale menschen heeft hij een sterk dualistische natuur. Tegenover een zeer gevoelig zintuigsleven staat reeds vroeg een machtig moreel streven. Dit blijkt al uit den eersten *Kleinen Johannes*, het boek, waarin Van Eeden's wezen zich wellicht het zuiverst en onmiddellijkst heeft uitgesproken. Aan het slot neemt de ernstige Gestalte, die over de wateren aanschreed, Johannes mee, den killen nachtwind tegemoet, naar de menschheid en haar ellende.... Johannes — Van Eeden had gekozen. Mèt Windekind had hij het oude natuurgeluk

vaarwel gezegd en wilde nu een groot, goed mensch worden. Dit: *het worstelen om een groot, goed mensch te worden, is het gansche verdere leven van Van Eeden geweest.*
Dat hij het ideale doel niet bereikte, zoomin als eenig ander mensch, — wie zou het beter weten dan de dichter zelf, die schreef: „*Onze beste daden zijn onze minst slechte, — die 't meest naderen tot de richting van 't Goede. Niemand onzer is goed, maar het Leven is goed. Niemand is goed dan God alleen.*"
Johannes de Reiziger is op zijn weg vaak gestruikeld. Maar hij is óók altijd weer opgestaan en overnieuw begonnen, met altijd weer nieuwen moed. Vaak heb ik, bij het volgen van zijn langen, moeizamen tocht gedacht aan het woord van Luther: „Dat een mensch komt te vallen, is niets bijzonders. Ook Petrus is wel gevallen en er komen dagelijks hemelhooge ceders van den Libanon vallen. Daarin steekt niets wonderlijks. Maar dat een mensch, die gevallen is, weer opstaat, dat is het wonder."
Het is waar: Frederik van Eeden is niet altijd zóó opgestaan, als men dat wel gewenscht had. Zoo is bijv. zijn overgang tot het Katholicisme voor velen een teleurstelling geweest. Maar komt ons het recht toe over een zóó intiem ziels-proces een oordeel uit te spreken? Ik geloof van niet. Want ten eerste geldt hier Tauler's woord: „Wat weet gij van uws naasten grond? Wat weet gij van Gods wil met hem, of langs welke wegen God hèm heeft geroepen en genood?" En dan, wat wij wèl van de menschelijke ziel meenen te verstaan, dringt ons de overtuiging op, *dat wij in laatste instantie allen doen, zooals wij doen mòeten,* dat àl ons doen en denken door het geheel der uit- en inwendige factoren wordt bepaald. Wij kunnen Van Eeden's katholiek-worden bejammeren of er ons over verheugen, — wij hebben te begrijpen, dat hij „*geen andre doortocht wist te maken voor zijn bemoeielijkte ziel*", dat het niet anders gekúnd heeft.

Frederik van Eeden is een groot zoeker geweest, een moedig ontdekkings-reiziger in de wondere landen der werkelijkheid. Veel waarheid en schoonheid heeft hij gevonden en ons geschonken. Veel zaden heeft hij uitgestrooid, welke thans vrucht dragen, zestig- en honderdvoud; andere beginnen nu eerst te ontkiemen. Hijzelf heeft, katholiek-geworden, een deel van het gewas als onkruid gebrandmerkt en zelfs getracht zijn kostelijke „*Grasssprietjes*" plat te trappen. Maar ook al zou Van Eeden àl zijn vroeger werk herroepen, waarheid en schoonheid laten zich niet herroepen. Eenmaal geboren, leven zij voort en vervullen haar taak in de wereld, ondanks herroeping of index.
Eppur si muove.

H. Gilay

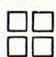
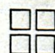
JAC. VAN GINNEKEN

VOOR FREDERIK VAN EEDEN

Goedheid, schoonste Godsgenade!
Licht, uitschijnend vroeg en spade,
Door uw bleeke flonkerwade
Waast ge uw eigen wezen heen.
't Leven leeft van 't levenlooze,
't Leven aast op argelooze
Buit, en baat zich zelf alleen.
Licht, gij licht voor 't lichtelooze!
En die weeldegloed van koozen
Kost u uzelf, en anders geen.

Zalig is de mensch geschapen,
Die in broze stoffelijkheid
Doode kracht bijeen mag rapen
Tot een leven in den tijd.
Maar veel zaliger de moed,
Die dat leven dan tot licht wijdt,
En zoover zijn vergezicht glijdt,
Allen begenadigend voedt:
Zelf zich gevend, langzaam snevend,
Die is gul en Goddelijk goed.

Jac. van Ginneken

 ANNA VAN GOGH-KAULBACH 

FREDERIK VAN EEDEN

WANNEER wij ons verdiepen in het omvangrijke werk van Frederik van Eeden, valt het ons op, hoezeer het leven van den mensch Van Eeden zich klaar weerspiegelt in zijn werk; heel zijn innerlijken levensgang met verheffingen en dalingen vinden wij er in terug.

We zien hem als een zoeker, een Kleine Johannes, meer nog dan hij misschien zelf vermoedde, die de wereld aanschouwde en beoordeelde volgens de wisselingen in zijn eigen psyche; als een eerlijken mensch, worstelend om de waarheid te vinden, die tenslotte alleen zijn eigen waarheid zal blijken te zijn; want wie, die geleden en gestreden heeft in 't leven, zou onvervaard zich erop durven beroemen, *de* waarheid gevonden te hebben?

Zijn strijd, zijn worsteling, zijn twijfel en zijn jubel telkens weer om wat gevonden was, om een nieuw perspectief, dat zich opende, kleedde de dichter Van Eeden in schoonheid; soms liet de schoonheid zich niet wezenlijk benaderen en nog minder vasthouden, soms bleef de spiegel troebel, maar een spiegel bleef het werk niettemin, en de aandachtige beschouwer ontdekt ook de waarde van die troebele weerkaatsing, omdat de mensch Van Eeden hem daardoor evenzeer nader komt.

In zijn jeugd schonk hij de schoone en onvergankelijke gave van „*De Kleine Johannes*", en de dartelheid van zijn geest vierde zich uit in „*Het Poortje*" en „*De Student Thuis*", dartelheid, waarvan na jaren nog een naklank leeft, als hij in 't tooneelspel „*IJsbrand*" het kringetje burgermenschen teekent, waartusschen IJsbrand, de Dwaas voor de wereld, maar de Wijze voor God, leeft als een verdoolde.

De idealist, die droomde van een nieuwe en betere maatschappij en hiervan op „*Walden*" een verkleind beeld trachtte te geven, de teleurgestelde na de mislukking, de geloovige, die Paul zag ontwaken in zijn stervensuur, de weer op andere wijze geloovige, die zich weerspiegelt in „*Siderius*" dit alles geeft zulk een rijk en veelzijdig beeld van een *mensch*, in den vollen zin des woords, dat, wie er de oogen voor open heeft, dankbaar heeft te zijn aan den dichter, die altijd weer zijn strijd openlijk beleed in zijn werk en er smaad en afkeuring om verdroeg.

De smeekbede van Johannes Viator: „Laat mij met rust — zou ik niet genoeg kunnen hebben aan het kleine bevredigende, aan wat zon, aan wat zoetheid, wat kleurige bloemen, aan wat schijn van menschenliefheid?", smeekbede om

bevrijd te worden van den strijd met de diepere kwellende verlangens in zijn eigen ziel..... hoevele malen zal hij haar vergeefs hebben uitgesproken in zijn leven? En het antwoord was dat uit „*Johannes Viator*": „Wij weten dit altijd wel: *dit* is het bijkomende, het uitstroomende, het kleine verspreide, — en *dit* is de kern, het hart van ons leven, ons waarachtige leven".
Volgens dit hart, deze kern van zijn wezen, trachtte Van Eeden te leven en te werken, en wij hebben hem daarvoor te danken.

Anna van Gogh
Kaulbach.



J. J. GRISS



VAN EEDEN ALS MYSTICUS

TOEN het verzoek tot mij gericht werd, een bijdrage te leveren in het Liber Amicorum voor Frederik van Eeden op zijn 70sten verjaardag, heb ik geen oogenblik geaarzeld. Nogmaals te kunnen getuigen van mijn sympathie voor den dichter, schrijver en denker, wiens werk ik niet alleen liefheb, maar waarvoor ik tevens een diepe eerbied en bewondering koester, is mij een eer en een vreugde. Onvergetelijk is voor mij de herinnering aan een voordrachtsavond in de zaal van Odéon te Amsterdam, toen ik, jongeling nog, voor het eerst kennis maakte met het werk van den toen ongeveer dertigjarigen dichter. Willem Royaards, die nog maar kortgeleden de Tooneelschool verlaten had, was daar om verzen te zeggen van moderne dichters en zijn voordracht van fragmenten uit „*Ellen, een lied van de Smart*" had mij zóó getroffen, dat ik den volgenden dag het boek kocht, hetwelk ik sedert heb gelezen en herlezen en dat mij Van Eeden heeft leeren kennen en liefhebben. Weinig van wat hij daarvoor en daarna geschreven heeft, is mij ontgaan en de eerste kennismaking is verstevigd tot een duurzame vriendschap voor het werk van hem, dien ik slechts twee malen heb mogen ontmoeten. 't Is voor mij altijd als een vingerwijzing geweest, dat het eerste werk, dat hem tot mij gebracht heeft, juist één van die was, waarin de dichter uitspreekt, wat in het diepst van zijn wezen leeft: de liefde van den mysticus voor den Ongekende en Onkenbare, die echter is in alles en ook in ons zelven. Mystiek! — Het is het streven van de ziel naar het één-worden met God en tevens, in tijden van helle innerlijke verlichting, het extatisch gevoelen van het één-zijn met Hem, die is „het enckel Eén", het „oneindigh, eeuwigh Wezen van alle ding dat wezen heeft",[1]) het-eeuwig weezen zonder ent, zonder hoogte zonder breedte, eenig eeuwig ongemeten, alle geesten onbekent"[2]). Het is het besef, dat men God niet „begrijpen" kan, maar dat alleen intuïtie, gevoel en inkeer-tot-zich-zelf den mensch nader brengen kan tot Hem. Tot een „godscouwende leven", zegt de middeleeuwsche mysticus Jan van Ruusbroec, „komt alleen de innighe mensche, dien God ute sire vriheit (= naar zijn eigen vrijen wil) verkiezen ende verheffen wil tot eenen overwezenliken (= bovenzinnelijk) scouwene in godliken lichte". Dit besef nu, dit gevoel, dit streven is m.i. ook de hoofdtrek van Van Eedens wezen en de grondtoon van al zijn werk. „*Ik geloofde*", zoo schreef hij in 1920[3]), „*voor 35 jaren in kunst als de bloem van 's menschen wereldlijk bestaan, nutteloos*

[1]) Vondel. — [2]) Jan Luyken. — [3]) Een bezoek bij Multatuli. De Amsterdammer. Weekblad voor Nederland 21 Februari 1920.



A. F. GIPS





in groven zin, maar schoon, en dus van allerhoogste nuttigheid. Kunst echter moet zijn gebed en adoratie, niet „passie", zooals Van Deyssel zei. Passie is drift. Kunst is schepping en beginnende vrede en zaligheid. Hooger vreugde dan het scheppen van iets groots en het biddend adoreeren van den oergeest heb ik nooit gekend."
Kenmerkend voor Van Eedens opvattingen is deze getuigenis van den toen 60-jarige. Zij laat zien, dat hij reeds in den tachtiger tijd afkeerig was van de meeningen der meeste Nieuwe-gidsers en dat hij zich toen reeds kantte tegen het op de spits gedreven individualisme en naturalisme.
Mystiek is reeds „*De Kleine Johannes.*" Het hoofdmotief van het boek, het verlangen naar het Groote Licht, is zijn eigen zoeken naar God. Mystiek is eveneens „*Ellen, een lied van de Smart*" (1901), opgedragen „to that rare and exquisite human soul, whose serene harmony of beauty and sorrow inspired these verses."
Ook hier is het thema het streven naar het Licht, de ziel die God zoekt. In de Introductie voelt de dichter zich als de „*eenzame, in zijn koningstrots hoog staande boven 't geringe, laagdenkend volk der wereldlingen.*" Dit is echter tevens een mystiek beeld, want zóó is de ziel in haar aardsche huis. Zij stelt belang in de wereldsche dingen van alle dag; zij is „*als een prinsje dat met straatkinderen speelt*",[1]) doch voelt zich nochtans één met God, dien zij echter niet kent. De „*Wondere die leeft in alle aardsche leven*", die „*groot is in geheimenis*", verbergt zich, zoodat Zijn schepselen, hoewel Zijn leven in zich hebbende, Hem vergeefs zoeken.[2]) Duister is de aardsche weg en zoo de innerlijke vlam niet schijnt, zoo niet „*al zijn denken opgaat in een lichten gloed*", zal een mensch zijn ziel in zich voelen als een „*koud lijk*", evenals een vrouw, die zwanger gaat van een dood kind.[3]) Eerst wanneer men de Liefde leert kennen, wordt het hart weer ontvankelijk voor de schoonheid; vóór dien tijd is het leven als „*een groot, groen bosch*", zonder vogelzang, windgerucht en beekgefluister; droef, zwijgend, dood. Als de Liefde nederdaalt, „*een witte duif in een aureool van blauw en goud*", ontwaakt het doode ten leven, ziet men weer de pracht der aardsche dingen.[4]) O, zeker! primair wordt hier de aardsche liefde bedoeld, maar tevens en in dieperen zin hebben we hier het beeld van het mystieke huwelijk, waarvan ook de middeleeuwsche mystici getuigen: Christus is de minnaar, de geliefde; de mensch-ziel is zijn bruid.
Nog een ander besef, aan alle mystici gemeen, is ook in „*Ellen*"[5]) tot uitdrukking gekomen en wel het streven naar dooding van het vleesch, naar het overwinnen van de lijfelijke lusten. Henri Borel heeft het in zijn bespreking van „*Ellen*"[6]) terecht (al ben ik het niet met hem eens, dat het hierom in het gedicht eigenlijk gaat) over „het tragische en allersmartelijkste conflict tusschen aardsche en hemelsche liefde en de ontzettende catastrofe van de hemelsch gewaande

[1]) Ellen. Introductie. — [2]) Ellen. Rei blz. 12 en 13. 2e druk. — [3]) Ellen. Stem. blz. 14, 15. — [4]) Ellen. blz. 28. — [5]) En elders in Van Eedens werk, o.a. in Johannes Viator, een boek van de Liefde. — [6]) In het dagblad „Het Vaderland. 7 Augustus 1927.

liefde, als deze door de zoete maar droevige vernederingen van den lichamelijken hartstocht gegaan, de martelende pijniging ondergaat door den val van hemel op aarde" en over „de onvoldaanheid der ziel na de bevrediging van het lichaam". „Ons eighene vleesch", zegt Jan van Ruusbroec, is ons alre naest en alre scalcst (slecht, boos) ende alre scadelijcst; want onse veelijke gheloste (= dierlijke lusten) dat sijn die wapene daer onse viande op ons mede striden". Zij zijn het dus, die ons den weg tot God versperren. In Van Eedens werk denke men in dit verband aan de tegenstelling tusschen Marjon en Marjons zuster in „*Johannes Viator*" en in „*De Kleine Johannes II en III*". Noode weerhoud ik den lust, door aanhalingen den lezer te overtuigen; de omvang van dit artikel dwingt tot beperking; hij neme de werken zelf ter hand. Hetzelfde motief vinden we zeer zeker ook in „*Ellen*", doch al moge aardsche liefde en leed aan het werk ten grondslag liggen, het is geworden tot een mystieke hymme aan de Al-liefde.
Sterk leeft verder in iederen mysticus de erkenning van eigen zwakheid, onvolkomenheid, ja verworpenheid. Geen moeite zou het mij kosten, aanhalingen te geven uit de gedichten van middeleeuwsche kloosterbroeders en zusters, uit Dante, Ruusbroec, Eckhart, Böhme, Novalis en anderen, doch alweer waarschuwt de eisch tot beperking. In Van Eedens werk vinden we voorbeelden te over. Men leze zijn „Wijkrans van drievoudzangen" uit „*Van de Passielooze Lelie*", o.a. de schokkende zelfaanklacht:

Ik ben een zinkend wrak, van zonden zwaar,
ik ben een vogel in de strikken vast,
een drenkling naakt, mijn nagels bloede' op rotsen,
't water der eeuwen wast.
O, dat mijn land, mijn God gevonden waar!
Zoo schreeuwt mijn mond en mijn hart is zeer bang,
maar dóór mijn schreeuwen en het golve-klotsen
hoor ik een zang
zingen des Eeuwgen hoogheid wonderbaar.

en uit „Het Zeegeruisch de regels:

Ik die dit schreef ging met een hart vol wonden,
handen vol euvel, ooren vol geklag,
en heb het leven toch zóó schoon gevonden.

Vandaar bij iederen mystiek-voelende de verheerlijking van de pijn, van het lijden, van de smart, want deze brengt de loutering en voert tot God. De Pater ecstaticus in het slottooneel van Goethes Faust [1]) zingt het:

---

[1]) Pater ecstaticus was ook de vereerende bijnaam aan Joh. Ruusbroec gegeven. „Der Ecstaticus zeigt den höchsten Grad der seraphinischen Gottesliebe, das heiszeste Streben nach Vergottung, wobei die eigne Persönlichkeit ganz hingegeben wird." Aant. van Erich Schmidt in Goethes Sämtliche Werke. Jubiläums-ausgabe XIV. Band blz. 401.

Ewiger Wonnebrand,
Glühendes Liebeband,
Siedender Schmerz der Brust,
Schäumende Gotteslust!
Pfeile, durchdringet mich,
Lanzen, bezwinget mich,
Keulen, zerschmettert mich,
Blitze, durchwettert mich!
Dasz ja das Nichtige
Alles verflüchtige,
Glänze der Dauerstern,
Ewiger Liebe Kern.

En ook Van Eeden roept uit:

Met uw zwaarst morzelende slagen sla mij,
dit vraag ik, God, en 'k weet wat ik begeer.
Verbrijzel mijn gebeente, zoo ik vinde
't ontastbaar licht të eer;
zoo in genadeloosheid uw genâ zij,
Spaar mij dan niet, ik schreie‿ook om respijt,
'k weet dat Gij, eeuwge Lichtkern, in mij, blinde
ondoofbaar zijt,
Maar tot het laatst te mijner zijde sta mij.

Dezelfde stemmingen, die vreugde in pijn, vinden we eveneens in „*Ellen*" en elders.
Nog een andere, zeer karakteristieke trek treft ons in de getuigenissen van alle mystici. Hoor hoe Jan van Ruusbroec het uitdrukt in zijn „Chierheyt (= heerlijkheid) der geestelijker Brulocht": Weerstond men de verleiding van den booze, overwon men de lusten van het vleesch, dan kwam, „biwilen zoete reghen inwendigen troostes, ende hemelsche dau godliker soeticheyt." Dat schonk „een weeldicheit der herten, ... also dat den mensche dunct dat hi omhelset si van binnen met godliken omvanghe in liefden. Dan sinct hem God in der herten met also vele vrouden (= vreugden), dat dat herte van binnen overvloeijt." Deze extatische verrukking, die visioenen en droomen schenkt, van haar spreekt iedere mysticus. „*Er zijn menschen geweest*", zegt Van Eeden in zijn studie over „*Een Liefde*" van Lod. van Deyssel, „*voor wie de droom van één nacht schooner was dan het licht van duizend dagen, — die in zich zelven een rijk hadden, heerlijker in het gouden licht hunner eigen ziel dan het hemelsche Jeruzalem in Gods glorie,*" Tot dezulken behoort ook hij zelf. Een extatisch visioen is de schoone wereld eener verre toekomst, die Windekind aan Johannes toont aan het slot van het derde deel van „*De Kleine Johannes*".

„*Wantrouw mijn hart, wantrouw de klanken niet,*
Waaraan ik Gods stem kenne in mijnen nacht,"

zoo roept hij uit in „*De Passielooze lelie.*" Wel kenmerkend voor Van Eedens wezen en kunst is het beeld van de waterlelie. Deze bloem, groeiend in den

zwarten vijvergrond, is 's menschen ziel, zijn diepste zelf. Zij ontrijst echter aan de modder, waarin zij wortelt en de witte kelk, peinzend rustend op het watervlak, heeft „*het Gouden Licht gevonden.*"

> *„Zoo ik dit mag verdienen, dat ik 't Licht*
> *dat ik wel vaak, maar nimmer nog gestadig*
> *heb glanzen zien; — 't welk mijn versmacht gezicht*
> *zoekt angstiglijk en fel, dat het verzadig*
> *zich aan zijn eenig heil, die groote bron*
> *van helderheid — dat ik dat licht genadig*
> *zag stralen gelijkmatig"*

wenscht de dichter in de aanvangswoorden van het „*Lied van Schijn en Wezen*". In den droom en in het visioen openbaart zich dus de waarheid; dan schijnt het licht, dat bij dag weer verduistert. Talrijke plaatsen uit „*De Kleine Johannes*", uit „*De Nachtbruid*", uit „*Lioba*", ja, eigenlijk uit al zijn werken zouden tot verklaring kunnen dienen en men leze ook in dit verband de studies: „*De psychische geneeswijze*" en „*Ons dubbel ik*".

Kenschetsend voor de mystiek-vrome ziel van onzen dichter is verder zijn drama „*De Broeders; tragedie van het Recht*". Voor een ontleding van dit magistrale werk, dat om zijn grootsche conceptie, de kracht der uitbeelding en de schoonheid van taal, als kunstwerk wellicht het beste is wat Van Eeden heeft geschapen, ontbreekt de plaatsruimte. Mystiek is weer de grondgedachte. Van de zeven zusters, die de veelvoudige structuur van der menschen ziel verbeelden, is Psyche de middelste. De eerste drie: Atman (= adem Gods), het Woord en de Gedachte, zijn het meest goddelijk; de laatste: Leefkracht, Schim en Lichaam zijn „*van sterflijke natuur, aan stof verknocht*". Psyche is dus aan allen gelijkelijk verwant. In den vroegen morgen, als „*Lucifer, die in het dagen sterft, zijn tintelend geglim zoo hevig fonklen laat*", verwachten zij met blijden, vromen zang het rijzen van het Licht, de Zon. Psyche echter, bekoord door Lucifers (= Satan, maar ook de morgenster) gefonkel, dwaalt af in „*ter dood leidende valleien*" en droef is haar zwerftocht. In de laatste acte vinden we haar terug, als zij den weg tot het Licht heeft hervonden en aan den oever der eindelooze zee de Zon in glorie ziet opgaan.

Uitgeput is ons onderwerp geenszins, doch wij moeten het hierbij laten. Nog een enkel woord tot slot. Veel is er over Van Eeden geschreven, vooral ook over zijn karakter en zijn daden als mensch. Wat men echter ook moge zeggen, grootsch en eerbiedwekkend is zijn werk. Fouten heeft elk mensch, ook de allergrootste. Voor hen, die deze in de eerste plaats willen zien, wijzen we op het epigram van Bodenstedt:

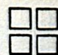
> *Welch Trost des Kleinen, als er klug entdeckte,*
> *Dass auch der Grosse in Gemeinheit steckte.*

Het ware wezen van den dichter kent men echter *alleen* uit zijn werk; dat is het eenige wat van hem blijft, als al het andere vergeten zal zijn. En het oor-

deel daarover laten wij met vertrouwen aan den eenigen onpartijdigen en altijd rechtvaardigen criticus, den almachtigen tijd. Naar onze meening zal het blijven blinken als een stralende roem van onze Nederlandsche letteren.

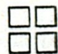


AMY GROTHE-TWISS



IK ken geen liederen in onze taal die mij even lief zijn geweest en mij even lief zijn gebleven als de Nacht-Liedjes uit „*Ellen*".
Mijn onveranderde bewondering en mijn diepgevoelden dank bied ik den Dichter op zijn zeventigsten verjaardig aan.

Amy Grothe-Twiss.

 J. H. GUNNING WZ. 

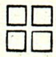
AMICE, het was mij een groote vreugde uitgenoodigd te worden om mede te werken aan Uw Liber Amicorum. Maar ik meende ook een zeker recht daarop te hebben. Oude vriendschap roest niet en oude herinneringen zijn den ouderdom dierbaar. Van onzen studententijd zijn niet velen meer over; nog minder, die, als ik, zich U nog kunnen voorstellen als kind in Uws vaders huis, gelijk ik zoo gaarne doe, omdat ik van Uw ouderlijk huis zoo goede herinneringen bewaar, gelijk ook Gij, naar ik vertrouwen mag, van het mijne.

Het leven heeft U veel gebracht en genomen; lief en leed, eer en verguizing, ze zijn U kwistig toebedeeld. Maar op wat Gij als dichter en denker, als arts en hervormer, Uw volk en der menschheid gegeven hebt, op wat Gij aan de ontwikkeling van onze taal en onze geestescultuur hebt bijgedragen, moogt Gij met ootmoedigen trots terug zien. Wat daarin menschelijk gebrekkig en vergankelijk was, verzoent de tijd; de eeuwigheidszaden gaf en redt God.

Al liepen onze wegen ver uiteen en zagen wij elkander hoogst zelden meer, steeds ben ik met de belangstelling eener onverwoestbare vriendschap Uw wisselende levensgangen gevolgd en steeds heb ik daarbij, — heden mag ik 't U zeggen — de overtuiging in mij omgedragen, dat Gij onder alles aan Uw innigste wezen zijt trouw gebleven. Vergun mij dan U heden te huldigen met de aanbieding van een o zoo zwakke vertaling van een mooi, maar weinig bekend, sonnet van Wilhelm von Humboldt, dat Gij ach zoo veel kleuriger en geuriger zoudt verdietscht hebben.

Wie aan zijn jeugd getrouw blijft door het leven
En in zijn hart hoog houdt die trouw in acht,
Behoudt ook de eenheid in zijns geestes streven.
Geen spijtig naberouw verlamt zijn kracht.
In 's grijsaards borst is levenswarm gebleven
Wat wijding gaf aan jonkheids bloesempracht,
En de eerste hoop, die 't jonge hart deed beven,
Omglanst geheel het wezen licht en zacht.
Wat eerekransen 't lot ons waard mocht keuren,
De krans der jeugd bloeit schooner dan die allen.
Zij baarden slechts kortstondig welgevallen,
Tot aan de groeve blijft zijn balsem geuren.
Zijn wreede sloopershanden weert de Tijd
Van 't hart, den Genius der jeugd gewijd.

JHGunning Wz



ERICH GUTKIND



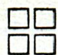
VON FREUNDSCHAFT

AN einem Sommertag des Jahres 1910 erhielt ich einen Brief, der mich sofort fühlen liess, dass er für mein Leben entscheidende Bedeutung haben würde. Van Eeden hatte mein Buch „*Siderische Geburt*" gelesen, ein hymnisches Frühwerk, unvollkommen noch in der Form, aber mit einem rechtmässigen Ursprung und Ziel. (Das Menschenwesen wurde dort von aller naturalistischen Bestimmtheit abgelöst, und oberhalb aller Natur und Physik in seiner transcendenten Wesenheit constituiert). Van Eeden stimmte mir in bewegenden Worten zu und kündigte zugleich seinen baldigen Besuch in Berlin an. Einige Wochen später war er Gast in unserem Haus. Ich entsinne mich des Augenblicks, als er zum ersten Mal in unser Zimmer eintrat, noch mit einer so körperlichen Deutlichkeit, wie sie nur von entscheidenden Momenten eingeprägt werden kann. Sehr selten ist es mir begegnet, dass ein Mensch mit einer solchen Kraft der Gegenwärtigkeit und Wirklichkeit vor mich hingetreten wäre. Van Eeden hatte in grossartigem Maasse, was ein uraltes Wort der magischen Kulturen „Orenda" nennt, —das meint ein Fluidum von gebieterischer Macht, Führertum, bannender Kraft. Der Mann der in unser Zimmer eingetreten war, machte auf uns zunächst fast den Eindruck eines Seemanns. Eine herrliche Straffheit des Körpers wie ein Panther. Die Hand, — ich werde nie aufhören den Druck dieser wunderbaren Hand zu spüren, — war wie Erde, die von Sonne durchglüht ist. Das Ueberwältigendste aber waren die Augen, die unablässig Blitze und Funken sprühten. Wir waren sofort gut Freund, und sind es stets geblieben. Selbst heut, wo wir uns auf den Wegen verschiedener Lebensschicksale nur seltener begegnen. Ich sage „wir", denn Van Eeden zog sofort auch meine Frau mit leichter Selbstverständlichkeit in unseren kleinen Freundschaftsbund ein. Und wie zwanglos, wie ohne alle Pose und ohne alle „Anstellerei" war unsere Freundschaft! Das alles ging garnicht durch „Theorien" und „Standpunkte" hindurch. Es war etwas ganz unmittelbar Menschliches. Nichts „Literatenhaftes" war dabei. Van Eeden war viel zu sehr Weltmann und Kosmopolit um solche im Grunde kleinbürgerlichen Allüren ertragen zu können. Kennzeichen solcher Natürlichkeit ist ja stets der Humor. Und so haben wir in all den Jahren der Freundschaft, in denen wir bald in Berlin bald in Holland zusammen waren, stets ausserordentlich viel gelacht, und wie die Jungens zusammen getollt. Bisweilen auch in Gemeinschaft mit Upton Sinclair, der vorzüglich in unser heiteres Bündniss hineinpasste. Conventionelles Gehabe mochten wir garnicht

leiden. Ich entsinne mich, als wir eines Abends bei einem sehr klugen Mann stundenlang in einem matt beleuchteten Raum schrecklich ernst discutiert hatten und zu später Stunde von dort fortgingen. Wir waren kaum auf die stille Strasse herausgetreten, als Van Eeden uns umfasste und unter Indianergeheul einen richtigen Cancan zu tanzen begann. Und als wir nach Haus kamen, wälzte sich Van Eeden auf dem Teppich und versuchte Kopf zu stehen zum Ausgleich gegen so viel getragene Feierlichkeit.

Van Eeden ist ein Mensch von viel zu grossem Format, um seinen Ernst bloss auf dem schmalen Pfad der Theorien zu erschöpfen, und neben dem theoretischen Leben, unverbunden damit, als ein Bürger dahinzuleben. Der Umfang seiner Natur, von den höchsten Höhen bis zu geheimnisvollen Abgründen, ist zu gross, um nicht immer wieder von neuem zu überraschen. So war auch unsere Freundschaft nicht auf blosse „Uebereinstimmung" oder gemeinsame „Zwecke" gegründet. Ich weiss garnicht ob wir so weitgehend „übereinstimmten". Aber es war eine herrliche Ummittelbarkeit von Mensch zu Mensch. Dies eben, — ein Mensch mit einem anderen Menschen — war das Wundervolle, so dass Van Eeden's Freundschaft zu uns zum Kostbarsten gehört, das wir je besassen. Wir nannten unseren Bund stolz: „die Urzelle". Denn in der Tat ging von dieser Urzelle immer wieder etwas Magnetisches aus, wie der Aufbau eines Organismus. Eine Fülle von Begegnungen, von Freundschaften, und zuletzt jener „Kreis", in dem sich eine Reihe ernster Menschen zu sublimster höchstgespanntester Aussprache zusammenfanden. Dieser „Kreis" dem einige sehr bekannte Männer beitraten, bedeutete für jeden, der dabei war, ein lebenswendendes Ereignis. Und selbst als dieser Kreis zerfallen war, klang die Hochstimmung dieses Zusammenseins immer weiter, und hat keinen von uns allen je wieder ganz verlassen. Es ist schwer über Dinge zu sprechen, die Sache des Herzens sind und nicht allein des Verstandes. Und von Van Eeden's Freundschaft sollte hier nur in einem bescheidenen Wort, doch mit Bewegung, gekündet werden. Dem grossen Freund bin ich für ewig zugetan auch heut, wo ich ihm nicht mehr in Allem zu folgen vermochte. Jedoch habe ich das deutliche Gefühl, dass Van Eeden sein letztes Wort — vielleicht sein Grösstes — noch nicht gesprochen hat.

Erich Gutkind.

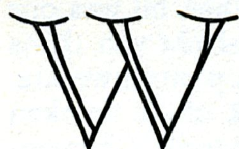


A. G. VAN HAMEL



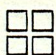
HET lijden is een gave Gods. Want onze mate van lijden wordt niet bepaald door de omstandigheden of de gebeurtenissen, maar door de diepte van onze eigen ontvankelijkheid. Het leed zelf is er altijd, en het is voor ons allen gelijk. Maar wij openen ons niet allen er gelijkelijk voor.
Frederik van Eeden heeft ons het lijden hergeven. Niet dat van enkelingen, maar van den mensch. Daarom denken wij ons hem zoo weinig als schrijver en zijn werk zoo weinig als literatuur; wij zien hier veeleer een mensch en doorleving. Wanneer het nageslacht vragen zal hoe wij geleefd en geleden hebben in de jaren, waarin tegenstellingen als zonde en erfelijkheid, vrijheid en recht botsten, dan zal hij het antwoord geven, en daardoor zal hij het leven van later tijden verrijken. Voor ons zelve heeft hij nog veel meer gedaan. Door de diepte van zijn mede-lijden heeft hij ons voor onszelve geopend en ons laten verstaan, hoe wij allen, of wij het beseffen of niet, in onze nooden één zijn. Wij zijn nu minder gevangen, minder afgezonderd dan voor vijftig jaren, en hij heeft het eerst de staketsels verwrikt. Hij heeft ons nader gebracht tot ons zelve en tot elkaar, en daardoor tot het groote Voorbeeld, dat wij ons nu bijna twintig eeuwen voor oogen stellen. En daarbij heeft hij altijd den moed gehad al zijn woorden werken te laten worden. Zelfs wie maar zelden met hem samen was, laat de gedachtenis van zijn persoon niet los.

AG van Hamel.

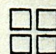


WIE naschijnt is eeuwig.

Prof. Dr. A. H. de Hartog



JUST HAVELAAR †



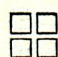
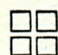
HOE in enkele woorden te zeggen, wat wij Frederik van Eeden danken? Er is ten eerste dit: dat hij in een tijd, toen de litteratuur „woordkunst" heette, den denkenden en zedelijk voelenden mensch in zijn werk openbaarde. Van Eeden was ons nog iets meer dan een „litterator". Zoo hij al niet een „leider" mocht heeten, deze rustelooze zoeker, hij was ons misschien iets beters nog, n.l. een „voorbeeld". Het jonge geslacht van thans zal nooit recht kunnen beseffen, hoe bevrijdend zijn voorbeeld op ons inwerkte. In het bizonder voel ik, persoonlijk, mij gedrongen mijn dank uit te spreken voor zijn essayistisch proza. De klare en bezonnen stijl dier studie's bewonderde ik niet alleen en niet hoofdzakelijk uit aesthetische overwegingen, maar omdat ik voelde, dat zulk een sobere en sterke vorm de uitdrukking was van een rijken inhoud. Hier werd niet den inhoud door den vorm geweld aangedaan. Hier werd niet in de eerste plaats aandacht gevraagd voor den schoonen vorm. De schoonheid van dit proza was van geestelijke natuur. Wie zóó schreef, maakte ernst met 't leven, had iets belangrijks te zeggen en werd geleid door waarheidszin.

Niet in 't minst echter had ik deze studie's lief, omdat zij mij bevrijdden uit de tyrannie van het litteraire vooroordeel en van den aesthetischen hoogmoed. Zij openden mij een oneindig wijder gebied dan de litteratuur dier dagen omvatte. Van Eeden maakte het leven ruimer. Hij wekte eerbied voor het wetenschappelijke en wijsgeerige denken, in 't bizonder voor de psychische wetenschappen. Hij riep het sociale geweten en den religieusen nood in ons wakker.

En daarom was ook zijn kunstbeschouwing, was zijn litteraire kritiek voor ons zoo belangrijk. De litteraire kritiek wankelde tusschen de lyrische ontboezeming en aesthetische taal-analyse; maar Frederik van Eeden begreep de kunst als een levensuiting, die onafscheidelijk verbonden blijft met een universeeler cultuur-bewustzijn. Hij keurde het kunstwerk in de eerste plaats naar de mentaliteit van den mensch, die er zich in uitsprak.

Welbeschouwd stond de persoonlijkheid Van Eeden vrijwel buiten de sfeer der Nieuwe Gids-beweging. Vandaar die vele, onverkwikkelijke verwarringen en conflicten tusschen hem en zijn litteraire generatie. Wij kunnen slechts gissen, hoeveel geestelijke energie dit conflict hem gekost heeft en in hoeverre zijn innerlijke groei hierdoor geremd is. Frederik van Eeden behoort tot die schrijvers, wier persoonlijkheid misschien grooter is dan hun werk. Dit zijn echter de minsten niet! En het is toch altijd dóór dit werk — vooral ook door zijn verzen, drama's en verhalend proza — dat de grootte en de diepte dezer ongemeene persoonlijkheid ons openbaar wordt.

Just Havelaar.

 J. VAN HETTINGA TROMP 

AAN FREDERIK VAN EEDEN

WAT kan mij aangenamer zijn, dan in dit boek mede te getuigen van de vriendschap en vereering, die ik voor U gevoel en altijd gevoeld heb.... zonder onderbreking?

Sedert den tijd onzer nauwe samenwerking op „Walden" zijn thans bijkans 30 jaren verstreken, gedurende welke wij geen contact meer onderhielden. In de denksfeer, waarin ik tegenwoordig leef, komt dan het begrip „verjaring" op, als middel om van een verplichting bevrijd te worden. Mits men zich voor den rechter daarop beroept.

Maar zulk beroep mijnerzijds in ons geval zou smadelijk zijn. Het zou bevrijding vindiceeren van den plicht tot dankbaarheid voor wat Gij mij hebt geschonken: vruchten van Uw steeds ingespannen werken en denken met Uw machtigen, rijken geest; vruchten, waarvan ik ook na onze samenwerking nog het voortdurend genot heb gehad.

In verband met die samenwerking denk ik dan allereerst aan Uwe meesterlijke voorlichting over wat men noemt „de sociale kwestie". Gij hebt daarbij gewezen op voorwaarden, waaraan de arbeidersklasse proefondervindelijk moest blijken te kunnen voldoen, zou er van gesocialiseerde productie als betere maatschappelijke ordening ooit sprake kunnen zijn. Toen de onder dogmatisch marxistische leiding opkomende sociaaldemocratie dit niet inzag en slechts op machtsvorming onder kapitalistische bedrijfsorganisatie bedacht was, met verwaarloozing van alle voorbereiding tot een socialistische bedrijfsorganistie, naamt Gij op eigen gelegenheid op kleine schaal proeven in dezen zin, die, hoezeer ook mislukt, toch uiterst leerzaam waren.

Ten onrechte heeft men toen uit die mislukking tot de onjuistheid van Uwe inzichten geconcludeerd. Het tegendeel is waar en wordt bewezen door de impasse, waarin de sociaaldemocratie, wier oogen door de Russische experimenten geopend zijn, zich thans ten opzichte van het socialisatievraagstuk bevindt. Intusschen hebt Gij voor Uwe overtuiging veel persoonlijke offers gebracht, veel bestrijding ondervonden, veel leed en hoon gedragen.

Over de producten Uwer werkzaamheid op ander gebied — wie heeft daarin een veelzijdigheid getoond als Gij? — zal ik het hier niet hebben. Naast miskenning hebt Gij daar veel erkenning geoogst en anderen zullen daarvan in dit boek getuigen.

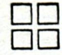
Van mijn U indertijd kenbaar gemaakt voornemen, een aankondiging te schrijven van Uw miskenden wondermooien roman „*Van de Koele meren des Doods*" is

niet gekomen. Wellicht zal de aandacht van het kunstlievend publiek van thans, dat volle waardeering over had voor Marguérite's roman „La garçonne", vanzelf nog wel weer eens vallen op den Uwen, waarin hetzelfde thema, het behoud der reine vrouwenziel te midden van onrein leven, op zeker niet minder delicate doch even roerende wijze werd behandeld.
Maar al ga ik hier op Uwe litteraire werkzaamheid dan ook niet verder in, toch strekt mijn straks genoemde plicht van dankbaarheid zich niet minder, ja bovenal, tot deze uit.
Gij hebt eens terecht gezegd, dat voor wie de dichtkunst waardeert, deze taal de best verstaanbare, de meest expressieve is. Wat misschien nòg meer het geval is met de mystieke, gansch ongesproken taal der muziek.
In Uw dichtregelen „*Aan de schimmen van Beethoven en Bach*", die ik telkenmale na jaren weer opzoek tot herlezen, bracht Gij dezen genieën der toonkunst, die Gij noemdet Uwe broeders, Uw aldernaasten, Uw bemiddelaars bij God, voor hunne onvergankelijke scheppingen: „den dank uws broeders, die de lavingen geproefd heeft, het zoet dat gij van Hem in mijnen mond hebt gelegd". Dezen dank brengen wij, wier geest Gij desgelijks gelaafd hebt, op onze beurt thans aan U.

J. van Uettinga Tromp



H. HEIJENBROCK



AAN het verzoek om ook wat in het vriendenboek van Frederik van Eeden te schrijven wil ik gaarne voldoen, al sputtert m'n pen dan ook wat onwennig op schrijfpapier; ik had liever een teekening gemaakt. Maar dan had ik misschien weer niet geweten wat ik maken zou. Want vriend, je hebt het ons door je verbijsterende veelzijdigheid niet gemakkelijk gemaakt.

Zoo in groote lijnen ken ik al drie Van Eedens; den man van „*De Kleine Johannes*", den kolonist, en den man van de teruggetrokken overpeinzingen. Vult dit voor velen al een heel kleurig menschenleven, als ik dat zoo overzie komen nog heldere aanvullingskleuren van je begenadigde ziel daarbij; de heldere betoogtrant van den medicus-psycholoog, de kunstzinnige kordaatheid van den tooneelschrijver en de vrome aandacht van dichterlijke wijsgeerigheid. En die liefde tot allen en alles is je door de vaklieden erg kwalijk genomen, zoowel in de gevoelvolle wereld, als in de wereld van verstandiger lieden. Je had te veel lief. Om te slagen in het leven eischt de wereld een speciale gezichtsverenging, en rond de grenzen van dat vakkringetje wist je de wereld toch zoo ruim, zoo licht en heerlijk.

En je levensweg ging door heel wat vergissing en vernedering, want zoo veel liefhebben staat men niet toe, ook niet aan een dichter.

Vader zeg hun dat gij in allen woont. Open den dicht nog gevouwenen kelk, dat elk hunner ziet uw licht zonnegezicht. Zoo iets herinner ik me van je.

Je kon niet gelukkig zijn, wanneer er zoo veel menschen op de wereld ongelukkig zijn. En het roode lampje werd in het aarde-duister voor je ontstoken, en je meende niet alleen met prediking over het onrecht, waarvan wij leven, maar ook met de daad, door kolonizeeren, te moeten bewijzen dat de arbeiders, voor elkaar arbeidende, gelukkiger konden leven.

Op Walden heb je toen aan alle fronten moeten strijden.

Daar heb ik je het meest gezien en gesproken. En nu op dezen feestdag, dien de vrienden met je willen vieren, kom ik je eraan herinneren, dat die ideeën van Walden nog levend onder ons zijn, al zijn we dan niet aan het kolonizeeren. Want zoo door mijn beroep onder allerlei werkende menschen komende, heb ik leeren inzien hoe verbijsterend veel zaken er noodig zijn behalve schilderijen, gedichten en muziek, — wat wij in het Gooi zoowat het eenig-noodige vonden. De menschen kennen elkaar niet, omdat ze niet weten wat ze doen. En dat alles wat we tot cultuur her-rangschikken uit de natuur, dat dat enorm veel in-

spanning, inzicht en toewijding vergt, dat weten ze hoogstens uit hun eigen vak. En daarom heb ik dat niet alleen meer willen teekenen om te laten zien hoe en waar men dat doet, maar ik heb het werk hunner handen verzameld en stel dat tegelijk, in opvolgende reeksen, erbij ten toon.

Want wel kunnen we door allerlei inrichtingen leeren wat de allerbesten van ons gedacht en geschreven hebben, maar heel weinig wat de allergeringsten iederen dag naamloos voor ons doen. Een kennismaking tot waardeering van den arbeid is wel niet altijd een blijde boodschap, maar moet de blijde wereld voorafgaan.

H. Heijenbrock

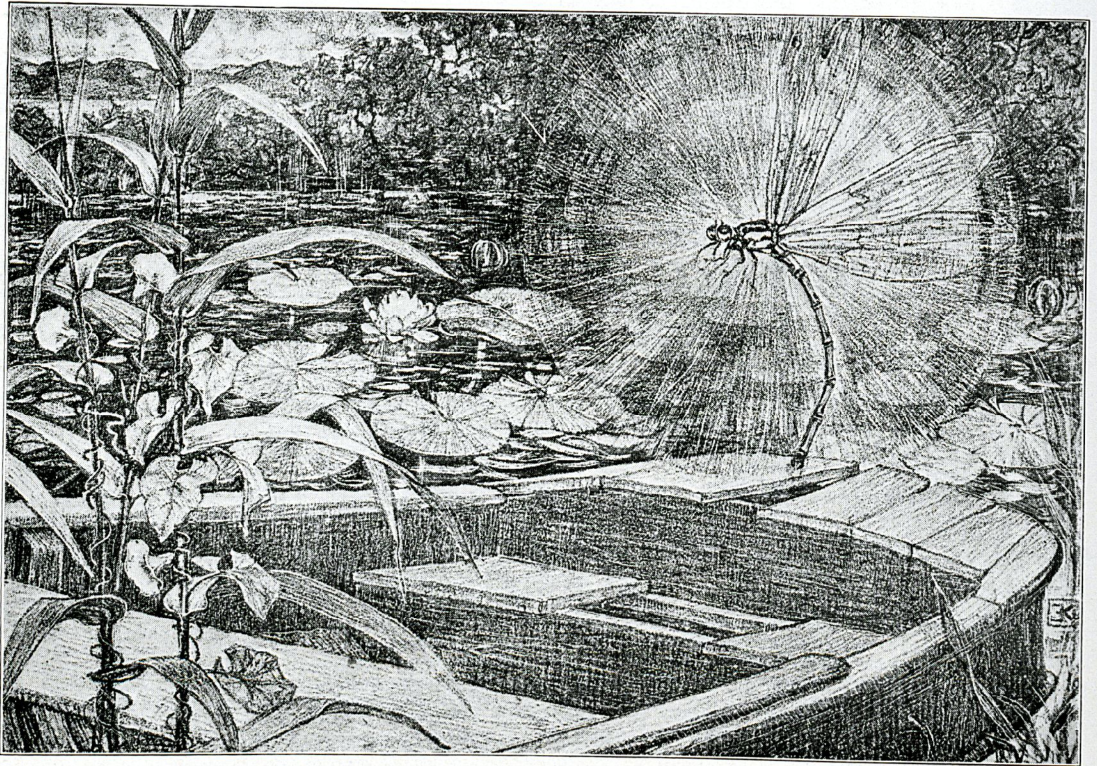
I

Ik zal u iets van den kleinen Johannes vertellen: Het heeft veel van een sprookje, mijns verhaal. maar het is toch alles werkelijk zoo gebeurd. Zoodra gij het niet meer gelooft moet ge niet verder lezen, want dan schrijf ik niet voor u. — Ook moogt ge er den kleinen Johannes nooit over spreken, als ge hem soms ontmoet, want dit zou hem verdriet doen en het zou mij spijten u dit alles verteld te hebben.

Maar als ge zwijgend wilt luisteren en niet glimlachen of spotten waar u iets vreemd of onbegrijpelijk schijnt, dan zal ik u alles zeggen wat met hem gebeurd is. Ik weet het goed want ik ken den kleinen Johannes sinds lang.

Johannes woonde in een groot oud huis dat aan den rand der duinen lag en omringd was door een grooten tuin. In het huis waren zooveel donker portaaltjes trapjes, gangen en zolders dat het moeielijk was er den weg te kennen

Eerste bladzijde van den Kleinen Johannes, naar het handschrift van den schrijver, dat bewaard wordt in de Letterkundige Verzameling op het Gemeente-Archief van 's Gravenhage.



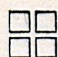
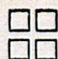
Edzard Koning, illustratie bij den Kleinen Johannes — De Vijver



Edzard Koning, illustratie bij den Kleinen Johannes — Wistik



Florence en Frieda Molony
(Olga en Frieda uit het Tweede Deel van den Kleinen Johannes)

 ROEL HOUWINK 

IETS OVER FREDERIK VAN EEDEN'S PERSOONLIJKHEID

NIET zijn kunstenaarschap willen wij eeren op deze plaats, maar zijn persoonlijkheid. Want hoewel Van Eeden zijn leven in dienst der schoonheid heeft gesteld, zij kon hem niet alles zijn. Persoonlijkheid en kunstenaarschap vermogen elkaar bij hem niet durend te dekken. De tijd, die hem gevormd heeft, wilde het zoo: niet de olympische rust van den klassicus was hem beschoren, doch het wreede en duistere opgejaagd-zijn van den uit zijn droom ontwaakten individualist der tachtiger jaren. Tot op den huidigen dag is Van Eeden deze individualist gebleven. En al wat ons, jongeren, in zijn werk vreemd en onaanvaardbaar is, kan worden teruggebracht tot dit punt, dat van een aanvankelijk louter aesthetisch-theoretische tegenstelling getuigend, zich in verloop van tijd hoe langer hoe meer tot een verschil in levenshouding heeft verdiept.

Doch dit individualistische in Van Eeden's persoonlijkheid bepaalt niet haar positieve hoedanigheden. Positief in haar is juist zijn verzet, zijn grootsche en tragische opstand, tegen datgene wat toch in laatste instantie vleesch was van zijn vleesch en bloed van zijn bloed. In dat opzicht doet hij denken aan Rilke, die, evenals hij, als het ware de levende belichaming was van de krisis, welke zich aan het 19de eeuwsche individualisme voltrekt. Maar waar deze wèl den droom in zijn weerlooze gebrokenheid doorschouwde, vermocht hij het niet, gelijk Van Eeden, *ook met zijn leven* (en niet slechts met zijn werk!) getuigenis af te leggen van dit zijn inzicht. Het is, wil het ons voorkomen, het essentieele in Van Eeden's persoonlijkheid, dat hij daartoe, meer dan eenig ander Nederlandsch schrijver van zijn generatie, bij machte is geweest.

Hoon, spot en laster — en zij hebben nog geen einde gevonden! — heeft hij daarmede op zich genomen. Waanzinnige lof en schandelijke verguizing werd hem te verdragen gegeven. Dat alles, omdat hij het waagde de consequenties te trekken óók voor zijn leven, die hij zich in zijn werk om zoo te zeggen „opgedrongen" zag.

Wie zal het zeggen, of Van Eeden meer dan het menschen mogelijke heeft nagestreefd? Of de zelfstrijd, dien hij te voeren had, niet zijn krachten is te boven gegaan en hij daarom aan zijn werk zoowel als aan zijn leven te kort heeft moeten doen?

Wat wij weten is slechts dit, dat deze mensch met den vollen inzet van zijn schitterende talenten — zijn gedicht „*Ellen*" en het eerste deel van „*De kleine Johannes*" kunnen wij met een gerust hart reeds thans „klassiek" noemen in

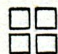
onze letterkunde *) — zich ten offer heeft gebracht aan wat voor hem de hoogste waarheid van zijn leven was. Niets heeft hem toebehoord, niets heeft hij willen redden voor zich van datgene wat hij in het diepst zijner persoonlijkheid ervaren had als te zijn daarmede in strijd.
Een geloovige was Frederik van Eeden van de eerste regels af, die hij schreef en hij zal dat blijven tot in het laatste wat uit zijn handen komen zal, maar niet zoo een, die met blinde oogen aan de wereld en haar ellende voorbij zou kunnen gaan. Een heilsbegeerige was hij, maar niet een, die voor zich zelf en om zich zelf zocht. En al moge nu de laaiende vlam van zijn verlangen verstild zijn tot een milder gloed, vuur is het wezenselement zijner persoonlijkheid. Met modder heeft men geworpen naar dit vuur en met onze polderlaarzen, zwaar van wanbegrip, hebben wij getracht het te dooven. Met een moordende onverschilligheid tenslotte hebben wij ons gewapend tegen hem, die niet anders wilde dan dat wij naar hem zouden luisteren; dan dat wij begrijpen zouden, dat de schoonheid, die niet gedragen wordt door de volkomen bereidheid om met ons leven in te staan voor ons werk, geen beteren naam dan die van dilettantisme verdient, hoe hemelhoog men het ook om uitwendige eigenschappen moge prijzen.
Niet zijn kunstenaarschap willen wij eeren daarom op deze plaats, maar zijn persoonlijkheid, de groote, vurige stuwkracht van zijn leven en werk beide; datgene wat onvervreemdbaar en onvervangbaar het zijne was en dat hij ons geschonken heeft, ganschelijk, zonder aanzien des persoons, met wijd geopende handen.

R. Houwink

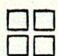
*) De ontdekking van het *Lied van Schijn en Wezen* blijft blijkbaar voorbehouden aan het nageslacht.



WOUTER HUTSCHENRUIJTER



SLECHTS eenmaal had ik het voorrecht met Dr. FREDERIK VAN EEDEN in aanraking te komen; aan die ontmoeting bewaar ik de beste en aangenaamste herinneringen, vooral omdat mij toen bleek dat wij op één punt, het verschaffen van muziekgenot aan de misdeelden, geestverwanten waren.
Dr. Van Eeden wijdde — in den tijd waarvan ik spreek — zoo ik mij niet vergis, zijn zorgen aan de bewoners van het donkerst Amsterdam. Hij organiseerde een concert in het Paleis voor Volksvlijt en engageerde daarvoor het door mij geleide Utr. Sted. Orkest. Zij, wien dit kunstgenot werd geboden, wisten het toen nog niet op den juisten prijs te schatten; dat was mij een teleurstelling. Zij werd echter opgewogen door de erkentenis dat Dr. Van Eeden het juiste begrip had van de beteekenis der toonkunst als factor in het sociale leven; dat hij de werken der groote meesters op hun volle waarde schatte en den vertolkers — zoo zij van goeden wille waren — zijn waardeering niet onthield.

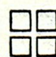
 W. VAN ITALLIE—VAN EMBDEN 

EEN tuin zonder bloemen is zeer goed denkbaar: hij kan dan schaduw geven en aangename zitjes. Maar is het in waarheid een „tuin", wanneer de kleur en de geur der bloemen ontbreekt?

Een samenleving zonder kunstenaars is zeer goed denkbaar; ze kan dan materieël in orde zijn en sociaal haar plicht doen. Maar is het in waarheid een „samenleving", wanneer de schoonheid en blijheid van het werk der kunstenaars ontbreekt?

Waar nu de kunstenaars der samenleving zooveel schats geven, die noch de macht van het geld noch de wil van de wet ooit, buiten de schenkers om, zou kunnen te voorschijn roepen.... daar voele *zij* het als haar trotsche taak om het materieële leven der kunstenaars van drukkende zorgen vrij te houden. En voor zoo ver de samenleving zich uiten kan in de Volksvertegenwoordiging behoort van dááruit het initiatief te worden genomen, waardoor het Nederlandsche volk op waardige wijze dezen waardvollen zijn dankbaarheid toonen kan.

W. van Itallie van Embden.

 S. A. JANSEN—BAELDE 

FREDERIK VAN EEDEN EN DE JONGEREN

WANNEER we uitgaan van 't standpunt, dat de invloed die een schrijver op een jongere generatie heeft, duidelijk blijken moet uit 't werk van de auteurs van die generatie; dat zij zich zijn leerlingen noemen, of zich zijn invloed bewust zijn; of dat zij in hun kritieken hun blijvende bewondering uiten; — dan zou het kunnen lijken of Van Eeden nù wel heel alleen staat! —

Na de generatie die op de tachtigers volgde en voor wie de kracht van zijn woord als mensch of als dichter dikwijls beslissend was, valt er weinig *onmiddellijke* invloed te bespeuren; „school" heeft hij onder de jongeren van kort vóór en nà de wereldoorlog niet meer gemaakt, ook niet op een enkel onderdeel van 't groote gebied, waarop zijn kunst en zijn mensch-zijn zich bewogen hebben. Het moet hem soms zèlf voorkomen, als of hij feitelijk vergeten is. Maar hoe absoluut onjuist is dit!

Bij de dood van Gorter heeft Anthonie Donker het uitgesproken, hoe ondankbaar het jongere geslacht *lijkt*. „Wij hebben onze liefde verzwegen, wij hebben een schuld aan hem". Het is zoo wàâr, wat hij zegt: „een eerbied, die immers vanzelf sprak, voor de reeds klassiek geworden schoonheid van hun vroeger werk hebben wij teveel verzwegen".

Is het zoo òòk niet gegaan met Van Eeden? En is 't niet onze plicht, om hem te zeggen, *nu het nog kàn*, hoèveel we hem verschuldigd zijn, wàt hij voor de jongeren beteekend heeft, en hoeveel we van hem houden!

Om heel andere redenen dan Gorter is hij ons lief. Misschien minder om de *schoonheid* die hij gaf, dan wel om de mènsch-zelf, de naar de menschenwereld toegekeerde zoeker van anderer geluk, de idealist voor wie 't *eigen* geluk nooit voldoende kon zijn. En die ons altijd weer deed grijpen naar zijn, klassiek geworden, *„Kleine Johannes"*.

Zijn natuurgedichten troffen ons als onmiddellijk, Hollandsch en warm; zijn filosofische werken boeiden ons door hun menschelijkheid, het waarachtig zoeken naar een waarheid, hartstochtelijk verlangd.

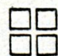
Maar vóór alles had Van Eeden in de tijd, dat kunst geen ander doel mocht hebben dan zichzèlf; dat een te ver doorgevoerd individualisme elk mensch losmaakte van wìe hem omringde, opnìeuw het bindende, de geest die niet zichzèlf zoekt, maar een menschheid om voor te leven, veroverd; en zoo werd de *„Kleine Johannes"* ook ònze „roman", ons eigen levensverhaal; de dichterlijke verbeelding van wat ook voor òns Leven worden moest.

En wij, jongeren, die niets meer te maken hadden met de schrijvers van vóór tachtig en voor wie dus veel uit de strijd geboren werken hun tijdelijke glorie verloren, voor ons bleef steeds, naast de „*Mei*" en de „*Verzen*" van Gorter, „*De Kleine Johannes*" als een „nieuw" boek. Elk van ons beleefde dit; modern bleef het, warme, levende werkelijkheid. Een tachtiger kon zeggen, dat 't laatste hoofdstuk er niet bij hoorde; voor ons is juist dit hoofdstuk het „besluit", al valt het misschien uit de dichterlijke toon van het geheel; het kòn immers niet anders, de menschheid moèst worden teruggevonden, en we zullen er Van Eeden altijd dankbaar voor blijven, dat hij ons die weg heeft gewezen.

S. A. Jansen-Baelde.



H. J. JORDAN



WINDEKIND, PLUIZER EN WEG

WINDEKIND, Pluizer en Weg, drie geesteshoudingen, drie levensbeschouwingen, drie tijdperken van mensch en menschheid. Nog doordringt Pluizers woord de wereld: „Er zijn menschen en cijfers.... eindeloos veel cijfers, anders niets". Maar iets nieuws bereidt zich voor. In de plaats van Pluizers kennis gaat men naar *inzicht* verlangen. Wat Pluizer den kleinen Johannes laat zien, is géén werkelijkheid. Het zijn slechts onderdeelen, slechts uitgesneden stukken van de werkelijkheid. Als de deelen van een puzzle hebben zij geen waarde, tenzij zij tot een geheel samengevoegd worden.
Vroeger trachtte men door teleologie den zin des levens aan te toonen: te vergeefs, want slechts de gewrochten van den mensch zijn volgens doelbesef samengesteld. Slechts de mensch handelt opzettelijk: hij ziet in zijn fantasie het beeld van wat hem nuttig schijnt te zijn en volgens dit beeld of doel maakt hij zijn gewrocht. Den Schepper vermenschelijkend beoordeelde men de wereld naar haar doelmatigheid. Men veronderstelde een doel van dien aard, als een mensch zich zou voorstellen, indien hij zooiets als de wereld zou willen maken. Het Pluizertijdperk vond, dat de wereld vaak zoo slecht aan *zulk* een doel beantwoordt, dat er zich geen opzettelijkheid kan openbaren. De mensch, die opzettelijk handelt, plaatst zich tegenover de wereld en verandert deze naar zijn wensch. Maar de mensch staat in werkelijkheid niet tegenover de wereld, hij is er een deel van. Door zijn zintuigen, zijn hoofd en zijn handen loopen de draden, door welke de dingen omgezet worden, zoodat zij de gewenschte dingen worden. Wat den mensch zelf opzet toescheen, is niets anders dan een deel van het wordingsproces, dat zich overal openbaart, het meest in ons binnenste. In het geheel der werkelijkheid bestaat geen opzet, omdat de orde, waarvan het gewrocht een manifestatie is, steeds aanwezig is. Opzet is slechts een aspect van de, op het handelende ik betrokkene orde.
Alle waarde verandert, als men de dingen niet door Pluizers' beperkend diaphragma, maar als onderdeel van het groote cosmische geheel ziet. Zeven jaar ziek, zonder de kans om beter te worden, wat is daarvan het doel? vraagt Pluizer. Wie kent het wezen van de werkelijkheid, wie kan door uitpluizen de rol van dit lijden in het verband van het algeheel zien en beoordeelen? Dát is de tragiek der menschheid: te werken en te streven als deel van een geheel, zonder dit geheel te kunnen doorgronden. Wat de gewone mensch niet kan begrijpen, den dichter is het gegeven het te schouwen, dit menschenlot, „das

grosse gigantische Schicksal, wie es den Menschen erhebt, wenn es den Menschen zermalmt". Als de tragische held de taak, die hij op zich nam, zou kunnen volbrengen, dan was de taak niet waard om door hem vervuld te worden, want dan was zij slechts een doel binnen het stukje werkelijkheid, dat wij zien. Het „zermalmt", verbrijzeld worden echter, past in een grooter geheel, dat wij niet zien, maar dat het genie aanvoelt: de taak gaat uit boven de beperking van den enkeling, haar grootschheid slechts kan ons boven ons zelf verheffen.
Het cosmische geheel of „doel" blijft ons verborgen en niemand kan het schip van zijn leven sturen op de bakens van de kust, die uit-eindelijk bereikt moet worden. Maar binnen de beperkte menschelijke werkelijkheid is dìt inzicht mogelijk: elk ding als onderdeel van het geheel te zien, in harmonisch verband met alle andere dingen. Het hoogste inzicht, den mensch gegeven, is de plaats te zien, die zijn eigen ik binnen het groote geheel inneemt. Al zien wij niet het land, dat wij moeten bezeilen, de streek van het compas, waarop wij moeten sturen, is ons daardoor gegeven. Wij zijn niet langer menschen van het schijnbare doel, maar menschen van den weg.

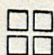
H. J. Jordan



P. P. KOSTER





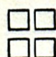


EDWARD B. KOSTER

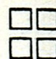


HOEZEER ook bizonder afkeerig van huldigingen wegens de zeer vaak daarmee gepaard gaande leugenpartijen en ophemelarijen, gebeurt dèze toch in een voor mij aannemelijken vorm. Iemand dien ik onlangs sprak, een man uit één stuk, noemde als argument tegen huldigingen behalve de boven door mij genoemde, het feit dat een jarenlange vervulling van zekere plichten op zichzelf al zóóveel voldoening gaf, dat daar niets meer bij noodig was. Ook ik vind het bezit van talent in een of meer takken van kunst of wetenschap al zóó 'n onderscheiding en voorrecht voor bezitster of bezitter dat dit op zichzelf al meer dan voldoende is en niet nog dikker behoeft opgelegd te worden en geafficheerd door jubileeringen, lintjes, enveloppen met inhoud en dergelijke douceurs. Afgescheiden nu hiervan moet ik als mijn overtuiging uitspreken dat Fred. Van Eeden, hoezeer ook behept met een te groote begeerte naar adepten en aanhang, en met bedenkelijke ijdelheden — wat er misschien in het groot heelal van *vanitas vanitatum* nog mee door zou kunnen — ver staat boven zijn vroegere afbrekers (over de tegenwoordige kan ik niet oordeelen, omdat ik hun werk niet ken, en niet eens weet of ze tot oordeelen bevoegd zijn), dat hij in zijn leven heeft „payé de sa personne", en dat hij tot de grootste en beste vertegenwoordigers behoort van onze letterkunde.

Edward B. Koster



PIET KRAMER



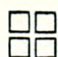
VEREERDE menschenvriend, mag ik U dankzeggen voor den grooten steun van U ondervonden in de moeilijke dagen van ons leven. Hoe steunt Uw kunstenaarschap nog onze daden. Mogen wij blijvend rekenen op de uitzending van Uwe versterkende gedachten in vrede, harmonie en schoonheid. Onze gedachten bij de herinnering aan het geschreven woord gaan naar U uit. Gij, die door Uwe bezielende en geestdriftige taal ons aan het voelen, denken en werken brengt, wij verheugen ons dan in Uwe aanwezigheid en stellen ons hart wijd voor U open, want Uwe mystieke gedachten en gevoelens zijn de vleugels, waarmede wij opstijgen naar de droomwerelden, zonder welke wij rampzaligen zijn. Met verkeerde middelen trachten wij dikwijls dit onontbeerlijke levenssap te verwerven. Door ruwe werkelijkheid te dikwijls uit de droomwereld gestooten, beteekent dit ondergang van de ziel. Uw werk brengt ons in het paradijs der herinnering, waarin wij de krachten voor nieuwe en schoone daden vinden. Hoe herinner ik mij Uw bezielend woord op vergaderingen, waardoor ons hart onmiddellijk werd opgevoerd naar de stralende schoonheid, die één van de machtigste factoren van ons leven is en dit zoo waardevol maakt. Daarom hopen wij, dat U ons in de moeilijke oogenblikken van ons leven zult blijven steunen.

Vereerde ziener.... ieder menschelijk wezen, ook Gij, heeft tijden van depressie, van ongezien leed en verdriet; zie en beschouw dan dit boek geschreven door Uwe vereerders en volgelingen, als het brevier der toewijding, waardoor gij iederen dageraad in onmiddellijk contact met een mensch komt, wiens hart Gij opende voor een hoogere sfeer.
Schonk Gij ons de zuivere vreugde: oogst Gij nu ook bij ons in rijke hoeveelheid de vruchten van al het schoone door U gezaaid. Gij zijt voor ons één der eerste mystici geweest, wiens kracht ook wij pogen in ons werk te leggen............
En uit Uw werk straalden voortdurend de lichtende woorden:

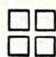
„Het hart der aarde is van goud"

dat wil zeggen dat de kern van alle dingen goed is.

Piet Kramer

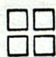


DAN. DE LANGE JR.

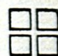


DE groote beteekenis van Frederik van Eeden voor onze periode schijnt mij daarin gelegen, dat hij steeds met hart en ziel gezocht heeft naar benadering van het waarachtige, dat hij steeds getracht heeft ook zijn praktische levenshouding daarmee in overeenstemming te brengen (iets wat bij het West-Europeesche intellekt zoo zeldzaam is) en dat hij in staat blijkt tot waardeering van alle pogingen in die richting, ook al loopen deze geenszins parallel met de zijne. Zonder twijfel ontbrak hem de Olympische klaarheid van een Herman Gorter, voor wien feitelijk geen innerlijke conflicten bestonden, voor wien overtuiging en levenswerkelijkheid automatisch samen vielen, maar wien daardoor ontgaan is de beteekenis en de elementaire kracht van het zondebesef d. i. de bewustwording van het conflict tusschen droom en daad. Frederik van Eeden daarentegen zit vol innerlijke conflicten. Het demonisch-destructieve is zeer sterk in hem ontwikkeld, ja op bepaalde oogenblikken schijnt het sterker dan het harmonische, synthetische element zijner persoonlijkheid. Vandaar het telkens terugvallen op lager plan, het derailleeren naar het laag-komische, dat naast plaatsen van sublieme gaafheid zoo kenmerkend is voor de meeste zijner werken. Want men behoeft voor het erkennen van deze conflicten niets te weten van zijn gewone leven. Heel zijn werk is als een groote, openbare biecht; Frederik van Eeden ontleedt zichzelf in zijn werk op meedoogenlooze wijze. Hij kent zijn eigen zwakheden en spaart die niet. De groote strijd tusschen den demonisch gepassioneerden zinnenmensch, tusschen den wil en wensch van een ander deel zijner persoonlijkheid naar het mystieke schouwen, naar de beleving der kosmische gebondenheid en tusschen zijn behoefte tot het neerslaan daarvan in zijn dagelijksche leven, ligt volkomen bloot voor den aandachtigen lezer. Hij is in dat opzicht de tegenvoeter van de Fransche naturalisten, die als auteur zich zoo veel mogelijk onzichtbaar maken om alleen de stof te laten spreken. Van een dergelijke objectiveering is bij Van Eeden geen sprake, bij hem is alles sterk subjectief gekleurd, maar de hoogste lof, dien men hem brengen kan, is wel deze, dat hij een mensch is geweest, wien niets menschelijks vreemd was en die al dit menschelijke, de geheele toonladder der menschelijke hartstochten en strevingen op intensieve wijze beleefd, en altijd getracht heeft het lagere in het hoogere te sublimeeren, al is hem dit dikwijls slechts op onvolkomen wijze gelukt.

Dan. de Lange jr.



PH. A. LANSBERG

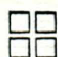


HET boek met de wonderlijk-suggestieve, groene bandversiering, — met Windekind en de kelk zijner geboorte, en met den dapperen kikker in den rechter-benedenhoek, was de vervulling eener hoogste begeerte op mijn vijftiende jaar.
Oudere vrienden, betweters, mochten verzekeren, dat het sprookje voor mij nog te moeilijk zou wezen.... ik liet mij daardoor niet afschrikken.

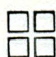
Een kwart-eeuw is sindsdien voorbij gegaan, en „*De Kleine Johannes*" heeft niet opgehouden mijn metgezel te zijn. Telken jare is het mij een genot, andere, jonge menschen met dien levenden vriend in kennis te brengen, wiens lotgevallen altijd weer nieuwe schoonheids-idealen wakker roepen. Immers „beurtelings half verbergend en half vertoonend", — zóó, naar Potgieter's woord, arbeidt de ware kunstenaar. En zoo toont Gij, in dat eenvoudige verhaal, op steeds nieuwe wijze het wondere verband tusschen de kinderziel en het ouderlijk huis, de schoonheid onzer vijvers en bosschen en duinen; het verlangen onzer ziel naar een Liefde, „die nooit liefde vroeg, maar geven bleef om niet...."; zoo toont Gij de diepe maatschappelijke ellende, waaraan 's jongelings ziel zich scherp wondt, en waarvoor er schaamte in oprijst, wanneer zij ontwaart hoe jammerlijk de mensch God's gaven bezoedelt en verwerpt....
Wie zóó dacht, wie zóó het leven begreep en zijn verband met de menschheid besefte, Frederik van Eeden, gelijk Gij dat van het ontkiemen Uwer kunstenaarsgaven toondet, — wie zóó liefhad, — diens kunstrichting moest wel tegenovergesteld zijn aan die van het „L'art pour l'art."
Altijd, in geestig blijspel en zinnebeeldig of psychologisch verhaal, in welluidende lyrische zangen, in Uw open brieven en in Uw drama „*Van Trouw*" — overal hebt Gij U met Uw kunst vol stellige toewijding tot de menschheid gericht. Uw letterkundige arbeid, hooggeachte jubilaris, is dóór en door Nederlandsch van karakter.

Met dankbaarheid aan God, Die aan ons volk een zoo groot kunstenaar heeft geschonken, viert Nederland den derden April 1930, Uw zeventigsten verjaardag. Vijftig jaar lang hebt Gij gearbeid, en, Uw talenten benuttend, aan Uw volk het hoogste en heerlijkste doorgegeven, dat U door den Hemelschen Vader was verleend.
Zijn Woord heeft U nooit losgelaten. Moge Hij de jaren, waarin Gij nog met ons zijt, door veel schoonheid en liefde verhelderen, versterkend de bereidwilligheid, tot Zijn koninkrijk in te gaan door die ontzaglijke poort, die de droomen Uwer jeugd U reeds deden zien, op warme zomeravonden aan den vijver: die ontzaglijke poort, waarachter ook éénmaal onze zon en de Uwe ter ruste zal gaan.

Dr. Ph. A. Lansberg



AART VAN DER LEEUW



ONDER de sprookjes van Pu-Ssung-Ling, den laatste der onsterfelijken, komt de geschiedenis voor van een ijverig student, die zijn in de boeken zitten tenslotte daarmee beloond ziet, dat hij uit een lijvig foliant een schoone vrouw te voorschijn bladert, die bij hem blijft en zijn geliefde wil wezen.

Eigenlijk geen bovennatuurlijke gebeurtenis voor een vriend van vertellingen in een rijk voorziene bibliotheek; want bestaat niet de grootheid van een schrijver juist daarin, dat hij gestalten weet te scheppen zóó levend, dat ze ook buiten de bladzijden, welke haar beschrijving bevatten, haar bestaan kunnen voortzetten; dat ze, na zich uit de gevangenis van de letter bevrijd te hebben, allerlei daden verrichten, die de verhaler nooit vermeld heeft; dat ze gesprekken met ons voeren, die nergens opgeteekend staan; dat ze, alsof het lijfelijke vrienden waren, ons een handreiking of raad geven, en er daarenboven nooit het geduld bij verliezen, wanneer wij ze het lange relaas van ons leed doen, of aan ze vragen, om bij ons ziekbed te zitten.

Juist bij het lezen van Van Eeden's boeken vergaat het ons telkens als dien student uit de stad Peng, en worden wij, als we 's avonds onder het lamplicht over een zinvol hoofdstuk zitten gebogen, er dikwijls mee verrast, dat een wonderbaar wezen zich uit het netwerk der regels losmaakt, dat blijkt bloed in de aderen te hebben, en met een ziel is gezegend.

Aart van der Leeuw.

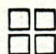
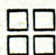
I made the acquaintance of Dr. Van Eeden during his short visits to this country many years ago. He was then engaged on psychical research in collaboration with my friend F. W. H. Myers, and he was cordially appreciated by all those with whom he came into touch. Van Eeden's simple life and kindly spirit greatly appealed to me, and we corresponded for a time. I thus heard about his philanthropic enterprise at Bussum. I realise now, what I did not so well perceive then, that he was a pioneer in the branch of medicine called Psycho-therapy or Psychotherapeutics, and that he had made many interesting observations, some of which are referred to in the Proceedings of the English Society for Psychical Research. He always urged that „suggestion" should be addressed to the intellect and conscious volition of the patient, not to the subconsciousness so as to effect mere bodily inhibitions: for these, even though effective, would not have the same beneficial effect in the long run. His aim was to increase ideoplastic power and bring it as much as possible under the influence of conscious volition without increasing impressionability. Moral suggestion seemed to him far better than physical suggestion; and without presuming an opinion on medical matters, I am sure that Van Eeden's views were sound and dictated by the highest motives. Certainly his efforts in psychical research were skilled and patient.

He made a report to the S.P.R. concerning the Fourth International Congress of Psychology, which is printed in the „Proceedings" Vol. XV, pp. 445 - 7. To this Report Mr. Myers appended a note saying:

> „Dr. van Eeden has modestly omitted to notice the most important paper dealing with definitely supernormal phenomena which was submitted to the Congress; — namely, his own account and discussion of certain sittings with which he has been favoured by Mrs. Thompson (an English Medium at that time well known to the S.P.R.). This paper was very well received by (I believe) the largest audience which met during the Congress."

I rejoice that his general work is being recognised, and he himself encouraged, by his confrères.

Oliver Lodge

 J. LONDON 

DR. FREDERIK VAN EEDEN 70 JAAR

LANGS dezen weg en met eene vriendelijk gestemde gedachte iets in herinnering te kunnen brengen uit het leven en samenwerken met mijn' ouderen vriend Dr. Frederik van Eeden acht ik een voorrecht. Immers, beginnen zijne sporen van verdienste niet reeds in een lang verleden? Zijn er niet velen, die deze sporen volgden, om daaraan hunne kennis te toetsen en te verrijken? In dit lange stuk leven, gevuld met een oprecht critisch gevoel voor de dingen om ons heen en een ernstig streven om te arbeiden aan het goede, overal waar en wanneer dit mogelijk is, gaf hij ons veel waardigs en veel schoons.

Welke Nederlander van destijds kent niet zijne wijsgeerige beschouwingen in de Nieuwe Gids?

Wie kent niet „*de Kleine Johannes I, II en III*", meesterwerken in de Hollandsche literatuur? Hoeveel mooie gedachten werden door dezen werker niet vast gelegd in zijn „*Johannes Viator, Ellen, Het lied van Schijn en Wezen, De koele meren des doods, Sirius en Siderius, Don Torribio, Dante en Beatrice, Enkele verzen, Grasssprietjes*" en nog vele, vele andere meestergedichten?

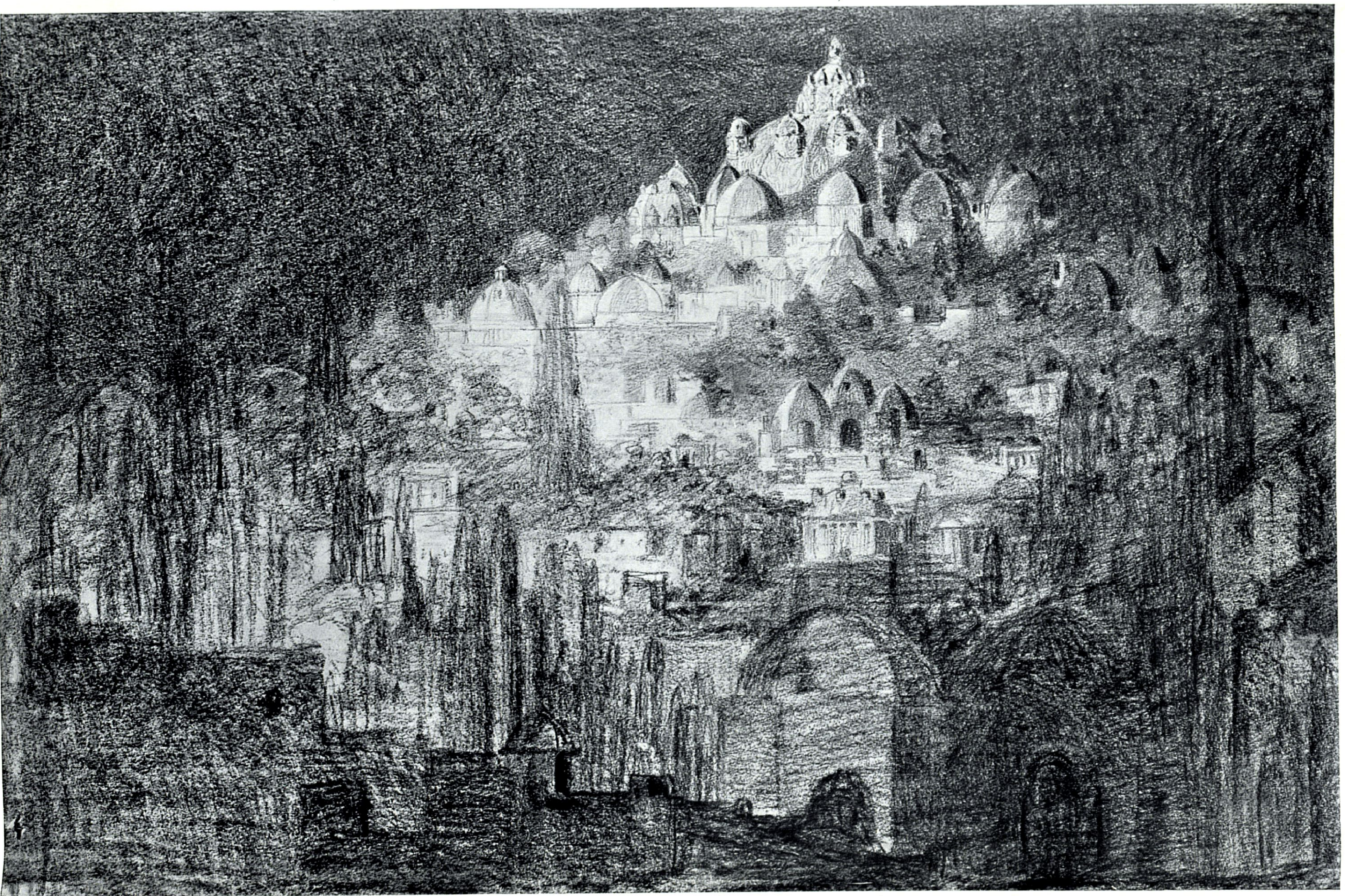
We zouden hem onzen Nederlandschen Tolstoy kunnen noemen, met dit verschil, dat naast het woord ook de daad nog intenser naar voren treedt. Denken we aan „Walden", aan zijnen ijverigen arbeid in het schitterende beginsel van coöperatieven landarbeid en gemeenschappelijk grondbezit. En al werden niet altijd de groote materiëele opofferingen naar waarde geschat, ook al bleven de illusies, verkeerd begrijpen enz. ook hier zoowel als in elk ander beginsel niet uit, toch is ook deze arbeid niet verloren gegaan en zijn thans de toen zoo schijnbaar onbereikbare idealen ten deele gemeen bezit geworden. We hebben na dit doorleven begrepen, soms enthousiast, soms in stille afzondering. Het zuiver gekozen woord, gepaard aan de dappere daad baande weg en strekte tot voorbeeld. Zoekende, was er niemand, die bezoek aan Walden bracht om van gedachten te wisselen, of hij kwam er vandaan, verrijkt naar den geest, beter in begrip, beter in doen.

Zoo was het ook in het jaar 1916, toen ik mij naar Walden begaf, om een door mij uitgedacht schema aan mijn' ouderen vriend voor te leggen en te bespreken. Het was de eerste idee van „*de Lichtstad*", die ik toen nog „*Monument der Menschheid*" noemde.

Deze idee in beeld gebracht, had literairen vorm, critiek en groei noodig. We hadden in de eenvoudige gezellige boekenkamer den middag volgepraat, tot

het begon te donkeren, maar toen had ik ook het gelukkige gevoel, dat dit ontwerp des meesters aandacht had gewonnen en we voortaan samen zouden werken.
Het was een gelukkige tijd, die arbeid, dat vertrouwelijk samenwerken aan een groot idealistisch ontwerp. Het gaat er echter niet om meer in het bijzonder dezen arbeid naar voren te brengen, de aard dezer bijdrage is daartoe niet aangewezen; slechts een afbeelding mag hier ter verduidelijking eene plaats vinden. Wél is het mijne bedoeling een oogenblik terug te denken aan al die bezige uren, het bepraten en het van gedachten wisselen ook met verscheidene en verschillende anderen. En dan, mag ik wel herinneren, na afloop van onze vastgestelde arbeidstijden, aan het heerlijke en gemoedelijke tot rust terugdringende napraatje bij „Oma" (de moeder van Dr. Van Eeden) en haar gezelschapsdame. De ingewijden hebben zeker allen deze lieve menschen gekend, evenzoo het alleraardigste kleine zonnige huisje (ook op Walden) waar deze belangrijke vrouw woonde en geëerd werd door allen die haar kenden en in het bijzonder door hen die haar omgaven. Ook wil ik niet vergeten en hier nog even memoreeren de kleine wandelingen op Walden; dat ging dikwijls met een heel convooi, want Mevrouw Van Eeden en de jongens, (toen nog kinderen, nu alweer heusche studenten) wandelden mee, en allen praatten over mooie en aardige dingen van om ons heen, en heel dikwijls daar tusschen door eene geestige opmerking van „Frederik", zooals mevrouw Van Eeden haar echtgenoot placht te noemen. Zeker, bij hen die het voorrecht hebben Walden goed te kennen, wie er thuis is, wie om zoo te zeggen overal toegang heeft, wie het gezin en het leven van den Meester kent, zullen steeds dergelijke aangename oogenblikken van samenzijn in hun vriendelijke gedachten voortleven. Met den Meester samenwerken is bouwen, op Walden vertoeven is genieten. Oudere vriend en groote Meester, sta mij toe deze herinneringen hier neer te schrijven als een hulde aan Uw persoon en aan Uwen arbeid; en aanvaard onzen innigen wensch dat het U gegeven moge zijn nog lang in ons midden te leven en te werken.

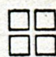
J. Londen



EERSTE GEDACHTEN VAN HET ONTWERP „DE LICHTSTAD".



G. MANNOURY



FREDERIK VAN EEDEN ALS SIGNIFIKUS

FREDERIK VAN EEDEN is de grondlegger van de beoefening der signifiese wetenschap in Nederland.
Hij is de eerste geweest, die getracht heeft, op *systematiese* wijze de wilsinhoud, de gevoelsinhoud en de voorstellingsinhoud der meest fundamentele woorden of taaldaden van elkander te scheiden en tegen elkander af te wegen. En tevens de eerste, die het zuiver symbolies karakter der mathematiese taal en haar relatie tot de levende taal der ervaringen en emoties heeft onderkend en blootgelegd[1]).

Zowel door zijn eigen baanbrekend werk op dit gebied als door zijn deelneming aan latere signifiese onderzoekingen (vergelijk de „Mededeelingen van het Internationaal Instituut voor Wijsbegeerte te Amsterdam" No. 1 & 2, 1918'19) heeft hij er veel toe bijgedragen, de belangstelling voor deze tak van wetenschap te wekken en te verlevendigen.

Tegelijkertijd echter is Van Eeden, gelijk dit met zoveel pioniers der wetenschap het geval is geweest, zelf het slachtoffer geworden van de gevaren, aan zijn onderzoekingen verbonden: in dit geval gevaren van ideologiese aard. De signifika toch kan twee tegenovergestelde wereldstrevingen in de hand werken: in zoverre zij de doelstellingen van individuën en klassen vermag te ontleden en bloot te leggen, is haar strekking revolutionair; in zoverre zij echter dóor die verstandelike ontledingen de emotionele grondslag dier doelstellingen verzwakt en de wilsvorming belemmert, is die strekking reaktionair. Dit laatste nu heeft Van Eeden nimmer ingezien....

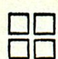
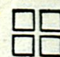
***

Ik heb aan Frederik van Eeden veel te danken.
Verheldering van begrip.
Diepte van ontroering.
Warmte van jarenlange vriendschap.
Onze gedachtewegen en onze daadwegen zijn ver uiteengegaan. Ik gedenk, wat ons verbond: de wil tot zelfontleding.

G. Mannoury

---

1) *Men zie o.a. zijn* „Redekunstige grondslag van verstandhouding", Studies III, inzonderheid pag. 15 en 16. En lette op het *jaartal*: 1897.

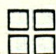
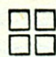
 P. VAN DER MEER DE WALCHEREN 

VOOR FREDERIK VAN EEDEN

DE mysterieuse verzoening van Uw bewogen leven van zoeker der Waarheid heeft, wat men ook zeggen moge, plaats gehad op den 18den Februari 1922 in de Sint-Paulus-abdij van Oosterhout.

Semper tibi in X° nostro

Pieter van der Meer de Walcheren

 J. METHÖFER 

DOEL EN UITSLAG

MET Henry George en Tolstoy kreeg het socialisme hier te lande omstreeks het begin dezer eeuw een nieuwen inslag. Vooral onder den invloed van den grooten Russischen schrijver kwam het verlangen naar de daad dichter bij het woord dan tot dusver het geval was geweest.

De nieuwe ideeënstrooming werkte als een impuls en vond in de oprichting van de Vereeniging „Gemeenschappelijk Grondbezit" een harer voornaamste uitingen; we mogen zeggen met Frederik van Eeden als geestelijk vader en eminentsten propagandist. Zijn hoogst merkwaardig boek „*de Blijde Wereld*", met zoo geheel eigen cachet, als alles wat toentertijd van Van Eeden kwam, vond weerklank bij velen. Zijn meer populaire, kleine geschriften „*Waarvan leven wij*" en „*Waarvoor werkt gij*", het een gericht tot de bezittende, het ander tot de arbeidende klasse, sloegen door hunne eigenaardige zeggingskracht geweldig in. Het verkondigde woord legde den nieuwen wegbereider een zware verplichting op. Op straffe van zelf als enkel-woord-propagandist aan den kijkpaal te worden geslagen door de verontruste en afgunstige tegenstanders van diverse pluimage, had de dichter Van Eeden aan te pakken en het experiment te aanvaarden. En zoo geschiedde. De geestelijke arbeid van G.G.B.'s voornaamsten stichter werd gecompleteerd door de ondernemingen „Walden" en „De Eendracht".

Het was een buitengewoon moedige daad zich aan dien stap te wagen, ook al neemt men aan dat Van Eeden, tot dusver geheel vreemdeling op dit terrein, zich niet ten volle bewust zal zijn geweest van de zwaarte der taak, die hij daarmede op zich nam. Nietwaar, uit de geschiedenis van het socialisme weten we hoe zelfs een Robert Owen in zijn pogingen om het socialisme tot een stuk werkelijkheid te maken, heeft gefaald. Hij, de gewezen fabrikant, de uitnemende bedrijfsleider, wien het dus niet aan practische ervaring ontbrak en die tevens over ruime middelen had te beschikken.

Voorzeker, andere tijden, andere mogelijkheden. Men had het recht aan te nemen dat het verstandelijke en moreele peil der arbeiders gedurende het driekwart eeuw, dat ons van Owen's proefnemingen scheidde, wel gestegen zou zijn; dat toegenomen verantwoordelijkheidsgevoel, initiatief en inzicht eenigen waarborg vermochten te geven voor grootere kans van succes. Doch laten we hier niet te lang bij deze, ofschoon zeer belangrijke, punten stilstaan. Wij allen kennen het verloop van „Walden" en „De Eendracht". Het zou

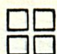
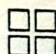
tot niets dienen het te verbloemen of te verzachten: als proefnemingen van instellingen, die ons een stuk socialistische werkelijkheid zouden laten zien, waren ze spoedig ten doode opgeschreven.
Nietwaar, wat heeft men gejuicht! Zelfs nu is de echo nog niet verstomd. Zij vormden één koor, de droogstoppelige, angstige bezitters, de doctrinaire, op hunne wetenschap bluffende Marxisten, de hevige revolutie-schreeuwers. En dat was wel het bedroevendst van alles, welbeschouwd.
Ziehier een man die deed wat anderen nalieten, die zich gaf met nobele bedoelingen aan een werk, waarvan hij wist dat het weinig strookte met zijn aanleg, maar waarvan hij het nut en de noodzakelijkheid besefte, beschimpt en bespot door een kortzichtige, afgunstige hoop.
Was het dan zoo infaam wat hier werd voorgestaan? Veronderstel de proefnemingen ,,Walden" en ,,De Eendracht" waren geslaagd, het waren ondernemingen geworden, die krachtig en op groote schaal zouden zijn nagevolgd. Zou dit één sterveling ook maar het minste nadeel hebben berokkend? Of zou — integendeel — dit werk niet den inzet hebben kunnen worden voor een groote, zegenrijke machtsontplooiing, het openen van een voor allen begeerlijk en schoon verschiet? O! indien alle tegenstanders eens voorstanders waren geweest! Aan wien dan de schande of de smaad der nederlaag?
Doch we weten: niet zoo gemakkelijk wordt de zege bevochten. Een troostende en steungevende gedachte verheft zich onmiddellijk daarnaast: het zaad van wat goed is en rechtvaardig, vindt altijd hier of daar een vruchtbaar plekje. Men meent vrij algemeen dat met de „mislukking" van ,,Walden" en ,,De Eendracht" van de gedachte en het streven van Dr. van Eeden niets meer is overgebleven. Maar dan vergist men zich. Hoewel minder de aandacht trekkend dan voorheen is het werk blijven leven en zich ontwikkelen. Een twintigtal bedrijven hebben zich op den grondslag van G.G.B. opgebouwd, waarvan enkele zich tot bloeiende ondernemingen hebben weten op te werken. Sedert is deze bond van productieve associaties eenige instellingen rijker geworden die zeer nuttig werk doen en het bestaan der vereeniging bevestigen. We noemen het instituut van algemeen administrateur, de spaar-voorschotbank voor de werkende groepen en het Vacantieoord ,,Nieuw Walden" op het eigen terrein te Blaricum.
Neen, de arbeid van Dr. van Eeden is niet met ,,Walden" en ,,De Eendracht" ten gronde gegaan. Het is elders weer ontkiemd en tot wasdom gekomen.
We zullen zwijgen van hetgeen in het buitenland, in de eerste plaats Frankrijk, in deze richting is mogelijk gebleken.
Door hen, die succes alleen gelegen vinden in groote getallen, zal het van weinig belang geacht worden, wat tot hiertoe is tot stand gebracht. Maar wij zijn zoo vrij tot voorzichtigheid te manen met dáárop alleen een oordeel te gronden; want het zou kunnen zijn, dat het zich niet keeren zou tegen ons, de weinigen, doch veeleer tegen de velen, die verre bleven.

Bovendien, als we in vergelijking treden met de partijen, die zich beroemen op groote cijfers van volgelingen en bezittingen, een vergelijking waarbij tevens in geding werden gebracht verzaking en verzwakking van beginselen, aanpassing en zelfs aansluiting aan het bestaande, of gebleken machteloosheid der frase, dan voelen we ons geenszins de minste.

Ik weet te spreken uit naam van alle werkers der G.G.B.-bedrijven en van de overige leden der vereeniging, wanneer ik deze bijdrage besluit met een warm woord van dank en eerbied voor den man, die ons met zijn woord heeft voorgelicht en met zijn daad den weg gewezen.
Als een standaard blijven wij heffen Uw zinrijk woord:

„*Werkers, werkt voor elkander!*"

J. Methöfer

 FENNA DE MEYIER 

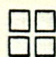
HULDE AAN DEN KUNSTENAAR FREDERIK VAN EEDEN

IK was een meisje van veertien jaar ongeveer, toen ik voor het eerst „*de Kleine Johannes*" las en ik weet dat het met „*Eline Vere*" van Louis Couperus het boek is geweest, dat in mijn jonge jaren den meesten indruk op mij gemaakt heeft. Ik onderging met een vreemd soort geluk de bekoring van het sprookje in „*de Kleine Johannes*"; ik voelde met wellust het teeder-vertrouwlijke van de natuur die er in werd beschreven en de mysterieuse figuur van Windekind bracht mijn fantaisie op verre reizen; maar ik rilde angstig bij de ontmoetingen met Cijfer en Pluizer; het waren verschrikkingen voor mij, die ik haastig over wilde slaan, maar die mij grijnzend vasthielden en mij in mijn droomen achtervolgden.

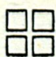
Daarna heb ik alles van den schrijver en dichter Van Eeden gelezen en hartstochtelijk met zijn personen meegeleefd. Welk een diepen indruk maakte o.a. op mij „*De Broeders*", tragedie van het recht; hoe heb ik als jongmeisje gedweept met „*Ellen*" en het eerste gedeelte van „*Lioba*" (die dichterlijke strofen over de lente, hoe lief zijn ze mij nog!) en hoe ontroerde mij later de jeugd van het jonge vrouwtje uit „*De Koele Meren des Doods*".

Ik zal den grooten schrijver ook altijd dankbaar blijven voor zijn klare, overtuigende, dikwijls fijn geestige essays en kritieken, terwijl de dichter Van Eeden, al zou ik niet alles meer zoo bewonderen als in mijn jeugd, toch immer in mij zal blijven leven door zijn vele onvergankelijk schoone verzen.

Fenna de Meyier.



R. MIEDEMA

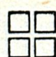


EEN HERINNERING

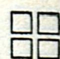
HOOG GEACHTE JUBILARIS

HET was na een Nutsavond in het oude, verweerde stedeke aan de Lek, dat Schoonhoven heet, nu ongeveer vijftien jaren geleden. Gij hadt gelezen over het leven na den dood en voorgedragen van eigen werk en wij hadden het voorrecht U dien nacht gastvrijheid te mogen verleenen in onze pastorie. Tijdens het gesprek dat wij dien avond voerden merkte ik op: „Indien Gij eens wist hoe Uw werk in onze vrijzinnige godsdienstprediking is en wordt voorgedragen, aangehaald, besproken!"
Toen gleed een glimlach over Uw gelaat als een zonnestraal over donker voorjaarsland. Meer antwoorddet Gij daarop niet en het gesprek nam een andere wending.
Had ik het goed dat ik als oorzaak van dien glimlach even een vreugde bij U vermoedde over het weten dat ook op dit gebied Uw geest bevruchtend heeft gewerkt en Uw invloed sterk is ervaren?
Thans valt mij wederom het voorrecht te beurt tot U te mogen spreken. Zeker, de omstandigheden waarin dit nù gebeurt zijn wel heel anders dan vijftien jaar geleden. Nu zijt Gij gastheer en Gij ontvangt de velen die U wenschen te huldigen voor hetgeen Gij hebt gegeven en zijt geweest, en bij het binnentreden in de groote receptiezaal wordt mij toegefluisterd dat ik niet meer dan vijfhonderd woorden mag gebruiken. Ik begrijp het billijke van dezen eisch en heb zelfs niet eens zooveel woorden noodig om U te zeggen wat ik op het hart heb. Want ik zou alleen wenschen te herhalen wat ik vijftien jaren geleden tot U opmerkte: „Indien Gij eens wist hoe Uw werk ook na dien tijd, in onze vrijzinnige godsdienstprediking is voorgedragen, aangehaald, besproken, hoe „*de Kleine Johannes*" illustratief materiaal voor tal van preeken heeft geleverd, hoe Uw meesterlijke vertaling van de werken van Tagore, door ons, vrijzinnige predikanten, is en wordt gebruikt, hoe Uw rijke geest bevruchtend op ons heeft ingewerkt.....!"
De omstandigheden zijn veranderd. Nu kan ik niet zien welke reactie deze woorden op U hebben, maar ik hoop dat die zelfde glimlach glijdt over Uw gelaat en dat de oorzaak daarvan dezelfde is als ik toen vermoedde en U tevens zult weten dat achter die woorden een diepe dankbaarheid verborgen ligt, waarvan ik mij de tolk gevoel namens zoovelen uit het vrijzinnig Protestantisme wier diepste leven mede door Uwen arbeid is gevoed, zoodat ik eigenlijk van de vijfhonderd woorden die mij zijn toebedeeld met twee had kunnen volstaan, en wel met deze: heb dank!

Dr. R. Miedema

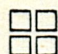
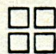


W. MOLL



DE bedoeling van het Liber Amicorum van Frederik van Eeden is, volgens de omschrijving van het comité, om zijn beteekenis in het licht te stellen op de verschillende gebieden, waarop hij zich heeft bewogen.
Al mag ik mij niet bevoegd achten tot dit doel bij te dragen, toch voldoe ik gaarne aan het ook tot mij gerichte verzoek om hier enkele woorden te schrijven. Want de groote bewondering, die ik sinds vele jaren heb gevoeld zoowel voor Frederik van Eeden's geschriften als voor den moed en de zelfopoffering, waarmede hij zijn moreele en maatschappelijke overtuigingen in daden heeft trachten te uiten, maakt dat ik mij durf scharen onder zijn vrienden.
Ook persoonlijk voel ik mij aan hem verplicht, doordat hij mij een blijk heeft willen geven van groot en volledig vertrouwen toen hij mij, als bewaarder van de Letterkundige Verzameling der Gemeente 's-Gravenhage, het beheer heeft gegeven over bijna al zijn papieren van letterkundigen aard.
Dit vertrouwen zal niet beschaamd worden. En als in later jaren deze papieren volledig publiek zullen mogen worden, dan zal de figuur van Frederik van Eeden daaruit voor den nakomeling in helder en zeer gunstig licht te voorschijn treden.

W. Moll

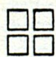
 HENRIETTE MOOY 

AAN FREDERIK VAN EEDEN

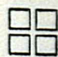
„Ik droomde het leven als een groot, groen bosch” ....

IN het lichtblauwe en goudglansende tijdperk van jeugd, waardoorheen vele tranen flonkeren, komt een weeke, warme stem de atmosfeer doordringen met poëzie zoo schoon, zoo blauw- en- goud en tranen-glinsterend, dat het ons scheen of al waar we in leefden slechts hiérop had gewacht, op déze vòl-making en vertolking, op déze stem die begreep en liefhad, die zong zonder storen of op te doen schrikken, dit timbre en dit rhythme, zacht en zoetvloeiend en mannelijk-warm, die stem van een zanger die vele geheimen wist en bij wie ze veilig waren, welbewaard in een diep gemoed en die ze, door een toovermacht, spelend naar buiten deed uitvliegen in de muziek der poëzie waarvan de klanken als een vlucht vogels, veeltintig, lieflijk harmoniëus, met zoeten zwenk voortzweefden door gulden glans van transparanten hemel. Zóó kwam tot zestienjarigen het zingen van Van Eeden.
En voor de weetgierigen onder haar, voor die met de wijd-geopende oogen, met de matelooze belangstelling, voor haar en hen die in al het duldeloos-vele waar de school van zweeg onderrícht wenschten te worden, voor deze waren daar de „*Studies*” met hun rijk geschakeerd materiaal, — „*Schilderijen-zien*”, „*Decadenten*”, „*Ons dubbel-ik*”, „*Het hypnotisme en de wonderen*”, „*Werk en Brood*”, „*Waarvan leven wij*”, en nog zoo heel veel meer dat de ziel gretig tot zich nam.
Dien dichter, dien rusteloos-zoekenden, veel beproefd-hebbenden en veelbeproefden mensch eerbied, genegenheid en dank.

Henriëtte Mooy.



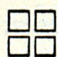
JOZEF MULS



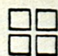
IK beschouw het als een onschatbaar geluk in het Nederlandsche spraakgebied van eene generatie te zijn tot dewelke Frederik van Eeden als een oudere sprak. Hij had in de eerste „*Kleine Johannes*" zijn jeugd zóó verwerkelijkt, dat wij daardoor van onze jeugd het volle bewustzijn kregen, en tevens onze oogen open gingen op de schoonste aller werkelijkheden: de natuur. Hij heeft ons toen leeren zien en bezit nemen van de ruimte. Wij hebben, als het ware aan zijne hand, het paradijs onzer aarde doorwandeld en er met volle teugen de zuivere lucht van ingeademd.
Hij leerde ons op een manier waarop de jeugd het liefst geleerd wordt: door het sprookje. Elfen en gnomen waren onze kameraden geworden en zij maakten ons deelgenooten van het wisselend spel der duizend kleine en lieve dingen der schepping onder elkaar. Wij kenden de vreugde om het leven. Tot den mikrokosmos van de bloemen- en de insekten-wereld werd alles ons veropenbaard. Van Eeden beteekent voor ons de wedergeboorte van den antieken werkelijkheidszin, de onvoorwaardelijke levensaanvaarding, waardoor alleen de volle maat van het aardsch geluk weer mogelijk werd. Na het lezen van de eerste „*Kleine Johannes*" stonden wij met levensblijde zielen voor de heerlijke Godsnatuur. In het tweede en het derde deel leerden wij, aan de hand van Marcus, de wereld kennen en de menschen. De wereld was een hel door het nameloos leed dat de menschen elkaar aandoen. Maar het Jeugd-vizioen was zoo schoon geweest dat de hoop op het aardsche paradijs onverwoestbaar bleef en wij met Van Eeden gingen gelooven in den uiteindelijken gelukstaat waar de vijf edelsten onder al de edele en schoone menschen als koningen regeerden en alle volkeren in bedevaart gingen naar een zelfden tempel op een droomeiland. Wanneer Van Eeden ons zoo herhaaldelijk van God den Vader sprak, dan was dat voor ons, Roomschen, een werkelijke persoonlijkheid tot wien wij ons als kinderen verhielden en wanneer hij door zijn bekeering in diezelfde verhouding kwam te staan was hij ons plots veel dierbaarder geworden. Wij waren dubbel gelukkig ons te hebben overgegeven aan de wijsheid, de edelheid, de schoone geestesstructuur die de schrijver van „*Studies*" en zoo vele verzen bleek te bezitten en die ons geleerd had dat wij van ons leven wat konden maken door voortdurend te arbeiden aan zelfperfectie.
Waarlijk ik vraag mij af wat ik met mijne jeugd zou gedaan hebben indien Van Eeden, denkend en schrijvend in zijn werkkamer te Bussum, van ver en ongeweten, niet onze Mentor ware geweest.

Ik heb hem nadien persoonlijk leeren kennen. Hij is herhaaldelijk, nog voor en ook na zijne bekeering, op mijn verzoek, met een altijd met spanning verwachte boodschap naar Vlaanderen gekomen. Toen was het wel te zien aan de nokvolle zalen die overeind stonden bij zijn verschijnen, hoe hij heel de jeugd hier had bezield en hoe die hoog tegen hem opzag.
Een schrijver die ons diep-in heeft aangegrepen, maar die wij slechts uit zijn schrifturen kennen, wordt voor ons bijna een mythe, een droombeeld.
Nu ik Van Eeden van nabij zag en hoorde, ontgoochelde hij mij niet, maar het wilde mij soms, in den aanvang, toch onwaarschijnlijk voorkomen dat de dichter van „*de Kleine Johannes*" thans mijn gast was en ik naast hem liep door de oude straten van Antwerpen.
Er is door de kritiek zoo vaak gewezen op de innerlijke onvastheid van Frederik van Eeden. Maar juist dat rustelooze zoeken heeft ons, Roomschen, achteraf zoo diep getroffen door zijn menschelijkheid. Hoe zwakker hij zich voelde, zoo hartstochtelijker was zijn opgang in het streven naar redding. Het heeft ons dan ook niet het minst verrast of verwonderd dat hij koers nam naar de haven die wij de veilige noemen en waar hij eindelijk rust en zekerheid vond.

Jozef Muls



TOP NAEFF

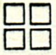


NIET vòór een kunstenaarsleven afgesloten ligt, wordt het voor den tijdgenoot overzichtelijk, en tot op zekere hoogte inzichtelijk. Dan zal men den dichter Frederik Van Eeden eeren naar de mate van zijn groot talent, en over den mensch, in zijn velerlei levenshoudingen, mild oordeelen.

Wellicht zal men dan ook, uit de herinnering aan zijn strevend wezen en uit de schoonste bladzijden zijner werken, zijn persoonlijke waarheid lichten zien. Alleen voor de grootsten onder ons mogen wij hopen op de rechtvaardiging en de loutering van den tijd.

Onze hulde aan Frederik Van Eeden op zijn zeventigsten verjaardag is onafscheidelijk van de onsterfelijkheid, welke wij hem in dien zin toewenschen.

Top Naeff

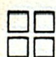


ELLY NEY

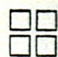


IN Dankbarkeit gedenke ich Frederik Van Eeden zu seinem 70-jährigen Geburtstag. Die reichste Gabe welche man empfangen kann ist doch wohl die seltene Empfindung des im Tiefsten ergriffen werden durch ein Kunstwerk. „*Der Kleine Johannes*" hat dieses Gefühl in mir ausgelöst und der Eindruck hat sich verstärkt als ich die wunderbare Persönlichkeit des Meisters kennen lernen dürfte und seine tiefe Liebe zur Musik wahrnahm. Es gehört zu meinen schönsten Erinnerungen wie er strahlte, als wir in einem kleinen Schweizer Gasthaus Schubert hörten. Es ist mir eine Herzensfreude meiner Dankbarkeit Ausdruck geben zu dürfen. Dankbar bin ich dafür dass seine Kunst mir zum Erlebnis wurde und dass ich ihn meinen Freund nennen darf.

Elly Ney



FRANZ OPPENHEIMER



ES is jetzt über dreissig Jahre her, da erhielt ich aus Holland einen überaus sympathischen und verständnisvollen Brief über mein Erstlingswerk, die „Siedlungsgenossenschaft", die 1896 erschienen war. Unterzeichnet war er mit einem Namen, der mir damals noch völlig unbekannt war: *Frederik van Eeden*. Ich war ebenso erstaunt wie geschmeichelt und fragte zurück: „Hier in Deutschland kennt kein Mensch das Buch: wie kommen Sie in Holland zu seiner Kenntnis?" Van Eeden antwortete mit einem Satze, der für den Mann und den Kopf gleich kennzeichnend ist: „Ich habe eine Kritik darüber gelesen und daraus erkannt, dass der Kritisierte viel mehr von den Dingen versteht als der Kritiker." So weit ich mich entsinne, handelte es sich um eine Anzeige des Buches, die ein heute verschollener Oekonomierat Nobbe (er kann auch „Geheimer" gewesen sein) in den „Preussischen Jahrbüchern" veröffentlicht hatte.

Damals erfuhr ich zuerst von Van Eedens Plänen und Gedanken und lernte auch, selbstverständlich, seine mir bis dahin unbekannten Dichtungen kennen. Sein „*Kleiner Johannes*" begeisterte mich wie alle Welt, und erst vor kurzem habe ich die grossartige Vision des vollendeten Sozialismus, die im „*Johannes der Wanderer*" steht, als das vollkommenste Bild der von uns ersehnten Zukunft bezeichnet. Hier spricht nicht das Ressentiment des Enterbten, sondern das glühende Ethos und zugleich die Sehnsucht nach Schönheit eines Menschen, der ebensosehr Künstler wie Prophet ist. In solcher Herrlichkeit kann die Ordnung der Gesellschaft, die kommen wird, weil sie kommen muss, nur der wahrhaft gebildete Mensch erschauen, dem die soziale Frage mehr ist als nur eine „Messer-und Gabelfrage", als nur eine Lohnfrage; es ist die Vision eines Mannes, der nicht nur aus den unerträglichen Zuständen *heraus*, sondern *über sie hinweg* strebt nach einer neuen Ordnung, die auf keinen Traum der Menschheit verzichtet.

Ueber den Weg, der zu diesem leuchtenden Hochziel führt, waren wir beiden uns so ziemlich einig, obgleich keiner von dem anderen etwas gewusst hatte, als er seine Gedanken entwickelte. War es bei Van Eeden, dem Dichter, mehr Schauen, bei mir, dem Denker, mehr methodische Erkenntnis: wir stimmten überein in der Auffassung, dass die Not der Zeit nur *vom Lande her*, nur *durch Siedlung*, bekämpft werden könne. Nicht mit politischen Mitteln, wie der Putschismus (der im Bolschewismus wieder zum Leben gekommen ist), es wollte sondern mit wirtschaftlichen Mitteln sollte das Ungeheuer Ka-

pitalismus, nicht angegriffen, sondern sozusagen ausgehungert werden, indem man ihm seinen Frass, die zur Arbeit durch ihre Armut gezwungenen Menschen, Marxens „freie Arbeiter", fortnahm. Aber man sollte auch nicht tatenlos abwarten, bis die allmächtige „Entwicklung" das heilige Kind des Sozialismus im Mutterleibe des Kapitalismus reif gemacht haben würde, sondern sollte und könnte frisch zugreifen und wenigstens die Fundamente des künftigen Menschheitspalastes in den Grund legen.

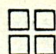
Darüber ist jetzt ein volles Menschenalter vergangen; damals galten wir beide den bürgerlichen wie den marxistischen Theoretikern als hoffnungslose Phantasten und Utopisten. Heute hat sich das sehr erheblich geändert. Dass die Siedlung nicht eine, sondern geradezu *die* Forderung der Stunde ist, ist heute von allen Parteien anerkannt. Gegen meine Kritik der tragenden Lehren sowohl des Bürgertums wie des Marxismus wehrt man sich nur noch in den schwächsten Rückzugsgefechten; das Agrarprogramm der Sozialdemokratie Deutschlands und Oesterreichs (an dem ersten waren Schüler von mir an entscheidender Stelle beteiligt), riecht und schmeckt fatal nach den damals so verspotteten Gedanken; und sogar der Bolschewismus hat Bauernpolitik treiben müssen und damit den reinen Wein des Kommunismus auf das Betrüblichste verdünnt. Er ist Staatskapitalismus, Fascismus mit umgekehrten Vorzeichen, fast so kulturlos und brutal wie jener, wenn auch in ihm noch ein Rest des grossen Menschheitsgedankens wirkt, der ihn ins Leben rief, diesen Bastard von Sozialismus und Zarismus.

Nur in einem Punkte wichen wir beiden „Utopisten" voneinander ab. Van Eeden war Kommunist, ich, von meinen ersten Anfängen an, entschiedener Gegner dieser Auffassung; lautete doch schon der Untertitel meiner „Siedlungsgenossenschaft": „Versuch einer positiven Ueberwindung des Kommunismus durch Lösung des Genossenschaftsproblems und der Agrarfrage". Ich konnte Van Eeden damals noch nicht von der grundsätzlichen Fehlerhaftigkeit seines Standpunkzes überzeugen; ich habe Jahrzehnte dazu gebraucht, die letzte Wurzel des Kommunismus in einer von den Sozialisten selbst verspotteten bürgerlichen Theorie aufzudecken und derart auch von seiner Herkunft her zu widerlegen. Aber ich weiss, dass ich Van Eeden den Misserfolg seiner praktischen Arbeit voraussagte: noch nie ist ein kommunistischer Versuch geglückt, und niemals wird einer glücken. Die Uhr kann nicht gehen, wenn man die Feder herausnimmt. Und ich hatte und habe Besseres zu bieten: die Gleichheit ohne Verzicht auf die Freiheit, den *liberalen Sozialismus*. Nicht die Beseitigung, nein, die *Herstellung* der freien Konkurrenz bringt die Lösung; bisher hat es in aller Geschichte niemals die freie Konkurrenz gegeben; gewaltgeschaffene Monopole haben es verhindert; diese abzubauen ist die Aufgabe, und dann wird die Freiheit die Gleichheit bringen, die nichts anderes bringen kann. Die Menschheit braucht auf kein einziges ihrer hohen Wunschbilder zu verzichten, weder um der Freiheit willen auf die Gleichheit, noch um der Gleichheit willen auf die Freiheit!

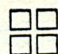
Das hat von Platon an bis auf die Gegenwart alle Welt für unmöglich erklärt; ein Goethe hat gesagt, wer Freiheit und Gleichheit zusammen verspreche, sei ein Phantast oder Charlatan. Kein Wunder, dass selbst ein Kopf wie Van Eeden mir damals noch nicht folgen wollte und konnte, in einer Zeit, in der die überwältigenden Beweise für meine kühne These aus allen Gebieten der Gesellschaftswissenschaft noch nicht zusammengebracht waren, die sie heute, wie ich zu behaupten wage, völlig sichern. Er ging seinen Weg, den verhängnisvollen Weg, den vor ihm so viele andere grosse Köpfe und warme Herzen gegangen sind, scheiterte, und zahlte, Grandseigneur des Geistes, mit seiner Person. Er verkaufte sich selbst in harte Sklaverei, um niemanden als sich selbst für das büssen zu lassen, was er ohne Hoffnung auf Gewinn im Dienste der grössten Idee unternommen hatte, schuldlos-schuldig, ein Freier, der seine Tat auch dann will, wenn sie in Verstrickung führt, kein Knecht, der sich in Sicherheit bringt, wenn es ums Ganze geht. Wer künftig Frederik van Eeden schildern will: den Arzt, den Dichter, den Volkswirt, den Propheten, der soll diesen Zug nicht vergessen in sein Bild einzutragen, der den tiefen Ernst dieses Mannes zeigt. Mit Leib und Seele, mit Hab und Gut stand er stolz und ritterlich in jeder Bresche, um die er kämpfte.
Jetzt, wo er die Schwelle des Greisenalters überschritten hat, darf er mit Befriedigung auf sein Leben und Werk blicken, und wir, seine Freunde und Mitstreiter, dürfen uns seiner als eines kostbaren Besitzes rühmen. Ein Menschenalter zählt nur für einen Tag der Menschheit; wenn wir sehen, wie sehr uns das letzte Menschenalter weitergebracht hat, unserem Ziele näher, seit „Gestern" also, so dürfen wir uns des „Morgen" versichert halten. Er hat seinen Samen ausgestreut, und wahrlich, es ist nicht alles zwischen die Disteln und in die Dornen gefallen. Die Morgenröte unseres Tages dämmert am Himmel auf, und wenn wir kurzlebigen Menschlein auch nur von ferne her, vom Berge Horeb aus, unser Gelobtes Land erblicken dürfen, das wir nicht mehr betreten und bewohnen können: wir haben ja unser ganzes Leben hindurch im Geiste es schon besessen und bewohnt — und das war das Glück unseres Lebens, dass sich kein Trustmagnat mit all seinen Milliarden erkaufen kann. Das harte grosse Schicksal Mosis: wir haben es gewollt und bejaht; wir haben uns selbst in die Furche gesät und *wissen, dass die Ernte wachsen wird.* Und dieses Bewusstsein wiegt tausendfältig allen Kummer und Schmerz, allen Schweiss und allen Plage, ja allen Misserfolg auf.

Mein Bruder im Geiste, mein Mitarbeiter am grossen Werke des Heils, mein guter Kamerad im Heerbann der Freien und Tapferen, du Freund eines Lebens, ich grüsse dich.

Prof. Dr. Franz Oppenheimer



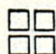
FELIX ORTT



FREDERIK VAN EEDEN is voor mij de grootste der Nederlandsche schrijvers, en in de wereldliteratuur de evenknie der allergrootsten. Vergelijking is altijd moeilijk, en te meer waar het 't gebied der kunst betreft, waar een objectieve maatstaf ontbreekt, en smaak, mode en andere wisselvallige factoren van grooten invloed zijn op de beoordeeling.
Het valt dus moeilijk de grootte van Van Eeden als schrijver te vergelijken b.v. met Vondel, Dante, Shakespeare, Goethe, Bernard Shaw, Dostojewski of wie der onsterfelijken ook. Het is zeer wel mogelijk, dat op bepaald gebied van zijn arbeid anderen een hooger meesterschap bereikt hebben; dat hij b.v. niet de grootste romanschrijver of dramaturg van ons land mag genoemd worden. Maar in de veelzijdigheid van zijn meesterschap overtreft hij wel allen.
Zijn gedichten in lyrischen of dramatischen vorm („*Ellen*", „*Lioba*"), in proza („*Johannes Viator*"), zijn kosmisch-symbolische dichtwerken („*Broeders*"), zijn wijsgeerige werken in proza en dichtvorm („*Studies*", „*Lied van Schijn en Wezen*"), zijn satirische, humoristische, didactische, dramatische, religieuze werken, ze zijn alle superieur. En niet alleen op literair, ook op humanitair en sociologisch gebied heeft hij baanbrekend werk geleverd, Zijn lezingen: „*Waarvan leven wij?*" en „*Waarvoor werkt gij?*" hebben na een derde van een eeuw nog beteekenis; zijn sociaal standaardwerk: „*De Blijde Wereld*" heeft nog de volle waarde die het had toen het van de pers kwam — een waarde die geenszins te niet is gedaan door zijn droeve ervaringen, zijn dientengevolge veranderde inzichten en gedeeltelijke herroeping in („*Minnestral*").
Ik betwijfel of er in de wereldliteratuur één wijsgeerig-religieus dichtwerk is, dat „*Het Lied van Schijn en Wezen*" evenaart.
Ik meen dat, als de omstandigheden van tijd en taal voor Van Eeden even gunstig waren geweest als voor Goethe, zijn „*Broeders*" een vereering en roem zou deelachtig geworden zijn als nu Goethe's Faust verworven heeft.
Het is voor Van Eeden's naam geen gunstige omstandigheid geweest dat hij Nederlander is. Had hij in een wereldtaal geschreven, dan had een Nobelprijs hem niet kunnen ontgaan. Men zou zeggen: des te meer verdient hij de dankbare waardeering van zijn landgenooten! Maar dankbaarheid is een zeldzaam voorkomende deugd.
De redenen waarom Van Eeden niet de waardeering ondervindt die hij verdient, behoeven hier niet nagespeurd te worden. Veelzijdigheid heeft in den tegenwoordigen tijd geen goeden naam; ze kwetst de ijdelheid van eenzijdige

vakkundigen, die zulke „outsiders" graag als dilettanten aanduiden, wier werk niet „au sérieux" genomen moet worden. Behalve op de schoolrapporten, waar nog de ouderwetsche maatstaf geldt, heeft de moderne mensch liever in één vak een tien en voor alle andere een nul, dan dat hij een groot aantal negens en achten heeft.
Bovendien heeft de pionier, die baanbrekend werk levert, zelden succes. Wie na hem komen, volgen gemakkelijker paden en spiegelen zich aan de fouten, die de pionier noodwendig maakt. Ook moet de pionier wel eens op zijn weg terugkeeren, waar hij op een onverwinbare moeilijkheid stiet. Dat maakt op het publiek den indruk van wisselvallig, onbetrouwbaar, niet weten wat men wil. Zeker, de beste stuurlui staan aan wal, en de beste generaals in de achterhoede!
Maar de man, die, onbekommerd om den bijval der menigte, in trouwe gehoorzaamheid aan zijn innerlijke stem, zijn eigen weg gaat, ondanks tegenkanting, spot en hoon van het domme publiek (ook waar ten slotte het domme publiek blijkt gelijk te hebben) verdient onze dankbare bewondering. En zoo een was Van Eeden.

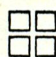
Felix Ortt



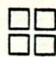
ELSE OTTEN



FREDERIK VAN EEDEN, dem Dichter des „*Kleinen Johannes*", sende ich meinen Gruss, in Erinnerung an die schönen Zeiten, da mir die Freude zu teil wurde, ihm in Deutschland eine zweite Heimat zu bereiten.



MAGDA PEETERS

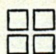


AAN FREDERIK VAN EEDEN

GROOTE smarten laten in ons een stilte na, waarin God tot ons komt. De smart dient om ons te leiden naar die verlatenheid in ons, waar niets dat van de aarde is nog helpen kan. Mijn gevoel zegt mij, dat gij toeft in deze woestijn, waar geen U volgen mag en waar geleden wordt alles wat men niet uitspreekt en wat men voor zich bewaart. Aan de grens van deze eenzaamheid, waar men elkander enkel benaderen kan van ziel tot ziel, dwaalt vaak mijn geest, want daar ligt nu het arbeidsveld, dat U is toegewezen. Het werk dat gij verricht, zal verder reiken in het onbekende als het geschreven woord.

Gij waart een dienaar van het leven; gij hebt veel verlangd en veel ontbeerd. Uw leven was vol droefheid en vol schoonheid en de strijd was hard. Uw tocht was lang en moeizaam, hij ging langs ongebaande wegen; maar Gij speurdet de richting en die was goed, vermits zij leidde naar Hem dien gij zocht. Kijk niet met verdriet op Uwe „oude handen"; gezegend zijn die handen die hunne dagtaak hebben volbracht. Gij hadt het leven lief in zijn vreugd en zijn leed, maar nu worden de waarden omgezet en dat is het moeilijkst van alles en het pijnlijkst tot wij bereikt hebben en begrepen. En pas dan, als wij van alles afstand hebben kunnen doen, zal ons alles gegeven worden in zijn echte volheid.

Magda Peeters.

 HERMAN POORT 

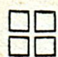
FREDERIK VAN EEDEN BIJ ZIJN ZEVENTIGSTEN VERJAARDAG

VAN de zoogenaamde „tachtigers" is Van Eeden, als mensch, de meest interessante. Want hij beproefde het leven op velerlei wijze, hij greep telkens hartstochtelijk naar àndere geestelijke waarden dan die hij reeds gewonnen had, hij worstelde ermede, streed en leed er voor, hij boekte winst op winst maar verlóór toch altijd ook, hij bevond zich dikwijls teleurgesteld en soms zelfs bedrogen en had desondanks dadelijk weer den moed het elders opnieuw te probeeren. Aldus onderging hij de ééne innerlijke vuurproef na de andere, groeide daardoor uit tot een mensch van buitengewone proporties en qualiteiten, maar bereikte toch nimmer, naar het mij voorkomt, de geheel-blanke rust en het volkomen zuivere evenwicht. Zelfs niet in het katholieke geloof, waar thans zijn ziel verankerd ligt,—een hàven stellig, òòk voor hèm,—maar zal het zijn lààtste zijn? Of zal de heftig-bewogen oceaan van den menschelijken geest hem ook na zijn zeventigste jaar tot hernieuwde worsteling oproepen? Hij lijkt op den Ahasverus van Han Ryner, den eeuwig-levenden mensch, die daardoor ook eeuwig zoekt naar de oplossing van het raadsel waaraan hij gebonden is; een reeks van godsdienststichters, wijsgeeren en mystici hebben getracht hem te verlossen van zijne zorgen over het metaphysische, maar bij geen van hen vond hij de volledige bevrediging......

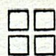
De waarde van Van Eeden's „*Leven-en-Werk*" schuilt niet in het gevonden hebben, maar in het zoeken; de begeerte naar wijsheid die er steeds brandde aan zijn hart, is rijker en schooner dan de wijsheid zelf zoo als zij door anderen bezeten wordt. Dit is weinig begrepen en nog minder gewaardeerd in het van oudsher slechts op dogmatische zekerheden prijsstellende Holland. Daarbij komt, dat deze groote onevenwichtige zijn zwaren geestelijken strijd beurtelings uitvocht in tragischen ernst en in kinderlijke allure. De tegenstelling tusschen beide op te heffen eischt een soepeler menschelijkheid dan waarover de doorsnee-Hollander beschikt. Hierdoor draagt Van Eeden, ondanks zijn vele vrienden en vereerders, toch eigenlijk in zijn eigen land de tragische glorie der miskenning. Uit niets blijkt dit wellicht beter dan uit de bewondering, die men heeft voor zijn jeugdwerk „*De Kleine Johannes*", terwijl zijn latere, diepere en grootere arbeid zonder dezelfde algemeene waardeering bleef. Met „*De Broeders*", „*Het Lied van Schijn en Wezen*", „*Johannes Viator*", „*De Nachtbruid*", met „*De Blijde Wereld*" en zelfs met het veel-gesmade „*Roode Lampje*", is Van Eeden, Europeesch gezien, van groote beteekenis. De beperktheid van

ons taalgebied heeft verhinderd dat deze beteekenis, toen haar tijd gekomen was, in volle schoonheid uitscheen over de wereld. Er dient thans gezorgd, dat het, in de razende vaart van ons tegenwoordig leven, niet te laat wordt, — niet te laat ook voor Holland zelf, om dit te beseffen.

Herman Poort.



J. PRINSEN JLZ.



IK heb veel heerlijke herinneringen aan Van Eeden's zoo rijk en afwisselend oeuvre, zijn werk, van groote schoonheid, waarmee steeds hooge wijsheid gepaard gaat. Want juist dit onderscheidt hem van zijn strijdmakkers, dat hij het schoon-goede gezocht heeft niet enkel voor zich zelf en den kring van zijn intiemen, dat hij gewerkt heeft in schoonheid voor het geestelijk en stoffelijk heil der menschheid.

Hij heeft er steeds naar gestreefd de kunstenaar-opvoeder van zijn volk te zijn en meestal had hij daarbij al de deugden van den waren opvoeder: klaarheid, eenvoud, aanschouwelijkheid, hart. Zoo is hij geweest van zijn eersten bundel Studies af; dit kleine boekske blijft mij steeds dierbaar naast en boven andere van zijn werken, omdat het mij de oogen en de ooren geopend heeft voor de nieuwe, frissche schoonheid, die opbloeide. Hij is daar zoo trouwhartig en eenvoudig, zoo scherp en onverbiddelijk tevens. Daar reeds klinkt zoo de toon van den echten paedagoog, die zich niet in hooge wijsheid boven zijn leerlingen plaatst, die rustig de dingen uiteenzet, verrassend helder maakt al dat vreemde en ontstellende, ongeweten dingen in eens en voor altijd in stralende heerlijkheid doet verrijzen.

Ook daarom is dit boek paedagogisch zoo goed, omdat de schrijver telkens laat zien, hoe het in zijn eigen ziel is toegegaan, hoe bij hem zelf de eenvoudige natuurlijke groei is geweest van wansmaak en wanbegrip tot diep inzicht en zuiver gevoel voor hooge, zuivere schoonheid. Hij wist mensch te zijn onder de menschen, kind onder wie geestelijk nog kind waren; hij zag, begreep en voelde, onder hen, die niets zagen en voelden, beduusd en hulpeloos, verwaten of overdonderd rondkeken, precies wat zij noodig hadden, en hij gaf het. Die paedagogische lijn loopt door heel zijn werk en hij greep steeds naar dieper wijsheid. Hoe heerlijk wist hij te boeien door zijn schoon, opvoedend sprookje *De kleine Johannes;* hoe fel en krachtig wist hij in de vervolgen daarop, zijn nieuwe idealen van wijsheid, religie en maatschappij aanschouwelijk te maken. En dan de *Nachtbruid* met de inwijding in geestelijke mysteriën, *Het Lied van Schijn en Wezen, De Broederveete,* alles bedoeld als levensleer. Ik mag er hier niet aan beginnen al die schoone dingen te overzien en even in hun verende kracht te analyseeren.

Hoewel ik persoonlijk overhel tot de idee, dat de schoonheid alleen reeds reinigend werkt, dat een opzettelijk leerend element de kunst *kan* schaden, aanvaard ik toch dankbaar en eerbiedig de wijze, waarop Van Eeden steeds

beide heeft weten te vereenigen, door innerlijken drang zijn wijsheid, waarin steeds in allerlei vormen iets van het goddelijke klonk, aan Holland geschonken heeft.

Prinsen Hr.



De hut van F. van Eeden op Walden 1900

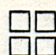
„In Aarde's arm bij mos en dennen leef ik,
mijn eerste ontware' is woudgeruisch....
(„Aarde")



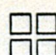
Schovenbinden op Walden, zomer 1899



De groentekarren rijden uit (1905)

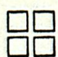
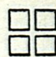


IS. QUERIDO



VAN EEDEN is vaak door groote (literaire) proleten, op schromelijke wijze beleedigd en gekrenkt. Toch zijn er in zijn wezen elementen aanwezig, die sterke misverstanden over zijn levensopvattingen, miskenning omtrent zijn beteekenis, hebben uitgelokt. Dit feit zou alleen in een uitvoerige studie over Van Eeden kunnen worden aangetoond. Er zijn groote figuren verguisd, uit stomheid of uit partijzucht. Anderen weer, omdat hun genie te groot was voor den tijd waarin zij leefden.
Dit is niet het geval bij Van Eeden. Van Eeden lokt critiek en verzet, vooral door zijn eigenaardige innerlijke weifeling. Van Eeden is, als dichter en als prozateur, van groote beteekenis geweest. Zekere critici hebben zijn stijl ontleed op hoonende wijze. Ik acht het grootste deel dezer critiek krachteloos, ten eerste, wijl ze komt van menschen die zelf stumperig schrijven en knoeien, ten tweede, wijl ze nimmer de hééle figuur Van Eeden omvat.
Het literaire ontwikkelings-proces van Van Eeden is in zekeren zin blijven steken. Zijn overgang tot den Roomsch-katholieken godsdienst heeft in hem nieuwe bezieling, maar ook nieuwe beperkingen gebracht; niet veroorzaakt door het Katholicisme, doch door zijn eigen geestelijke gesteldheid. Men had van Van Eeden nog veel meer mogen verwachten.
Door de Tachtigers en ook door vele Jongeren, is hij slechts heel onvolkomen gezien.
Er is veel over Van Eeden *gepend*, doch zelden over hem *geschreven*.

Is. Querido.

 A. W. VAN RENTERGHEM 

A. W. VAN RENTERGHEM

DR. FREDERIK VAN EEDEN ALS ZIELSGENEESHEER

EEN zestal jaren heb ik het groote voorrecht gehad, met Van Eeden samen te werken tot een gemeenschappelijk doel: namelijk het invoeren van de in wetenschappelijke banen geleide psychische geneeswijze in de geneeskundige praktijk hier te lande.
Onafhankelijk van ons beiden en vrijwel gelijktijdig heeft daaraan deelgenomen wijlen Dr. Arie de Jong, zenuwarts te 's-Gravenhage. Van Eeden's verdiensten te malen staat gelijk met het schrijven van een stukje Geschiedenis der Geneeskunde.
Om deze in het ware licht te stellen komt het mij wenschelijk voor, ons even terug te denken in het tijdvak waarin zij verloopt, ons den tijdgeest dier dagen in herinnering te brengen, met de toen heerschende ideeën en destijds bestaande toestanden op maatschappelijk gebied.

* * *

In het voorlaatst decennium der vorige eeuw begon het tot dusverre in zijne windselen gehulde socialisme geleidelijk te ontwaken en zich te belichamen. „*Recht voor Allen*", door den propagandist F. Domela Nieuwenhuis geredigeerd, trok meer en meer de aandacht van de menigte. De redacteur van dit blad, voormalig Luthersch predikant, had zoojuist zijn ambt neergelegd. Verantwoordelijk voor den inhoud van zijn publicatie had hij eenige maanden celstraf ondergaan wegens het opnemen van een smaadschrift, dat het Koninklijk gezag aanrandde. Gegratiëerd, werd die martelaar voor zijne overtuiging gekozen tot Lid van de Tweede Kamer en nam zitting voor Schoterland (1888—1891). Weldra echter keerde hij den rug toe aan het parlementarisme en volgde bij voorkeur den revolutionnairen weg, wat eene scheuring te weeg bracht in de Nederlandsche sociale beweging.
De natuurwetenschappen, mitsgaders de Geneeskunde stonden in het teeken van het Materialisme. Ludwig Büchner's „*Kraft und Stoff*" (1855) diende der wetenschap nog tot onwrikbaar steunpunt; Moleschot's slagwoord: „Ohne Phosphor keine Gedanken" lag in ieders mond; „*The Descent of man and selection in relation to sex*" (1871) hield de wetenschap in beroering en stelde met zijn schitterend licht Lamarck's „*Philosophie Zoölogique*" (1809) en diens „*Histoire des animaux sans vertèbres*" (1815—1829) in de schaduw; Prof. Dr. E. Haeckel bracht in 1874 met zijne „*Anthropogonie*" de geleerde wereld in vervoering en overtroefde in zijne beweringen Darwin's meeningen en bedoelingen.

Doordrenkt van de materialistische inzichten voerde de wetenschappelijke methode aan onze Hoogescholen den boventoon. De anatomisch-physiologische begrippen overheerschten in Psychiatrie en Neurologie. Deze vakken werden bovendien niet of zoogoed als niet onderwezen, gewoonweg als bijzaken beschouwd. Slechts terloops gaven nu en dan de leiders der interne klinieken hun studenten capita selecta over deze onderwerpen. De aanstaande artsen werden in die vakken niet geëxamineerd. Zoo kwamen de jonge geneesheeren, voorzooverre deze leerstof aanbelangt, onvolledig toegerust in de praktijk. Krankzinnigen werden goed lichamelijk verzorgd en opbewaard in de daartoe bestemde gestichten, zenuwlijders als lastposten beschouwd, hun lijden kwalijk begrepen, veronachtzaamd of eenvoudig genegeerd.
Allan Kardec als apostel van het nieuw ontloken, uit Amerika tot ons overgekomen Spiritisme, vond gretig lezers voor zijne menigvuldige geschriften over deze materie. Spiritistische kringen werden gevormd en ijverig bezocht. Het dierlijk magnetisme, getroffen destijds door den banvloek der Fransche Academie en tijdelijk in de belangstelling van het publiek op den achtergrond gedrongen door de wereldberoerende gebeurtenissen van de Fransche Revolutie en het Eerste Keizerrijk, ving aan zich te herstellen uit zijn onderdrukt bestaan en stak het hoofd op. Magnetiseurs en helderziende somnambules waagden zich weer meer in het openbaar.
Het groote publiek werd vergast op Spiritistische vertooningen in het openbaar en op andere, die anti-Spiritistisch heetten. Men stond voor de keus. De gebroeders Davenport o.a. lieten zich knevelen door een of anderen toeschouwer, daarna opsluiten in een cabinet. In „no time" staken vier van alle banden bevrijde handen uit de afgesloten ruimte en een oogwenk later zag men de mannen stevig gebonden in de kast terug. Geesten-gedoe of goochelarij?
In 1887 liet een wondergenezer van zich hooren in de voornaamste steden van ons land, die hij elk op haar beurt met zijn bezoek vereerde. Hij maakte handig reclame, doorkruiste overdag de stad gezeten in een gouden karos, aanprijzend een wonderzalf „the prairie flower ointment" door inwrijving waarvan jicht, rheumatiek en zenuwpijn als met een tooverslag verdween. Des avonds ontving hij het publiek (hier in Amsterdam) in een groote houten schouwburgloge. Een schetterend orkest van koperen instrumenten bracht en onderhield de gewenschte stemming in het vol verwachting verkeerend en ruim toevloeiend publiek. Gedurende de pauzes van het orkest nam Sequah, de wonderman, het woord, zette zijne geneesmethode uiteen, kortstondige massage met de vermaarde zalf, noodigde de lijders op het tooneel bij hem te komen, waar zij door hem behandeld en in weinige oogenblikken bevrijd werden van hunne pijnen, dank zij de wonderbaarlijke welsprekendheid van Sequah en diens grooten suggestieven invloed. Onder het schetteren der trompetten zag men de straks nog strompelende, nu genezen lijders, met hunne krukken zwaaiend, juichend het podium verlaten.

In hetzelfde jaar verliet Dr. Joh. Metzger Amsterdam, de man die de massage en heilgymnastiek tot eere gebracht had, eene Europeesche vermaardheid had verworven door zeer reëele genezingen, doch welke ontegenzeggelijk ook voor een deel te danken waren aan den suggestieven invloed, die van zijne persoonlijkheid uitging.
Dan dient nog vermeld te worden het herhaaldelijk optreden in de voornaamste steden van ons land van twee beroemde „magnétiseurs de tréteaux". De Belg d'Hont die zich Donato liet noemen en de Deen Hansen maakten zich verdienstelijk door het geven van tooneelmatige voorstellingen van experimenteel hypnotisme. Verdienstelijk in dien zin, dat zij door hunne vertooningen enkele geleerden er toe brachten om zelf te experimenteeren, waardoor deze tot erkenning kwamen van de realiteit der voortgebrachte phenomenen en tot bestudeering van de oorzaken er van. Bij het groote publiek oogstten de magnetiseurs veel bijval; hunne vertooningen echter joegen velen lieden schrik aan en enkelen ondervonden werkelijk nadeel van het schouwspel.

***

De verrichtingen van Donato en Hansen kunnen we beschouwen als uitloopers van de vinding van een wetenschappelijk man, den Chirurg James Braid te Manchester (1795-1860). Op grond zijner onderzoekingen, kwam deze tot de overtuiging, dat de zgn. magnetische slaap niet het gevolg is van een bizonderen invloed uitgaande van den magnetiseur, maar een product van de verbeelding van de zgn. gemagnetiseerde persoon. Door het aanstaren van een blinkend voorwerp, op korten afstand van de proefpersoon gehouden, zag hij deze in een toestand van slaap vervallen, gedurende welken de lijder door *expectant attention* bevrijd werd van ziekteverschijnselen. Zijne vinding en nadere ervaringen bij hare toepassing op patienten heeft hij te boek gesteld in een werk getiteld: „*Neurypnology or the rationale of nervous sleep considered in relation with magnetism*" (1843). Deze arbeid werd in Engeland in den eersten tijd genegeerd. Eene vertaling in het Fransch trok echter de aandacht van het medisch publiek van de overzijde van het kanaal. Van de anaesthesie door de methode van Braid verwekt, werd door Fransche chirurgen partij getrokken en van de resultaten aldus verkregen, verslag uitgebracht in de vergadering der Fransche Academie.
Dr. Durand de Gros gaf sedert 1860 publieke demonstraties zoo van experimenteele als van therapeutische suggestie en deed tot 1894 talrijke geschriften over dit onderwerp het licht zien.
Het zou intusschen 1878 worden, vóór de werkelijkheid der aldus verwekte verschijnselen door de officiëele wetenschap werd erkend. Prof. Charcot te Parijs had zich eenigen tijd met het onderzoek van het hypnotisme (aldus was het voormalig magnétisme animal verdoopt) bezig gehouden en zijne proefnemingen verricht op hysterische patienten in zijne afdeeling voor zenuw-

lijders in het hospitaal la Salpétrière. De door hem verkregen resultaten bevestigden Braid's uitkomsten.
De experimenten van dezen baanbreker op neurologisch gebied trokken nu de aandacht der geleerden van alle landen. Zij stroomden naar zijn collegiezaal, waar op tooneelmatige wijze de wondervertooningen op afgerichte patienten plaats hadden, die de verbazing wekten der toeschouwers.
Charcot's methode was, in afwijking van die van Braid, eene door overrompeling, door fascinatie. In de door zijne manipulaties verwekte verschijnselen onderscheidde Charcot drie groepen of toestanden: die van léthargie, van catalepsie en van somnambulisme. Alleen de lijderessen aan „grande hysterie" zouden deze toestanden vertoonen. Het hypnotisme zou slechts waarde hebben als wekker van genoemde drie zielstoestanden; verdiensten van blijvenden aard qua geneesmiddel zou het niet bezitten.
Maar lang voor Charcot en gelijktijdig met Durand de Gros, was een eenvoudig dorpsarts zijnerzijds bezig geweest het wezen van het dierlijk magnetisme te onderzoeken en aan Braid's uitkomsten te toetsen.
Dr. A. A. Liébeault, 1860-1866, te Pont St. Vincent in Lotharingen experimenteerde op zijne dorpelingen. Bij zijne proefnemingen vergeleek hij de methodes om slaap in te leiden van den abt Faria, van den magnetiseur Dupotet en van Braid om tenslotte te geraken tot eene eigen methode, eene die men het best kan vergelijken bij de handelwijze door de zorgvolle moeder gevolgd als zij haar kind in slaap sust, dit zijn nooden en pijnen weg weet te praten en doet vergeten. Bij deze wijze van hypnotiseeren was alle tooneelmatigheid uitgesloten, waren de patienten argelooze landlieden, was van africhten geen sprake. Eenvoud was de ziel van de handeling; hier werden goede tastbare genezingen verkregen.
Waar Charcot tot het besluit komt, dat hypnotiseeren gelijk staat met het verwekken eener kunstmatige zenuwziekte, dat het een gevaarlijk wapen en een therapeutisch agens is van twijfelachtig nut en hoofdzakelijk bruikbaar voor onderzoek bij hysterischen, verklaart Liébeault, op grond van eigen ervaring dat iedereen en vooral de gezonde mensch in meerdere of mindere mate vatbaar is voor hypnose en suggestie; dat hysterischen in de bij hen verwekte hypnose een gemengd beeld vertoonen van hysterie en hypnose en dat suggestie, volgens zijne voorschriften toegepast, een volkomen vertrouwbaar, machtig geneesmiddel is.
Liébeault ontvouwde zijne geneesmethode in een boek „*Du sommeil et des états analogues etc.*", dat in 1866 het licht zag, maar geen koopers vond. Intusschen ging hij onverdroten met de praktijk voort en wijdde zich na zijne verplaatsing naar Nancy geheel aan de kostelooze behandeling van patienten door hypnotische suggestie. Hij was vrijwel afgesloten van de medische wereld, werd door zijn collegas genegeerd en voor een dwaas versleten, maar daarentegen op de handen gedragen door zijne patienten.

Aan zijn isolement kwam pas een einde in 1884. Deze wijziging in zijn toestand was het gevolg van het verschijnen van een boek: *De la Suggestion dans l'Etat d'Hypnotisme et à l'Etat de Veille*, 1884, twee jaar later gevolgd door een ander: *De la Suggestion et de ses applications à la thérapeutique*, beide geschreven door Dr. H. Bernheim, professor in de interne geneeskunde te Nancy. Bernheim toch had Liébeault in zijn nederige kliniek bezocht, zich overtuigd van de groote waarde van diens vinding, was leerling geworden van den bescheiden, eenvoudigen confrère en werd zijn apostel. Prof. Dr. Beaunis, de physioloog en Prof. Liégeois, hoogleeraar in de Rechten, volgden Bernheim's voorbeeld, bestudeerden de materie vanuit het standpunt der door hen gedoceerde wetenschappen en gaven daarvan hunnerzijds blijk door indrukwekkende publicaties.
Sedert werd Liébeault's geneeswijze even wereldkundig als de experimenteele demonstraties van Charcot en vormden zich twee scholen, die van Parijs, waar men het Grand-Hypnotisme aanhing en vergoodde en die van Nancy, waar men zich tevreden stelde met het Klein-Hypnotisme, door de Parijzenaars smadelijk hypnotisme de province gedoopt, daarmede insinueerend, dat de Parijsche geleerden en hunne meeningen van beter gehalte waren dan die hunner ambtgenooten in de provincie.

* * *

Na het absolveeren zijner gymnasiale studies bezocht Van Eeden de Amsterdamsche Hoogeschool, legde veel ijver aan den dag, zoodat hij steeds op gemiddelden tijd zijne verschillende examens voor de medische faculteit met lof aflegde. Maar hij deed meer dan dat. Toegerust met groote gaven van verstand, bedeeld met een ontvankelijk gemoed en eene rijke fantasie, beschikkend over eene groote werkkracht, vormde hij zich hier een kring van vrienden, studenten en buitenstaanders van allerlei richtingen: medici, biologen, philosophen, economen. letterkundigen, kunstenaars. Uit dezen kring scheidde zich een groep jonge mannen af, die, behalve wetenschap, philosophie, belletrie, tooneelkunst, economie bespraken en stichters werden van „*De Nieuwe Gids*" een tijdschrift geroepen om een ommekeer te brengen in de tot dusverre toonaangevende litteratuur.
Kort na het verwerven van zijn arts-diploma in 1885, verscheen Van Eeden's meesterstuk „*De Kleine Johannes*", dat den schrijver zoo veel vrienden bezorgde, door ieder gelezen werd, zijn naam in ieders mond bracht. Het werd onmiddellijk gevolgd door een tooneelstuk „*De Student thuis*". Dit blijspel werd direct na zijn verschijnen opgevoerd en warm ontvangen en getuigde van de veelzijdigheid van 's schrijvers talent.
Nu kwam de zorg voor zijne promotie tot doctor medicinae. Overleggend met zijn promotor Prof. Pel, ried deze hem aan als onderwerp voor eene dissertatie te nemen „*Le Gavage des tuberculeux*". Daartoe zou hij zich een tijdlang naar

Parijs moeten begeven en studeeren onder Prof. Debove. De jonge arts voelde bitter weinig voor dit saaie onderwerp. Zijn geest toch was vervuld met heel andere dingen: magnetisme, spiritisme, Cumberlandisme, onderwerpen van den dag, die besproken werden met zijn vrienden, waarmede in intiemen kring proefnemingen werden verricht. Maar Pel hield vol en Van Eeden zwichtte. In Parijs aangeland leert hij Prof. Debove kennen, niet alleen echter als den man die hem zal onderwijzen hoe men teringlijders goed kan doen en hunne kansen op herstel vergrooten, maar als experimentator van phenomenen op hypnotisch gebied à l'instar van de tooneelmatige proefnemingen op hystericae van Charcot! Deze laatste nu maakten grooten indruk op hem, brachten hem in tweestrijd met zichzelven en de gedachte om het experimenteel hypnotisme als onderwerp voor zijn dissertatie te nemen hield hem ernstig bezig. Maar Pel toont zich onverbiddelijk; slechts staat hij hem als gratie toe onder de bij zijn promotie te verdedigen theses er eene op te nemen luidende: „De onderzoekingen van Bernheim, Richet, Charcot en anderen omtrent hypnotisme en suggestie verdienen groote belangstelling". Hij promoveerde in 1886 en vestigde zich als huisarts te Bussum.

Aan een artikel door hem geschreven en geplaatst in de Maasbode van 9 Juni 1925 ontleen ik het volgende: „Het was in 1887. Ik had mij gevestigd te Bussum, voor een jong medicus een veel beloovende plaats. Er was een geneesheer van 75 en een van over de 80 jaar. De meest populaire docters woonden in Naarden, en Bussum had nog geen tiende van de tegenwoordige bevolking. Er was geen apotheek en ik moest zelf mijn pillen draaijen en andere medicijnen bereiden. Ik herinner me hoe ik in consult stond met een der twee oudjes, bij een zwaren partus, terwijl de militaire arts uit Naarden mij in den steek liet omdat hij op tijd weer in de kazerne moest zijn,

Mijn opgaaf daar was zeer mooi en zou menig jong docter groote voldoening hebben gegeven. Ik begon mijn taak met ijver, maar spoedig voelde ik, dat ik er niet voor deugde. Ik voelde dagelijks mijne ongeschiktheid. Voor anderen was het eene schoone roeping, maar ik was niet gebooren om dorpsgeneesheer te worden.

Zulk een verkeerde aanwending van krachten doet men niet ongestraft. Na korten tijd dwong stijgende zwaarmoedigheid mij anderen arbeid te zoeken. Ik kon me niet dwingen tot deze bezigheid, ik leed heevig en niemand begreep waarom. Had ik niet een ideaal bestaan en zonder zorg?

Toen kwam iets dat uitkomst en verlichting gaf. Dr. Ch. M. van Deventer, een van mijne beste academievrienden, toen leeraar in Schei- en Natuurkunde aan de H.B.S. te Goes, schreef mij een brief waarin hij mij mededeelde, dat er op dat moment in die stad een wonderdocter bezig was, een wetenschappelijk man, die zijne patienten behandelde volgens de methode van Dr. Liébeault te Nancy, door middel van hypnotische suggestie. Ik moest maar spoedig eens komen kijken. Ik zou verstomd staan.

Ik volgde dien raad op en bezocht onmiddellijk de kliniek van Dr. A, W. van Renterghem".

* * *

Alvorens onze ontmoeting te schetsen ben ik verplicht tot goed begrip van zaken, een en ander van mijzelven mede te deelen.

Op het tijdstip, dat Van Eeden mij bezocht, was ik 42 jaar oud en had 21 jaar praktijk als geneesheer achter den rug. Na 11 jaar dienst als officier van gezondheid bij de K. N. Marine was ik achtereenvolgens 4 jaar dorpsgeneesheer en 6 jaar dokter in Goes. In den nazomer van 1886 las ik „*Le Somnambulisme provoqué*" van Prof. Beaunis en werd daardoor zoo getroffen, dat de lust bij mij gewekt werd, van dat onderwerp meer te weten. Binnen enkele maanden verslond ik als het ware alle boeken die ik machtig kon worden, op het gebied van hypnose, suggestie, magnetisme en aanverwante onderwerpen en deed behoedzaam proefnemingen met hypnose en suggestie op enkele mijner patienten. De stof liet mij geen rust. Vervuld van dit alles en in gespannen verwachting begaf ik mij April 1887 naar Nancy, leerde daar Liébeault kennen en zijne drie leerlingen-professoren en werd door hen ingewijd in de praktische toepassing van de nieuwe behandelingswijze.

Teruggekeerd uit Lotharingen had ik een breederen kijk gekregen op de geneeskunst, was ik doordrongen van de overtuiging, dat de zieke mensch om te genezen niet alleen stoffelijke maar ook geestelijke middelen van noode heeft. Had ik tevoren het welslagen eener behandeling meer toegeschreven aan het stoffelijk medicament, nu was het mij duidelijk geworden, hoe de genezing voor een groot deel, soms geheel, te danken is aan het vertrouwen in den patient gewekt door de persoonlijkheid van den arts, aan diens optreden, diens wijze om een medicament aan te prijzen. Ik had de groote kracht leeren beseffen welke schuilt in het gesproken woord, dat de gedachte tot uiting brengt en den wil tot handelen beweegt. Eene nieuwe wereld had zich aan mij geopenbaard. Dank zij Liébeault had ik een wapen leeren kennen, dat in al zijn eenvoud krachtiger bleek te zijn in den strijd tegen de ziekte dan menig stoffelijk instrument: *de Suggestie.*

Van den eersten dag af, dat ik mijne praktijk hervatte, speelde ik open kaart met mijne clientèle. Ik kwam er voor uit, dat ik nevens het voorschrijven en toedienen van geneesmiddelen voortaan in mij daartoe geschikt voorkomende gevallen de hypnotische suggestie dacht toe te passen.

In de loopende praktijk gelukte het mij weldra, eenige opvallende successen te behalen bij personen die tevoren door mij met geneesmiddelen waren behandeld. Een jonge vrouw met acuut lumbago bevrijd ik van pijn na haar in toestand van hypnose te hebben gebracht door eenvoudige affirmatie dat zij geen pijn meer ontwaart en laat haar slapend een steile trap van 14 treden afdalen en weder opklimmen zonder eenig bezwaar. Eene oudere dame bevrijd ik van een aanval van asthma langs suggestieven weg, waar ik haar vroeger

voor een dergelijk acces behandelde met onderhuidsche inspuiting van morphine en atropine. Een gewoontedrinker liet den borrel staan voor mijn tooverwoord, hem in hypnose toegesproken, dat de drank hem voortaan misselijk zou maken.
Aangevuurd door die goede uitkomsten ging ik voort aan het ziekbed de suggestie-therapie toe te passen. Weldra ging er in het kleine stadje een groote roep uit over mijne genezingen door den slaap. Gelijk het geval is met alle nieuwe medicaties, werden mijne prestaties door de overbrenging van mond tot mond danig aangedikt en opgeblazen. Waar de boeren uit de omliggende dorpen gewoonlijk den marktdag afwachten om zich tot de stadsgeneesheeren om hulp te wenden, bleken ze nu zoo'n haast te hebben dat ze ook op gewone dagen stadwaarts kwamen maar thans om speciaal mij op te zoeken. Het vreemde, het mystische trok aan. Mijn naam werd weldra ook buiten het eiland bekend. Men kwam uit de omringende eilanden, de trein bracht patienten van den Brabantschen wal, er kwamen brieven om inlichtingen en consultaties uit Holland. Om aan alles het hoofd te bieden, mijne loopende praktijk in de stad en haar onmiddellijke omgeving geregeld waar te nemen, hier en daar aan huis eene hypnose in te leiden en suggestiebehandeling toe te passen, nu en dan eene kraamvrouw bij te staan, de buitenpraktijk vol te houden en dan nog tijdig op het spreekuur te zijn, vereischte groote inspanning. Ik moest woekeren met mijn tijd en om dezen zoo nuttig mogelijk te besteden beperkte ik weldra het hypnotiseeren van patienten bij hen aan huis tot het strikt noodzakelijke en inaugureerde *publieke séances* voor *suggestietherapie* in mijne woning. Hiermede ving ik aan in de eerste dagen van Juni 1887 en ontving de patienten tusschen 11 uur 's voor- en 4 uur namiddags. Zoo getrouw mogelijk copieerde ik de inrichting van Dr. Liébeault en diens behandeling.

* * *

EEN PUBLIEKE SÉANCE VAN SUGGESTIE-THERAPIE TEN MIJNEN HUIZE MEDIO JULI 1887.

Het was Zaterdagmiddag. De zon brandde fel op het achtervenster van mijn studeerkamer. Sedert klokke elf hielp ik mijn klanten en er waren er heel wat. In de belendende slaapkamer lag languit, plat op den vloer, met een kussen onder 't hoofd, een boer uit den omtrek van de stad zalig te slapen nadat ik hem zijne pijnen had weggesuggereerd, in afwachting van zijn rijtuig, dat hem zou komen afhalen. In de kinderkamer waren twee stoelen met slapende menschen bezet. Een oudere juffrouw rustte wat na, nadat ik haar had bevrijd van hoofdpijn. Tegenover haar sluimerde zalig een 18 jarig meisje, nadat haar was ingeprent geworden, dat ze voortaan geen belemmering meer zou ondervinden bij het urineeren. Vroeg in 't voorjaar had ik haar vaak de blaas door middel van den catheter moeten ontledigen, wegens hardnekkige urineretentie. Doch na mijn terugkeer uit Nancy had ik den catheter op zij kunnen leggen en mogen vervangen door de slaapsuggestie. In de bedstee sliepen een viertal kinderen.

In een hoek van de studeerkamer geleund tegen den muur en frontmakend tegen de deur verkeerde in droomland, en dit nog wel in staande houding, een lichte imbecil met een leukoma op het rechteroog, in de blijde verwachting dat mijne aanraking de witte vlek op het hoornvlies, herinnering aan in zijne jonge jaren doorstane pokziekte, zou doen verdwijnen en hem het gezichtsvermogen doen verbeteren.

Een bont gezelschap van mannen en vrouwen uit den kleinen burgerstand en eenige dorpelingen waren gezeten op de langs den wand geschaarde stoelen, deze als patient wachtende op zijne beurt, gene als begeleider of toeschouwer. Zoo juist was no. 13 geholpen en in den stoel vervangen door een landarbeider, een goeden vijftiger met een kaal hoofd. Deze had eenige weken het bed moeten houden wegen rheumatische Ischias. Na eene suggestiebehandeling, hem door mij in zijne woning gegeven, was het hem mogelijk mij hier te bezoeken teneinde de genezing volkomen te maken en te bevestigen.

Het was op dat oogenblik, dat

mijne eerste ontmoeting met Dr. Van Eeden

plaats had. Vergezeld van zijn vriend Dr. Ch. M. van Deventer trad hij binnen. Hij verzocht mij voor hem geen omslag te maken, rustig voort te gaan, als ik hem maar wilde toestaan de séance verder te mogen bijwonen. Daarop zochten de vrienden zich een plaatsje onder de andere bezoekers.

In het kort doe ik het relaas van den Ischias-lijder, dien ik daarna hypnotiseer, zijne suggestie geef en na een tiental minuten wek, waarop de man bevrijd van alle pijn tevreden afscheid neemt.

Achtereenvolgens behandel ik dan eene 40-jarige lijderes aan slepend nierlijden, eene andere vrouw die in de kritische jaren verkeert en lijdt aan baarmoedervloeiingen, bevrijd een wagenmaker, die zich voor de eerste maal vertoont, van een tonische spierkramp van den rechtervoorarm, genees een subaltern ambtenaar ter secretarie van doofheid door hem met een pincet te verlossen van twee cerumenproppen, bezorg eene aan chronisch gewrichtsrheumatisme lijdende dame eenige verlichting van haar pijnen, laat een metselaarsknecht met nablijvende stijfheid in het schoudergewricht na gereponeerde luxatie onder bénéfice van suggestieve anaesthesie actieve bewegingen met den arm verrichten en spreek woorden van moed toe aan een bloedarme, afgemagerde arme vrouw, die aan maagkanker lijdende, kennelijk baat vindt bij mijne symptomatische behandeling.

Geleidelijk was mijn studeervertrek ontvolkt geraakt van patienten en bezoekers en kon ik mij nu geheel wijden aan de heeren Van Eeden en van Deventer. Laatstgenoemde keek zijn vriend aan met een triomfeerenden blik alsof hij zeggen wilde: „Heb ik nu overdreven, toen ik je schreef over de hier verrichte therapeutische wonderen?"

Dr. Van Eeden bleek zeer getroffen door hetgeen hij had aanschouwd. De

natuurlijkheid, de diepe eenvoud van deze toepassing der suggestie was hem eene openbaring en vormde een schril contrast met de tooneelmatige experimenten op hysterische sujetten, die hij door Prof. Debove had zien verrichten en die hij wist dat in de Salpétrière werden vertoond. Gaarne wilde hij persoonlijk de gewaarwordingen ondervinden van de in hypnose verkeerende persoon, waarom hij mij verzocht te beproeven hem in slaap te brengen. Gaarne ging ik in op zijn voorstel. Zoo nam hij plaats in den stoel en mocht het mij gelukken hem in een lichten neveltoestand te brengen. Daar het reeds laat in den middag geworden was, vele werkzaamheden mij nog wachtten, kon ik niet genoegzaam tijd geven om dezen toestand te verdiepen en hebben wij de proef daarbij gelaten.

* * *

DR. F. VAN EEDEN BESLUIT ZICH TE GAAN WIJDEN AAN DE TOEPASSING DER THERAPEUTISCHE SUGGESTIE.

Den volgenden dag reisde Van Eeden terug naar zijn standplaats, vervuld van al wat hij gezien had. Bij het afscheid nemen gaf hij te kennen, dat hij zich voornam, onmiddellijk de therapeutische suggestie in zijne practijk volgens de methode van Liébeault te gaan toepassen en beloofde mij, na eenigen tijd het resultaat zijner proefnemingen mede te deelen.

Veertien dagen later, einde Juli, ontving ik van mijn collega een enthousiasten brief. Hij voelde zich geheel gewonnen voor deze psychische methode van behandelen van ziektetoestanden, die zoo geheel strookte met zijne vitalistische begrippen, zijn geloof in de vis medicatrix naturae, zijne overtuiging van de overmacht van den geest op het lichaam. Hij wees mij er op, welk eene schoone toekomst voor deze therapie was weggelegd en hoe jammer hij het voor mij zou vinden als ik zoo in Goes mocht blijven vegeteeren. Hij eindigde met mij voor te stellen om samen in Amsterdam eene kliniek voor therapeutisch hypnotisme te stichten.

Tot het oogenblik van de ontvangst van dezen brief was van een dergelijk plan nimmer iets in mijn brein opgekomen. Zonder eenig fortuin, leefde ik met vrouw en drie kinderen in mijne geboortestad, van de inkomsten mijner goed gevestigde praktijk en voelde mij tevreden. Sedert de jongste maanden, sinds de innovatie van mijn medisch streven, werd mijn naam in stad en omstreken wijd verbreid; mijn 82-jarige vader zou mij, zoo ik inging op Van Eeden's voorstel, erg missen, hij had weinig vertrouwen in deze nieuwe richting in de geneeskunst. Maar ik voelde de waarheid van Van Eeden's woorden dat Amsterdam gunstiger kansen aanbood voor den groei en bloei eener kliniek voor hypnotische suggestie dan het nederige Goes.

Alleen zoo iets te wagen had ik mij nooit vermeten, maar geholpen door den van geestdrift en jeugdige energie blakenden jongeren collega, wiens naam in gansch Nederland reeds zoo'n goeden klank had verworven als hervormer

op letterkundig gebied, als dichter en tooneelschrijver, als redacteur van „*De Nieuwe Gids*", die goede connecties had in alle kringen van de maatschappij, zou een dergelijke onderneming geen te groote waaghalzerij mogen heeten. Het werd mij bewust van hoe groote waarde zijn steun voor onze eventueele onderneming wezen zou in den strijd, die elke innovatie, maar stellig deze had te wachten. Enthousiast voor de nieuwe leer, goed onderlegd in de medische wetenschap, tintelend van geest en vaardig met de pen was hij een niet genoeg te waardeeren partner en zou hij moedig op de bres staan als in de pers de nieuwe therapie mocht worden aangevallen. In mijne vrouw vond ik geringen weerstand tegen het waagstuk, toen ik het plan met haar overwoog. De omstandigheid, dat haar ouders in Amsterdam woonachtig waren, hielp mede om haar voor die stoute onderneming te winnen. Zoo wonnen de motieven voor de aanneming van het voorstel het van de tegenmotieven.
Den dag na het ontvangen van Van Eeden's brief was de teerling geworpen en schreef ik hem dat ik zijn voorstel aanvaardde.
Dat mijn collega's enthousiasme het mijne evenaarde getuigen wel deze woorden, die ik ontleen aan Van Eeden's artikel in de Maasbode van 9 Juni 1925: „Bij mijn bezoek aan de kliniek te Goes was ik zeer getroffen. Ik heb de neiging om bij het zien van iets nieuws en belangrijks terstond daar geestdriftig op in te gaan. Dikwijls moest ik dat duur bekoopen. In dit geval echter had ik mij niet vergist. Na mijn eerste verblijf te Parijs, waar ik Debove had zien experimenteeren met suggestie en ik van Liébeault's behandelingsmethode nog niets te zien kreeg, kwam mijne ontmoeting met Van Renterghem te Goes. Deze was in Nancy geweest en had de methode der hypnotische suggestie aldaar bestudeerd. Bij hem zag ik hoe eenvoudig de zaak was in de praktijk, en hoe deze methode niet berustte op een buitengewoon vermogen van den behandelenden geneesheer, maar door ieder te leeren was en bij vele zieken kon worden toegepast."

* * *

STICHTING VAN DE KLINIEK VOOR BEHANDELING VAN ZIEKEN DOOR HYPNOTISCHE SUGGESTIE TE AMSTERDAM, OP 15 AUGUSTUS 1887.

In gezamenlijk overleg hadden wij besloten, Maandag 15 Augustus onze praktijk in de hoofdstad te beginnen. Wij huurden daartoe een tweetal kamers op *Singel 193* bij de *Torensteeg*. Op een wit kartonnen kaart voor het venster van de voorkamer, waarvan de witte rolgordijnen waren neergelaten, stond te lezen:

BEHANDELING DOOR HYPNOTISME
DR. A. W. VAN RENTERGHEM, arts
en
DR. FRED. VAN EEDEN, arts
op werkdagen van 11 tot 3 ure

De voorkamer diende ons voor behandeling van patienten en wij opereerden hierin gelijktijdig. De twee voor de lijders bestemde fauteuils waren door een kamerschut afgescheiden. De tweede kamer was het wachtvertrek. Een dienstmeisje diende als portier.
Om bekendheid aan de zaak te geven voelden wij ons wel verplicht om eenigszins Amerikaansch op te treden en waagden het voorloopig dagelijks in de toen meest gelezen dagbladen onderstaande advertentie te plaatsen:

BEHANDELING DOOR HYPNOTISME
(METHODE DR. LIÉBEAULT)

Dr. A. W. van Renterghem, arts en *Dr. Fred. van Eeden*, arts zijn dagelijks (behalve Zondags) te consulteeren te Amsterdam, Singel 183, van 's voormiddags 11 tot 's namiddags 3 ure, voor lijders aan

ZIEKTEN VAN HET ZENUWSTELSEL,

Algemeene Zwakte, Pijnen, Toevallen, Verlammingen, Nerveuze Doofheid en Gezichtszwakte, bezwaren in de digestie, gevoels- en bewegingsstoornissen en

RHEUMATISCHE AANDOENINGEN.

Tevens verscheen in „*De Nieuwe Gids*" een inleidend artikel betreffende het theurapeutisch Hypnotisme van mijne hand, waaraan Dr. Van Eeden in zijne kwaliteit van redacteur een waardeerend onderschrift had toegevoegd. Geheel buiten onze voorkennis bevatte *De Standaard* van Zaterdag 13 Augustus een ingezonden stuk van den doleerenden predikant Dr. Dupree te Goes, waarin deze zijn leedwezen uitsprak over het feit, dat Dr. A. W. van Renterghem Goes metterwoon ging verlaten en mijn arbeid aldaar bijzonder prees. Hij weidde in den breede uit over de hooge waarde van de door mij toegepaste geneeswijze door geestelijke middelen, wees op de vele gunstige resultaten langs dien weg verkregen en beval zijne geloofsgenooten warm aan, mijne hulp als geneesheer, zoo noodig, in te roepen.
Onder deze auspicia vingen wij onzen arbeid aan en er was nog geen week verloopen of het aantal zich aanmeldende patienten nam zoo toe, dat wij ons verplicht zagen naar grootere en meer geschikte lokalen om te zien. Wij vonden deze in het nieuw gebouwd en zoo pas geopend Hotel du Passage op de Prins Hendrikkade, tegenover het Centraal Station, om twee jaren later onze kliniek ook open te stellen voor inwonende patienten, waartoe wij een groot huis huurden op de Keizersgracht 258.
Ons revolutionnair optreden bracht, zooals te begrijpen is, veel *rumor in casa*. De natuurwetenschappelijke en medische wereld, die materialistisch was inge-

steld, stond zoo al niet vijandig dan toch zeer sceptisch tegenover onze onderneming. Bovendien waren de medici door de autoriteit van Charcot vooringenomen tegen alle mogelijke prestaties van de Nancy'sche school.
Spiritisten en theosophen wantrouwden ons of schreven onze genezingen toe aan magnetische, respektievelijk mediumieke faculteiten, die ons al dan niet bewust eigen zouden zijn. Slechts weinigen begrepen en erkenden de groote waarde, die der suggestie toekomt als roersel en mede-oorzaak van genezingen, verkregen door de verschillende geijkte geneesmethodes en haar volstrekte waarde en uitsluitende geneeskracht bij verrichtingen van kwakzalvers als Sequah en consorten.
De publieke vertooningen van experimenteele hypnose van Donato, Hansen en anderen joegen angst aan aan het publiek en veroorzaakten wantrouwen in onze bedoelingen.
Ernstige onderzoekers als Prof. Pel, de gebroeders Prof. Van Hamel, Prof. Hector Treub, Prof. Stokvis mochten we tellen onder onze vrienden; menig collega kwam tot ons ter leering, verzocht ons in zijne tegenwoordigheid een enkele zijner patienten te behandelen, maar het meerendeel hunner hield zich gereserveerd of bleef ons vijandig gestemd.
Op 30 September en 1 October 1887 zou het Eerste Congres voor Natuur- en Geneeskunde te Amsterdam worden gehouden. In overleg met Van Eeden besloot ik, gebruik te maken van deze zoo geschikte gelegenheid om in het openbaar te getuigen van het nut der toepassing van het Hypnotisme in de geneeskundige practijk. Voor een auditorium van ± 300 medici bracht ik verslag uit van de uitkomsten door mij verkregen in de zomermaanden van het loopende jaar door toepassing van hypnotische suggestie op een groot aantal ziektegevallen van allerlei aard. De gevoelens, opgewekt door mijne lezing, waren zeer verdeeld. Nevens medici die groote belangstelling toonden en vertrouwen stelden in de zaak, waren anderen, die van hun twijfel getuigden aan de waarde dezer nieuwe wijze van ziekenbehandeling en enkele spotters, die Van Eeden en mij uitdaagden om nog tijdens het congres eene openbare demonstratie op patienten te geven. Prof. Donders, die de vergadering presideerde, gaf te kennen, dat hij met belangstelling mijne rede had aangehoord, die naar zijne overtuiging van het begin tot het einde wetenschappelijken zin ademde. Hij deed de vergadering het voorstel, dat Dr. Van Eeden en ik ons in verbinding zouden stellen met Dr. van Deventer, den directeur van het Buitengasthuis, ten einde in diens tegenwoordigheid en die van eenige andere geneesheeren, in genoemd ziekenhuis op door hem aangewezen patienten de hypnotische suggestie toe te passen. Dit voorstel werd door de gansche vergadering bij acclamatie aangenomen en ook namens Van Eeden en mij aanvaard.
Een viertal weken later bracht ik vier door Van Deventer uitgekozen patienten in zijne presentie in hypnose. Dit had plaats in een ziekenzaal van het Buitengasthuis en daarbij waren mede een drietal van Van D.'s assistenten tegenwoordig.

Mijn collega, die na het aanhooren mijner rede op het Congres gewaagd had van mislukkingen bij pogingen door hem aangewend om patienten in hypnotischen slaap te brengen en van een en andermaal daarbij een hysterisch acces zich te hebben zien ontpoppen, uitte na het beëindigen mijner demonstratie zijn dank voor de leering, die hij getrokken had uit mijne (d.i. Liébeault's) methode van hypnotiseeren en stelde zich voor, voortaan den veiligen weg te volgen, dien ik hem had gewezen.

Collega Van Eeden was op dat oogenblik met vacantie. Hij maakte een reis naar Spanje om bij zijn terugkeer Nancy aan te doen en Parijs andermaal te bezoeken. Het was bij die gelegenheid, dat hij Liébeault leerde kennen en dezen gade kon slaan te midden van zijne hem zoozeer toegedane clientèle. Daar woonde hij ook een klinische les bij van Bernheim en zag hier staaltjes van experimenteele hypnose op hospitaalpatienten, die hem zoo tegenstonden. Ook leerde hij Prof. H. Beaunis kennen, den Nancyer Physioloog, en dezen hoog waardeeren om zijne ruimere opvattingen op het gebied van vitalisme, spiritisme en philosophie. Teruggekeerd maakte hij mij een compliment, dat ik te Goes zoo natuurgetrouw Liébeault had weergegeven.

Behalve vele patienten van vreemde nationaliteit, die ons toestroomden, ontvingen wij het bezoek van ettelijke buitenlandsche collegas, die reeds in hun land hadden gedebuteerd als psycho-therapeut of bij ons ter school kwamen. De omstandigheden, waaronder wij opereerden, brachten er ons toe, de voordeelen eener collectieve behandeling, die eene zoo gewenschte suggestieve sfeer scheppen, prijs te geven, maar ook eene schifting te maken in den aard der ziektegevallen, die zich ter behandeling aanboden. Wij kregen in de wereldstad patienten uit de hoogere klassen, van meer beschaving, meer ontwikkeling, we konden ons niet langer vergenoegen met simpele symptoombehandeling, met een summiere diagnose. De ervaring leerde ons, de psychische behandeling in andere banen te leiden. Weldra bakende zich het terrein als van zelf af. Wij leerden dieper peilen, maakten kennis met neurosen en psychoneurosen. Wij kwamen op een gebied, dat ons, evenals het overgroote meerendeel der artsen in dien tijd, *terra incognita* was. Zoo namen wij onze toevlucht tot de leerboeken, die ons theorie gaven, terwijl wij al tastende de praktijk op onze patienten leerden. Aldus groeiden wij geleidelijk in het wetenschappelijk kleed, door ons zoo driest en onbewust omgord; als huisarts van honk getogen vormden wij ons zachtjes aan om tot zenuwarts, mede gevoerd door den stroom van het leven en geleid door de omstandigheden.

In 1889 bracht ik bij gelegenheid van het Eerste Internationaal Congres voor Experimenteel en Therapeutisch Hypnotisme, gehouden te Parijs, onder voorzitterschap van Dr. Dumontpallier, een rapport uit over de resultaten in onze kliniek verkregen gedurende de twee eerste jaren van haar bestaan. Dit ons Compte rendu, in collaboratie geschreven, maakten grooten indruk. Wij verklaarden ons openlijk volgelingen van de Nancysche school en konden

haar leerstellingen steunen met de goede uitkomsten waarop wij vermochten te wijzen, spraken concilieerend en poogden de beide partijen tot overeenstemming te brengen. In den loop der jaren is gebleken, dat de schaal geheel is overgeslagen ten gunste van de school van Liébeault. Een afdoend bewijs hiervan is stellig het werkje van Charcot in den avond van zijn leven uit diens pen gevloeid, getiteld: „*La foi qui guérit*".

Vier jaren later verscheen te Parijs bij de „Société d'Editions Scientifiques" een insgelijks door ons in collaboratie geschreven boekdeel onder den naam „*Psychothérapie*", dat eene kritische bewerking is van ons beider ervaring bij de toepassing der psychische geneeswijze als suggestie in wakenden en hypnotischen toestand, reëducatie en karaktervorming. De voorrede werd door Van Eeden geconcipieerd.

Toen dit boek verscheen had mijn collega reeds afscheid van mij genomen en zich te Bussum teruggetrokken, had hij Walden gesticht, was een andere phase van zijn veel bewogen leven ingetreden.

In de tweede helft van het jaar 1892 werd het mij duidelijk, dat Van Eeden niet langer meer gedragen werd door het jeugdig enthousiasme dat hem vervulde bij onze eerste ontmoeting in 1887. Teruggekeerd van eene vacantiereis in Scandinavië, tijdens welke ik Otto Wetterstrand den Zweedschen psychotherapeut had bezocht, besprak ik met mijn compagnon de indrukken door mij ontvangen in de kliniek van dezen collega, wees hem op de voordeelen van den geprolongeerden slaap, op Wetterstrand's goede resultaten in gevallen van alcoholisme en morphinezucht en wilde met hem overleggen, hoe van deze voordeelen partij te trekken in onze kliniek. Hij hoorde mij aan, maar zijne belangstelling was niet geëvenredigd aan mijne verwachting. Toen ik later gewaar werd, dat hij gaandeweg minder tijd kon geven aan de praktijk, deze meer aan mij overliet, dikwijls verdiept was in correctie van drukproeven of in gedachten verzonken, die niets uit te staan hadden met psychotherapie, begreep ik wel, dat deze, althans hare klinische toepassing, niet langer hem het naast aan het hart lag,

Zoo verwonderde het mij dan ook niet toen Van Eeden aanvang April 1893 mij te kennen gaf, dat hij met de praktijk wenschte uit te scheiden. Deze roofde hem te veel tijd. Reeds lang had hij de particuliere praktijk te Bussum opgegeven. Wel bleef hij warm voelen voor de genezing langs psychischen weg, maar zijn gansche wezen trok hem meer tot de dichtkunst en de sociale nooden. De man was volkomen eerlijk. Ik begreep, dat hij niet anders kon.

Ultimo April scheidden wij vriendschappelijk met onderlinge waardeering.

„Toen het verschil in ons beider aard en krachten een scheiding noodzakelijk maakte, geschiedde dat," schrijft Van Eeden zelf in zijn „*Langs den weg*", „met volle waardeering van elkanders motieven".

* * *



Landschap bij Noordwijk 1878 Ets door F. van Eeden

In het kort wensch ik te resumeeren den inhoud der artikelen, respect. den tekst der lezingen geschreven of gehouden door Van Eeden, voor zooverre deze de Psychische geneeswijze, het Spiritisme of het Vitalisme betreffen.
Een eerste arbeid van dien aard werd door hem gepubliceerd in „*De Nieuwe Gids*" van December 1886 en heeft tot titel „*Het Spiritisme en de wonderen*". Dit was dus eenige maanden vóór zijne kennismaking met den therapeutischen kant van het vraagstuk. Hij doet zich hier al dadelijk kennen als uitnemend criticus, beschrijft er de proefnemingen in door Debove verricht met voor suggestie bizonder vatbare patienten, experimenten die hij te Amsterdam in presentie zijner studiegenooten had herhaald.
In Februari 1888 hield hij voor de leden van „Oefening in Wetenschappen" te Haarlem eene lezing over „*de Psychische Geneeswijze*", die grooten indruk maakte op het publiek. Hij gaf eene populaire uiteenzetting van hypnose en suggestie en hare toepassing in de geneeskundige praktijk: toonde aan hoe de geest het lichaam beheerscht en illustreerde zijn betoog met tal van voorbeelden door hem ontleend aan „*The influence of the Mind upon the body*" van Hack Tuke.
In den loop van hetzelfde jaar behandelt hij in een studie het merkwaardig verschijnsel van de splitsing der Persoonlijkheid onder den titel „*Ons Dubbel-Ik*", langen tijd voordat Janet hetzelfde onderwerp onder den naam „*La double conscience*" besprak.
Den 21 November 1889 treedt hij op als spreker voor de Psychiatrische Vereeniging te Utrecht. Hier geeft hij een uiteenzetting van de destijds heerschende begrippen inzake de Psychische Geneeswijze en besluit zijn voordracht met het opperen van een tweetal stellingen, die met een licht amendement door de vergadering worden aangenomen en als volgt luiden: 1e. De Psychiatrische Vereeniging is van oordeel, dat de psychotherapie voortaan moet worden opgenomen onder de vakken van het medisch onderwijs; 2e. Het toepassen van de hypnotische suggestie door niet wettelijk bevoegde personen is gevaarlijk en moet door den Staat verboden worden.
In de maand April 1890 vervult hij een spreekbeurt te Haarlem en behandelt „*De Spiritistische Verschijnselen*". Hij betoogt de waarachtigheid dezer phenomenen en brengt de het spiritisme vijandige personen onder het oog, dat hunne denkbeelden nimmer ingàng zullen vinden, zoolang zij zich slechts van spot en ontkenning als eenige wapenen blijven bedienen. De wetenschap kent geen grooter vijand dan ontkenning *a priori* van onbekende of vreemde verschijnselen en het halsstarrig weigeren van ernstig onderzoek. Verwijtende minachting te afficheeren voor mysticisme is dwaasheid. Alles is mystiek in het Heelal, van de diatomeeën tot den Melkweg. Is er iets mystieker, zegt hij met Flammarion, dan het eenvoudige feit dat een plank uit miljarden atomen bestaat, relatief zoo ver van elkaar verwijderd als de sterren onderling en allen in voortdurende beweging? Laat ons inzien, dat de dingen die wij kennen oneindig gering zijn in vergelijking met die welke ons niet bekend zijn.

In November van hetzelfde jaar beweegt hij zich op geneeskundig gebied en bespreekt „*De Obsessies*" in de Wintervergadering van de Psychiatrische Vereeniging en doet een poging om tot een systematische nomenclatuur te komen. Hij onderscheidt: 1. dwang-voorstellingen, 2. dwang-emoties, 3. dwang-impulsen en 4. dwang-denkbeelden. Over de psychische behandeling der dwangideeën in het algemeen kan hij dit zeggen: Slechts zeer zelden is het resultaat *nihil*. Bij de Smetvrees had hij vaak succes te boeken, zelfs in zware vormen. Slechts in lichte recente gevallen verwacht hij geheele genezing. Van belang is het te bedenken, dat het abnormale niet zoozeer in het dwangidee zelf zit dan wel in het geringer psychisch weerstandsvermogen en in de wilszwakte. Men zou dus verkeerd doen de dwangideeën te bestrijden door ze te neutraliseeren met andere suggestieve dwang-ideeën. Men komt verder door zich te bepalen tot het geven van algemeene suggesties van rust, kalmte en wilskracht.
Den 7 November 1893 zien wij hem optreden in de Natuurkundige Vereeniging te Groningen met een voordracht over „*Vitalisme*".
Naar aanleiding eener rede door Virchow gehouden in hetzelfde jaar „*Die Gründung der Berliner Universität und der Uebergang aus dem Philosophischen in das Natur-Wissenschaftliche Zeitalter*", wijst Van Eeden op het herleven van het Vitalisme, dat men dood gewaand had. Hij voorspelt dat de alleenheerschappij gaat ontvallen aan een macht, die haar niet verdient, aan de Natuurwetenschap namelijk. Hij durft de koe bij de hoorns te vatten, verdedigt met klem en jeugdig vuur de philosophie tegen de natuurwetenschappen en toont aan, dat de laatse niet buiten de eerste kunnen.
Op het Congres voor Experimenteele Psychologie, dat in Augustus 1894 te Londen werd gehouden, hield Van Eeden een voordracht over „*The Theory of Psycho-therapeutics*", welke in druk verscheen in „*The medical Magazine*" Vol. I, No. 3. Hij bespreekt hier de theoretische inzichten, waartoe hij gekomen is door een vijfjarige ondervinding en praktijk op het gebied der psychische geneeswijze. Hij behandelt de methodische toepassing van de suggestie als geneeskrachtig agens, waartoe Liébeault den weg heeft gewezen en maakt een scherp onderscheid tusschen diens geneesmethode, die hij kortheidshalve psychotherapie noemt, en het op hystericae bestudeerde Hypnotisme van Charcot, dat is te zeggen met de experimenten met een wetenschappelijk doel verricht in de Salpétrière te Parijs, mitsgaders de publieke vertooningen van hypnotische experimenten van Donato, Hansen en anderen. Hij stelt in het kort deze bepalingen op: 1. onder Psychotherapie versta ik elke geneesmethode, waarbij de ziekte door psychische middelen door tusschenkomst der psychische functiën wordt bestreden; 2. onder Suggestie in den meest algemeenen zin versta ik elken impuls door den eenen geest aan den anderen medegedeeld. De Suggestie staat dus onder de psychische middelen, waarmede men op den lijder invloed uitoefenen kan, bovenaan; 3. onder therapeutische Hypnose versta ik een door Suggestie teweeggebrachten normalen slaap; 4. onder Hyp-

notisme rangschik ik een aantal abnormale toestanden, die hetzij spontaan en dus pathologisch of wel kunstmatig en dus experimenteel zijn, maar met de de therapie niets te maken hebben. In hoofdzaak ga ik met Van Eeden's beschouwingen accoord. Waar ik met hem in opvatting verschil heb ik destijds uiteengezet in mijn boek „*Liébeault en zijn school*" (Amsterdam, F. van Rossen, 1898).

Den 10den Februari 1897 hield Van Eeden voor Teijler's Natuurkundig Genootschap te Haarlem eene van ernstige studie en grondige kennis van het onderwerp getuigende rede „*Over Hallucinaties*", waarvan de kern een oordeel bevatte over het boek „*Phantasms of the Living*" van E. Gurney, Fred. W. H. Mijers en Frank Podmore (1886). Eene commissie, samengesteld uit leden van de Soc. f. Psych. Research te Londen, onder presidium van Prof. Sidgwick, belast met een onderzoek naar de waarachtigheid van de in genoemd werk opgesomde feiten van geestverschijningen bracht een rapport uit, waarvan het résumé werd besproken op het Derde Internationaal Congres voor Psychologie te München den 6 en 7 Augustus 1896 gehouden onder het voorzitterschap van Prof. Dr. Stumpf. Dit luidde als volgt: „Tusschen den dood en het verschijnen van een stervende aan anderen, bestaat een verband dat niet enkel aan toeval kan worden toegeschreven." Van Eeden somt op de voornaamste bezwaren, die de leden van het congres tegen de conclusie van de enquête-commissie te berde brengen en weerlegt deze.

Den 11den April 1901 hield van Eeden in Westminsterhall te Londen een voordracht voor de leden der Soc. f. Psych. Research „*Over Spiritisme*", naar aanleiding van een ervaring, door hem opgedaan met een medium, mevrouw Thompson. In twee zittingen, die hij met deze dame hield, maakte hij kennis met voorbeelden van Helderziendheid en Gedachtenoverdracht en droeg hij de overtuiging met zich mede, dat bij deze phenomenen noch bewust noch onbewust bedrog in het spel was.

* * *

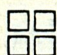
NAWOORD

Na een vriendschappelijk uiteengaan hebben onze wegen elkaar zelden meer gekruist. Toch bleven we belangstelling houden in elkanders wedervaren. Enkele dagen voor zijne tweede reis naar Noord-Amerika, in 1908, die hij ging doen in verband met besprekingen zijne sociale plannen betreffend, bracht Van Eeden mij een bezoek. Wij bespraken toen de nadere evolutie, die de psychotherapie had doorgemaakt en ik gaf hem als reislectuur mede Paul Dubois' „*Les Psychoneuroses et leur Traitement moral*". Na het beëindigen zijner reis zond hij mij eene aflevering van *The American Magazine*, die een verslag bevatte van eene door hem gehouden lezing „*Over Psychotherapie*" dat verlucht was met enkele door zijn vriend Veth gemaakte teekeningen van

in hypnose verkeerende patienten in onze kliniek in 1890, zoomede met ons beider portretten afgebeeld in onze functie van hypnotiseurs.
In 1913 zag ik hem op het Internat. Congres voor Psycho-Analyse te München, ridderlijk partij kiezend voor onzen Zweedschen collega Dr. Bjerre die een aanval te verduren had van streng ortodoxe Psycho-analysten. Dit was na het beëindigen van een voordracht door dezen gehouden over genezing door hem verkregen in een geval van Paranoïa. Men had bedenkingen geopperd ten opzichte van Bjerre's diagnose en diens geneesmethode gewraakt, welke niet strikt zou hebben beantwoord aan de eischen, die men eenmaal stelt aan eene werkelijke analyse. Van Eeden, in zijne verdediging, roemde in Bjerre de kwaliteiten van den waren zielearts, die in het gegeven geval zich niet had ontzien een wapen te smeden uit de hem oogenblikkelijk ten dienste staande middelen en, daar zij de genezing tot stand gebracht hadden, ook het meest geindiceerd hadden gebleken te zijn, in plaats van zich aan starre wetten te hebben gehouden, handeling die wellicht tot eene mislukking had kunnen leiden.
Bij het neerschrijven dezer herinneringen eener korte episode van ons beider leven, die onzer samenwerking, onthoud ik mij vanzelfsprekend van eenige uitweiding omtrent Van Eeden's overigen levensgang. Mijn doel bepaalt zich alleen tot het uiting geven aan mijne hooge waardeering zijner hoedanigheden en verrichtingen als arts, in de overtuiging dat meer bevoegden zijne verdiensten als dichter en socioloog beter vermogen te beoordeelen en af te malen.
In het Avènement van de Psychotherapie in ons vaderland, in de erkenning van haar hooge waarde en haar inburgering als minstens gelijkwaardige met de somatische therapie in de officieele geneeskunde, komt hem het leeuwenaandeel toe.
Als student worstelde zijn intuïtief weten: dat de geest de stof primeert, tegen de in de geneeskunde toen gangbare materialistische begrippen. Met tegenzin werkte hij aan een proefschrift welks verdediging hem straks den doctershoed zou bezorgen, toen hij stootte op de wonderbaarlijke phenomenen van het hypnotisme. Eenerzijds trekken ze hem, den mysticus, aan, anderzijds wonden zij zijn fijnbesnaarde dichtersziel. Zijn drang naar onderzoek, naar een verbreeden van zijn weten, doen hem de experimenten herhalen en waar bevinden maar voorloopig weet hij er geen weg mede. Dan gaat hem plotseling een licht op. Hij leert de keerzij kennen van dat fantastisch hypnotisme. Zijn helder verstand begrijpt, omvat de volle waarde van de geestelijke middelen om den zieken mensch te steunen, diens nooden tegemoet te komen, zijn levenskracht op te wekken, de *vis medicatrix naturae* gelegenheid te geven tot haar recht te komen, het natuurlijk regeneratievermogen van alle belemmering te bevrijden. Zijn gemoed wordt gevoelig getroffen door den diepen eenvoud, waarmede men dit doel bereikt.
Verstand en gevoel tegader brengen hem na kortstondige overweging tot het

besluit om, verrijkt met deze ervaring, als geneesheer hooger te streven en den zieken mensch niet langer ter zijde te staan met zijne natuurwetenschappelijke kennis alleen, doch zich tevens te bedienen van psychische middelen om te heelen die Liébeault's methode hem heeft leeren kennen.
Ons beider ontmoeting is eene vruchtbare gebleken; onze kortstondige samenwerking nuttig voor het doel.
Maar weldra bleek, dat Van Eeden's idealen hooger streefden dan naar het vervullen van den plicht des geneesheers; dat het dag in dag uit torschen van een knellend gareel, dat eener drukke geneeskundige praktijk, hem ondragelijk werd. Zijne wenschen reikten verder. Den zieken menschen te helpen schonk hem geen genoegzame voldoening, de kunstenaar, de dichter van Gods genade in hem eischten bevrijding uit die knellende banden; daarnevens ontpopte zich in Van Eeden de hervormer, die de stoffelijke nooden der menschheid aanvoelend, aan deze tegemoet wenschte te komen.
Van Eeden's veelzijdigheid is groot, te groot misschien voor de krachten van één mensch, hoe zeer ook begenadigd door den Schepper.
Hoe gelukkig, van mijn standpunt uit bezien, zou ik het geacht hebben, als hij al zijne gaven had mogen en kunnen concentreeren op en vruchtbaar maken ten bate van de evolutie der psychotherapie.
Dit heeft niet zoo mogen zijn.
Hoe dan ook, Van Eeden heeft gewoekerd met de talenten hem toevertrouwd. Wij moeten hem eeren voor het vele, dat hij heeft tot stand gebracht en der maatschappij geschonken.
Persoonlijk blijf ik hem dankbaar voor den steun, dien hij mij verleend heeft bij het verrichten van mijn levenstaak en voor de vriendschap, die ik van hem heb mogen ondervinden.

Dr. van Renterghem



A. J. RESINK



EENE herinnering! Het was in 1903, tijdens de spoorwegstaking. Van Eeden was gedelegeerde van het Centrale Comité bij ons in Amersfoort. Wij hebben samen een zware verantwoordelijkheid gedragen, en dat bindt. Van Eeden wist de arbeiders bezig te houden, wij moesten alles doen om de stakers uit de kroegen te houden. De lange, ongezellige zolder, die toen als vereenigingslokaal van den Bestuurdersbond diende, moesten wij aantrekkelijk maken door den geest van broederschap en vertrouwen. Van Eeden was daar de man voor.

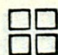
Helaas, die geest van broederschap en vertrouwen ontbrak aan de centrale leiding. Toen wij moesten meedeelen dat de staking moest worden opgeheven, stonden wij voor een zwaarder taak ....

Daarna hebben wij elkaar een beetje uit het oog verloren. De chaos van het Socialisme heeft ook ons uit elkaar gedreven. Maar de herinnering aan een broederlijk samenwerken in een kritische fase van het Socialisme zal, hoop ik, niet alleen in mij gebleven zijn, wat zij eens was.

A. J. Resink



Q. A. DE RIDDER



VAN grooten eerbied vervuld, voel ik mij als eenvoudig genieter van het prachtige letterkundige werk van Frederik van Eeden gedrongen ter gelegenheid van des Meesters zeventigsten verjaardag, hem mijn nederige hulde te betuigen.

Van Eeden is voor mijn jongelingsjaren een van de groote letterkundige leiders geweest, zooals ook Kloos, Van Deyssel, Gorter en Perk dat waren. Jaren, die geheel vervuld waren van de bewondering voor hun aller schoonen arbeid, blijven in de herinnering der latere jaren, de jaren van moeizamen, sloopenden arbeid, voortleven als tijdperken vol glans en gouden geluk. Niet alleen herinnert men zich die jaren met eerbied, maar men keert er nog telkens naar terug, om er nieuwe kracht uit te putten. Nu nog, wellicht een kwart eeuw nadat het boekske mijn geëerbiedigd eigendom werd, neem ik nog herhaaldelijk het onvolprezen „*Lied der Smart*" het schoone „*Ellen*" ter hand.

En wat „*De Kleine Johannes*" voor de jongelieden van de laatste halve eeuw geweest is, wie zal het ooit ten volle beseffen? Op tallooze stille kamertjes hebben jonge, ontvankelijke harten gedweept met dit schoone, zuivere boek. Laat men vooral niet zeggen, dat dweepen ziekelijk is, láát de jeugd maar dweepen, in de latere jaren zullen wij het noodig hebben terug te denken aan dien heerlijken tijd en de mannen zegenen, die zooveel schoonheid in onze harten hebben uitgestort. Welnu, onder hèn heeft Van Eeden zijn groote plaats verworven, een plaats, die hij behouden zal, ook als hij reeds lang zal zijn heengegaan. Zijn „*Kleine Johannes*", dat verrukkelijke sprookje, is reeds lang een klassiek boek geworden; aan het licht, dat het uitstralen blijft, zullen ook komende geslachten zich de harten verwarmen. Holland zal den grooten schrijver er altijd dankbaar om blijven, zoo goed als het een Vondel dankbaar om zijn reiën blijft.

Van Eeden is een veelbestreden man geweest en het leven heeft hem zoo mateloos moe gemaakt. Wat wij in zijn letterkundige tijdgenooten zoo vaak misten, vinden wij in hèm: den onleschbaren dorst het leven in zijn diepste wezen te peilen, èn heel dat samenstel van krachten, die achter dat leven, bóven dat leven verborgen zijn. Velen zullen, gelijk schrijver dezes, in hun positieve christelijke levensopvatting ertoe gekomen zijn, die krachten op andere wijze te benaderen dan hij het deed in de boeken van zijn roem, maar wij zullen nooit vergeten, dat hij zich een dapper zoeker heeft betoond, die op wonderbaar schoone wijze van dat zoeken getuigd heeft.

En in die bewondering voor den grooten zoon van hun land kunnen allen één zijn.

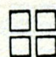
Q. A. de Ridder

ALS een mensch je éénmaal heeft geholpen, dan moest je dat eigenlijk nooit meer vergeten.
En als een dichter éénmaal een versregel schreef, die je altijd bijgebleven is, dan moest je dien mensch nooit meer anders zien dan onder het licht, dat van dien éénen versregel is uitgegaan over je leven.
En voor mij is Frederik Van Eeden de mensch, die neerschreef:
„Wie een klein katje troost, troost den Vader".
Dàt is voor mij Van Eeden.
En welke wegen de zeventigjarige sindsdien betrad; welke geestelijke richting hij beleed sindsdien — het doet er niets toe, noch gaat het mij aan. Voor mij is Frederik van Eeden de mensch, die in een deernislooze wereld dit woord van erbarmen neerlegde:
„Wie een klein katje troost, troost den Vader".
„Tat twam asi", zegt de Oosterling. „Dat zijt gij".
En als ik nu een verregend poesje zie op een stoepje of een verdoolden hond, en aanbel en vraag, aan wien dat diertje behoort — dan weet ik — dàt heeft Van Eeden in mijn hart gelegd; dat besef van de eenheid van alle Leven.
En het soortelijk gewicht aller donkere levensdingen mag in Van Eeden's hart en leven ten slotte niet zwaarder zijn dan de lichtende vertroosting en steun, die zijn woorden brachten in daarvoor open harten — als boodschap van den Vader der Lichten.
Voor wat Gij aan lichtjes uitzette in mijn hart, dank ik U, Frederik van Eeden!

Tony de Ridder

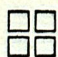


GIZA RITSCHL



WAAROM zoo een drukte met woorden?
Wees stil en luister naar het binnenste van uw wezen, — volg uw gedachten, — geniet van het denken, — en doe uwe oogen dicht, — dan ziet gij het licht van uw eigen ik branden — hetwelk in de diepste diepte van uw zijn voor u schijnt.

Giza Ritschl.



E. ROGGEN



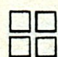
HERINNERING

WALDEN — welk een stroom van gewaarwordingen wekt dit woord in mij op....!
In oogenblikken van rustige overdenking van het verleden komen ze voor mijn geest, de beelden uit een van de belangrijkste perioden van mijn leven, die van mijn verblijf op „Walden".

Nog immer schrijnt het leed over den ondergang van wat zoo mooi had kùnnen zijn. Het was op een zonnigen winterdag in Februari 1904, dat ik van uit het hooge Noorden mijn schreden richtte naar vestiging „Walden", de stichting van Dr. Frederik Van Eeden te Bussum. Reeds eenige jaren was ik lid van de vereeniging „Gemeenschappelijk Grondbezit", opgericht in 1899 op initiatief van Van Eeden. Het doel, dat deze vereeniging nastreefde, n.l. de toepassing van de reeds zoo lang gepropageerde socialistische beginselen, was mij zeer sympathiek en gaarne greep ik de gelegenheid aan om deel uit te maken van hen, die poogden de praktijk van hun leven in overeenstemming te brengen met de theorieën, die zij verkondigden,
Nimmer vergeet ik den indruk, dien het koloniehuis en zijn schitterende omgeving op mij maakten. Gelegen aan den zoom van het Spanderswoud, ver verwijderd van het drukke verkeer, Dr. Van Eeden had welhaast geen plek kunnen kiezen, die beter harmoniëerde met het verheven karakter van den arbeid, die daar was aangevangen.
De ontvangst van den nieuweling was hartelijk, en welgemeend de pogingen hem zoo spoedig mogelijk met de vreemde omgeving vertrouwd te maken. Vol moed aanvaardde ik onder de deskundige leiding van den Heer Emons, den secretaris van Dr. Van Eeden, de mij toebedeelde taak, de verzorging van de administratie van de door de vereeniging „Walden" uitgeoefende bedrijven Bakkerij, Warmoezierderij, Bijenteelt, Hoenderpark en Pension.
De levenswijze van de kolonisten werd gekenmerkt door soberheid. De vegetarische tafel was zeer eenvoudig en de verstrooiïng na de veeal lange dagtaak werd gezocht in lectuur en onderlinge conversatie. De gehuwde kolonisten bewoonden de op het terrein verspreide huisjes, terwijl de ongehuwden ondergebracht waren in het zoogenaamde „groote huis", het voorste gedeelte van de vroegere villa. Bestond de bevolking van „Walden" aanvankelijk overwegend uit intellectuëelen, bij mijn komst hadden die reeds plaats gemaakt voor gewone vaklieden. Dr. Van Eeden meende n.l., dat laatstgenoemden aan zijn proefneming — het onderzoeken van de mogelijkheid van gemeenschappelijk bezit van grond en

productiemiddelen met vermijding van parasitaire misbruiken — meer waarde zouden verleenen.
Aan den zomer van 1904 zijn voor mij onuitwischbare herinneringen verbonden. 's Avonds trokken wij kolonisten het Spaanderswoud in, waar we als kinderen stoeiden en onze liederen luid lieten weerklinken. Heerlijk was die tijd van eensgezindheid en het zich één-voelen met de natuur.
Van de talrijke vreemdelingen, die „Walden" kwamen bezoeken, herinner ik mij levendig den Hindoe-socialist Dhamapahla in zijn Oostersche kleedij en de Noorsche schrijfster Ellen Key. 's Zondags waren het vooral „dagjesmenschen" uit Amsterdam, die de fantastische verhalen over de „holbewoners" van „Walden" — deze benaming dankten we aan het feit, dat enkele hutten in het dennenbosch halverwege in den grond gebouwd waren — kwamen controleeren. Ontnuchterd en met een rolletje sportbeschuit, het speciale artikel van de bakkerij, in den zak, verlieten ze doorgaans het terrein.
In 't laatst van 1905 werden de eerste symptomen waargenomen van het onheil, dat 1906 over ons zou brengen. Van hare oprichting af had de Vereeniging „Walden" voor de uitoefening harer bedrijven grond en gebouwen in gebruik, toebehoorende aan Dr. Van Eeden. Tot 1 Mei 1905 tegen bekostiging van assurantie, belasting, onderhoud en reparaties, nà dien datum vermeerderd met de rente van een hypotheek, die Van Eeden genoodzaakt was op te nemen voor het aflossen van een toen afloopende rentelooze hypotheek. Verschil van meening over de voorwaarden, waarop het verdere gebruik dier bezittingen zou worden verleend, en andere oorzaken hebben op het laatst geleid tot het rampzalige conflict, dat het vertrek van de bakkers — en de in 1905 bij de Vereeniging aangesloten Cacao- en Chocoladebewerkersgroep, alsmede opheffing van de tuindersgroep tot gevolg heeft gehad.
Het zou het bestek van deze bijdrage ver te buiten gaan, wanneer ik de bijzonderheden van dit tragisch gebeuren zou willen mededeelen. Laat ik dus volstaan met de verklaring, dat ik met de handelwijze van mijn medeleden allerminst accoord kon gaan en behoorde tot hen, die open oog hadden voor het onrecht, dat Dr. Van Eeden werd aangedaan. Het moge dan waar zijn, dat deze enkele dingen anders had kunnen doen, een grievende behandeling, als door hem ondervonden, kon daarmede nimmer gemotiveerd worden. Dit was mijn meening in 1906 en dat is ze nòg.
Tot 1 December 1907 heb ik de administratie gevoerd van de electrische bakkerij, die na het vertrek van de bakkersgroep in eigen beheer was genomen. Toen werd ik als boekhouder verbonden aan de bij de Vereeniging Gemeenschappelijk Grondbezit aangesloten Productieve Associatie „Sigarenfabriek „De Pionier" te Groningen, die kort geleden op luistervolle wijze haar 25-jarig bestaan heeft herdacht en die gerekend mag worden tot de arbeidsgemeenschappen, die het zuiverst de oorspronkelijke ideeën van Van Eeden in praktijk brengen.

Met weemoed nam ik afscheid van de plek, die mij, trots bittere teleurstellingen lief was geworden en die nog jaren lang het doel van mijn vacantie-uitstapje is geweest.
Tot slot een enkel woord over den man, die een best deel van zijn leven heeft gewijd aan den kamp voor sociale gerechtigheid.
Bij het doorbladeren van de oude jaargangen van „De Pionier", het weekblad van de vereeniging Gemeenschappelijk Grondbezit, valt terstond op, hoe moeilijk die strijd voor Van Eeden is geweest. Hoon, spot, verdachtmaking, tegenwerking, dit alles is hem ruimschoots ten deel gevallen. Maar daarnaast treft de overtuigingskracht, die spreekt uit zijn artikelen en geschriften uit dien tijd. Hoe raak weet hij van zich af te slaan, hoe juist typeert hij in een voor iedereen leesbaar artikeltje Mensch en Maatschappij, hoe veelzeggend is zijn leus „*Werkers, werkt voor elkander*".
„Walden" en andere proefnemingen hebben geleerd, dat de menschen nog niet rijp zijn voor toepassing op *groote* schaal van het anti-parasitaire G. G. B. beginsel. Maar de idee is niet dood. Die leeft nog in veler hart en vroeg of laat zullen de strijders voor een betere en rechtvaardiger maatschappij zich opnieuw moeten aangorden om te doen slagen wat toen mislukte.
Het is een groote verdienste van Dr. Van Eeden, welke veranderingen zijn inzichten later ook mogen hebben ondergaan, op schier onnavolgbare wijze de misstanden in de samenleving te hebben blootgelegd en met opoffering van tijd en geld voor de misdeelden te hebben gestreden.
Daarvoor en in het bijzonder voor zijn werk op „Walden", dat voor mij persoonlijk van zoo verstrekkende beteekenis is geweest, breng ik hem op deze plaats mijn hartelijken dank.



A. ROLAND HOLST



VAN TWEE LANDEN

VOOR mij staat een kleine prent, die ik meenam uit het dorp, waar ik vele jaren geleden wonen kwam: een lange vijver, overschaduwd door het loover van zware boomen, een landweg daarlangs, aan dien weg een oude hoeve, en dan nog een iets in dit alles — of is 't slechts mijn herinnering? — alsof niet ver van daar het open gebied der duinen begint. Kijkend naar die prent uit de landstreek waar mijn wezen woont, voel ik hoe het liefhebben der schoonheid in oorsprong wel niet anders zijn kan dan het verlangen — het heimwee? — naar een leven, een wereld, naar metgezellen ook, wel gelijkend op wat ons hier het dierbaarst werd, maar volstrekter en duurzamer van toedracht.

Zouden de dichters in wie de liefde der schoonheid zich op deze wijze bewust bleef, niet vooral te onderscheiden zijn in hen, die zich richten naar het land van Hart's Begeerte, en hen, die zoeken naar het land van Ziel's Verlangen? Zij, die zich richten naar dat eerste land, zullen een vurige drang voelen de wereld, waarin zij geboren werden, door hun zingende woorden te hervormen naar de trant van wie en wat zij in die wereld het meest lief kregen, omdat het hun helderder en hoopvoller dan al het andere dat Land van Hart's Begeerte schijnt te beloven, er inderdaad soms een voorteeken van schijnt te zijn. Naarmate meer en meer alles in hen zich door die drang laat bepalen, zullen zij in hun woorden niet enkel meer zingend mededeelen, zij zullen ook willen betoogen, want het verstand, kijkend door glazen die geen droom doorlaten, is, hoe sterk ook, nooit lenig genoeg voor het edeler spel. Als geen woorden meer volstaan zullen zij tot daden komen. Er was er maar een, die zelfs in zijn betoogen en in zijn daden nog de droomer kon blijven, „the Happiest of the Poets", William Morris, die het leven van dat nieuwe land in zijn huis zelf wilde beginnen; op samenkomsten stond hij er van te vertellen, en zijn helder leven lang liep hij klaar wakker te droomen van zijn „*Earthly Paradise*". Hij was de laatste edele gelukzoeker. Na hem kon dit niet meer. De heldere droom van het geluk moest óf geknecht en verminkt worden door de betoogende en berekenende aanspraak op macht, óf ontzenuwen binnen de omheinde schemer van een zielige ethiek: hij werd vermorzeld in de krant, of verkommerde in de hut.

Toch, al was 't dan niet helder meer, bleven de dichters van dat Land van Hart's Begeerte zingen, hoezeer ook hun blootgestelde leven verward, beproefd, en vaak bevlekt werd door het gedrang van een menigte, die hun hart hielp

oproepen. Wij dichters, geboren in een later tijd met andere inzichten, veroordeelen deze beproefden vaak al te uitsluitend naar de daden van hun verwarring. Wij zouden òf de dichters willen zijn van dat andere Land van Ziel's Verlangen en wilden wel door deze wereld gaan, helder als verklaarde vijanden; òf wij willen de dichters zijn van dít (het volle?) leven, en willen niet weten, dat dit een tijd is, waarin de geest moet kiezen, en dat de stoel waarop „Gentle Will" in de taveerne zat te praten met zijn vrienden, uitziende naar wat op straat voorbijging, niet eens meer brandhout is. In het eene en in het andere geval zijn wij weer dichters, die elke leer of leuze voor het dagelijksch leven afwijzen. Wij ontzeggen ieder het recht ons leven van beker, bord en bed borg te laten staan voor ons dichterschap. En zoolang wij het eigen spiegelbeeld binnen eigen kamer aan kunnen zien, geloof ik dat wij gelijk hebben. De dichter echter van dat Land van Hart's Begeerte wilde ook als dagelijksch mensch verantwoord zijn, niet slechts tegenover zichzelven, doch—allereerst vaak — tegenover hen, die hij opriep tot zijn streven. Leer en leuze dwongen hem voor den spiegel der wereld te staan. Naarmate een gevaarlijk mengsel van idealisme en hoogmoed hem in zijn dichterschap als in een priesterschap deed gelooven, stelde hij zich roekeloozer (vaak inderdaad moediger) bloot, niet slechts aan verguizing en hoon (dat donker weer, waar goede grond zich mee kan voeden) maar aan een verwarring van het hart zelve door zijn vermomde vijanden, en in zulk een mate als wij, lateren, wellicht niet meer ten volle kunnen beseffen.
Zooals verwarring van het zinnelijk leven in elk dichter het ingekeerde werk der schoonheid kan bederven (ontzenuwen of verstarren), zoo moest in hem door de verwarring des harten het streven naar het Land van Hart's Begeerte aangetast worden, en — alle schijn ten spijt — met een te erger en wezenlijker pijn, omdat hij van meet af aan wist, dat hem de edelste vorm werd ingegeven van het liefhebben der schoonheid: het immer hunkeren naar een ander leven, een ander land.
Als hij zijn hart niet liet verharden zal het door die pijn gebroken worden, en zoo ooit van genadeslag mag worden gesproken, dan hier. Want in die laatste, donkerste kuil zal hij bezocht worden en worden opgericht door het geloof in het Land van Ziel's Verlangen, dat nooit van deze wereld zijn kan, hoe helder en betooverend het zich hier ook soms als het Land van Hart's Begeerte weerspiegele. Gedoken — geknield misschien — in zijn lichte, late stilte, zal hij het dan aan den moeden lijve zelve als een koelte voelen, hoe Verlangen en Heimwee Westen en Oosten zijn van eenzelfde kim, en hoe juist de edelste begeerte niet anders was dan — bewust of onbewust — een tijdelijke zon daartusschen. Het zal wellicht te laat zijn voor zijn dichterschap, want is het hart niet het instrument waar de ziel op speelt? Maar gemeten naar het nog maar stamelend gevoel, dat hem dan is gaan bewonen, geloof ik te moeten erkennen, dat de dichter van de ziel, die nooit begoocheld kon worden

door dat Land van Hart's Begeerte, in onzen tijd althans, armer is en kouder.

Als ik uit het zeer vele, dat Frederik van Eeden voortbracht, het beste kies naar de maatstaf der schoonheid waarover ik hier sprak, dan erken ik in hem vooral de dichter (ook in proza) in wien, zijn veelbewogen leven lang, een vaak vooral door innerlijke vijanden verward streven naar het Land van Hart's Begeerte op aarde van jongs af aan steeds weer verlicht, soms bevleugeld, ten slotte zelfs overvleugeld werd door dat ontembaar Verlangen naar het Land van de Ziel en wie daar wonen.
Daarin moge het nageslacht zijn beteekenis zien, een diepere wellicht dan nu veelal vermoed wordt.

A Roland Holst

HENRIËTTE ROLAND HOLST—VAN DER SCHALK

AAN FREDERIK VAN EEDEN BIJ ZIJN ZEVENTIGSTEN VERJAARDAG

VAN alle Nederlandsche letterkundigen van Uwe en mijne generatie — ik bedoel hen, die thans zestig jaar oud of ouder zijn, — zijn Gij en ik wellicht degenen, wier innerlijk streven in vele opzichten het meest verwant is. Het zou natuurlijk geweest zijn, zoo die verwantschap ons ook op dezelfde paden had geleid. En ik meen, dat het voor ons beiden ook goed geweest ware. Wij zouden elkaar waarschijnlijk hebben kunnen steunen en helpen.

Echter, het heeft niet mogen wezen. Onze levenspaden hebben, voor zoover zij ons voerden op maatschappelijk gebied, elkaar slechts zelden gekruist. Eénmaal in 1903, gedurende en na de groote staking, die zeker ook in Uw herinnering voortleeft als een grootsche ervaring, heerlijk en smartelijk. Èn éénmaal in 1913, toen ik Uwe medewerking vroeg — en onmiddellijk verkreeg — voor een aktie onder de burgerij, ten behoeve der politieke gevangenen in tsaristisch Rusland.

Daarná gingen onze paden steeds meer uiteen.

In de haastige jacht en de overvolte van het huidige leven hebben wij weinig gelegenheid gevonden, ons meer dan oppervlakkig om elkaars streven te bekommeren en van elkaars werk kennis te nemen. Wij hebben elkaar zeker vaak verkeerd beoordeeld en waarschijnlijk af en toe gekrenkt. Nu voor U de dag nadert, die algemeen wordt opgevat als een bezegeling van den staat-van-ouderdom, de levensphase, die thans ook voor mij begonnen is, nu wil ik nog iets pogen in te halen van datgene, wat ik vele jaren lang heb verzuimd.

In de laatste weken deed ik eindelijk, wat ik reeds lang voornemens was te doen: mij verdiepen in het deel van Uw letterkundigen arbeid, dat ontstond in nauw verband met Uw werk in de maatschappij, met Uw optreden als hervormer. Ik las of herlas een aantal der opstellen in de tweede, derde en vierde reeks der „*Studies*"; ik las ook Uw boek „*De blijde Wereld*", dat ik te voren nooit gelezen had. En nu ik dit alles gelezen heb, ben ik verheugd U te kunnen zeggen, dat Ge in Uwe opvatting van het socialisme, wat de kern der zaak betreft, gelijk hebt gekregen tegenover ons, die toen zoo muurvast van ons gelijk overtuigd waren. Uw oordeel over het marxisme berustte waarschijnlijk meer op intuïtie dan op diepgaande kennis; aan het historisch-noodzakelijke en zegenrijke werk der sociaal-demokratie en der moderne vakbeweging deedt Gij, zoo min als Uw groote geestverwant Landauer, recht wedervaren. Maar dit neemt niet weg, dat Gij de tekortkomingen van het

marxisme en de vergissingen der sociaaldemokratie zeer juist zaagt en de gevaren voorzaagt, die de moderne socialistische arbeidersbeweging *van-binnen-uit* bedreigden.

Thans pas zien velen van ons datgene, waarop Gij ons ruim dertig jaar geleden opmerkzaam maaktet. Toen konden we het niet zien, omdat onze oogen verblind waren door dogmatisme. Uw blik was vrijer doordat Uw denken ruimer, filosofischer was. Ge vielt minder dan wij ten offer aan de wanen van een tijdperk.

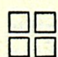
Gij gaaft U rekenschap van het gevaar, dat eene socialistische beweging bedreigt, die niet erkent en niet wìl erkennen, dat de eeuwige drang naar rechtvaardigheid haar diepste drijfveer is. Gij beweest hoe een socialistische beweging, om gezond te zijn en gave vruchten te dragen, een wijsgeerig-religieus fundament behoeft. Gij deedt Uw best, het gevoel van sociale verantwoordelijkheid te wekken onder de leden der burgerlijke klasse, hen de oorzaken te leeren peilen van hun geestelijken nood. (Hier kwamen Uw ervaringen als psychiater U zeer te stade). Ge poogdet de arbeiders tot het besef te brengen, dat er méér noodig was om het socialisme te verwezenlijken dan politieke organisatie en stembus-overwinningen, en tevens minder dan de „verovering der politieke macht". Ge begreept dat enkel eene verandering, die in alle sferen van menschelijk leven doorwerkt, in die der denkwijze en der zeden evengoed als in die der produktiewijze en produktieverhoudingen, — dat enkel zùlk eene verandering aanspraak kan maken op den naam socialisme.

Zeker: ook in U was nog onklaarheid en utopisme. En veel van het beste van wat Ge zeidet hadt Ge van anderen geleerd: van Proudhon, Ruskin en Tolstoi. Maar zoo ging het ook ons: wij hadden onze wijsheid van Marx, Engels en Kautsky. Ge pretendeerdet ook niet, de Uwe zelf gevonden te hebben. Maar Gij waart, toen en hier, de eenige die een socialisme verkondigdet, vrij van de eenzijdigheid der sociaaldemokratie èn de dwaasheden van het individualistisch anarchisme, een socialisme, dat zocht naar konstruktieve daden, naar wat men heden „vormgeving des levens" noemt. Gustav Landauer zou het verlangen naar zulk een socialisme verkondigen met een stem, trillend van dieper hartstocht dan de Uwe, in woorden van visionaire intensiteit. In Uw betoog keerden onze nationale zwakheden weer: een zekere breedsprakigheid, een moraliseerende toon; echter óók onze nationale deugden: humor, gezond verstand, eenvoud waren Uw deel.

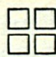
Het moet U toen wel gekrenkt hebben, dat de S.D.A.P.-socialisten, ook Uw persoonlijke vrienden, uit de hoogte van hun dogma neerzagen op Uw denkbeelden en Uw pogen enkel belachelijk vonden. Ik hoop, dat het U thans een vreugde is te ervaren, dat steeds meerdere socialisten, hier en elders, neigen naar een opvatting van het socialisme, in vele opzichten wezenlijk verwant aan die, welke Gij in de jaren 1898—1903 uitgewerkt hebt en, — wat het voornaamste is, — waarnaar Ge een aantal jaren hebt getracht te *leven*.

Gij behoordet tot de „voorbarigen", wier pogen gedoemd is te falen. Waren de omstandigheden voor Uw pogen niet rijp? Of was Uw eigen wil niet sterk, Uw inzicht niet juist, Uw gevoel niet zuiver genoeg? Ik weet het niet, ik durf het niet beslissen. Ik weet óók niet, of de produktieve associatie de *voornaamste* faktor zal zijn, zooals Gij meendet, tot den opbouw eener socialistische gemeenschap. En ik geloof dat Gij den invloed van de instellingen, die de georganiseerde arbeidersklasse hetzij uit eigen kracht dan wel met hulp van staat of gemeente opbouwt, als faktoren tot vorming van min of meer kollektivistische zeden en gewoonten zeer hebt onderschat. Maar wat ik wèl weet is dit: voor ons allen, die nu gelooven aan, spreken van, en werken voor een „nieuw" socialisme, is dìt van het „nieuwe" het voornaamste kriterium en zekere teeken: de spanning te verminderen tusschen idealen en drijfveeren, doktrine en daden, theorie en praktijk. Wij vinden enkel een socialisme gezond, dat ernaar streeft die spanning te verminderen, dien afstand te overbruggen. Wij willen, zooals Gij dat wildet, aan het socialisme bouwen, temidden van de kapitalische wereld. Niet enkel het verkondigen en voorbereiden en ertoe opwekken, maar eraan bouwen. Wij zijn ons bewust, dat dit niet mogelijk is zonder oneindige offervaardigheid en zelfbeheersching, zonder het opgeven van diepgeworteld individualisme en zonder het elkaar wederzijds leeren waardeeren en ontzien. Wij vatten den draad weer op, daar waar Gij hem liet glippen. Wij beschouwen ons als erfgenamen ook van den geest die U dreef. Wij eeren dien geest, wij eeren het in U, dat Ge, gedurende een aantal jaren van Uw leven, beproefd hebt, Uw bestaan te modelleeren naar Uw overtuiging, en voor het socialisme te werken, niet met het woord alleen, maar door het voorbeeld. En wij hopen dat Ge, aan dit punt van Uw leven gekomen, U gesterkt zult voelen door het besef dàt ook Uw voorbeeld, al was de schijn vaak anders, vrucht gedragen heeft.

Henriette Roland Holst.



ROMAIN ROLLAND



AU BON COMPAGNON DES ANNÉES D'ÉPREUVES ET DE COMBATS

UNE grande vie est un fleuve au long cours sinueux. Bien peu ont suivi le fleuve, de la source à l'estuaire. Lui seul sait d'où il vient, et par quels chemins il lui a fallu passer. Nous ne le connaissons qu'aux jours où nous l'avons accompagné: et l'image de ces jours demeure seule en nous. Nous avons peine à accepter que le fleuve, depuis nous, ait marché.

Il est loin aujourd'hui, le fleuve Frederik Van Eeden, des plaines ensoleillées, où je l'ai rencontré! Mais si je suis resté fidèle au lieu de notre rencontre, je sais qu'ici et là le fleuve est le même. C'est toujours le même être. Et je l'aime toujours.

Que je dise d'abord le Van Eeden que j'ai vu! .... C'était entre 1912 et 1914. Les années de sa plénitude heureuse. Nous étions tous les deux vers le milieu de la vie. Il l'avait passée de peu, et il la dominait. Il s'était retourné, à moitié de sa course, embrassant du regard la longue route derrière lui, qu'il venait de monter. Et je la regardais avec lui, dans cette profession de foi, fière, cordiale, dédaigneuse, qu'est „*Glückliche Menschheit*".... Ce doute-t-il de l'effet lumineux que ce livre a produit sur *Jean-Christophe*, à la fin de sa „Journée", (je terminais alors l'oeuvre), et sur sa Grazia romaine? (nous le lisons ensemble . .). Qu'il l'apprenne aujourd'hui! Nous partagions la joie d'avoir rencontré enfin sur nos chemins le bon chevalier errant, à la claire figure, qui traverse le monde entre une double haie d'ennemis, sans que rien puisse altérer sa confiance et sa joie héroique.

Il avait déjà rompu bien des lances et reçu bien des horions. Sa vocation de chevalerie était d'autant mieux marquée que rien ne l'obligeait à ces combats. La vie s'annonçait pour lui heureuse et aisée. Il était merveilleusement doué, riche en génie, prodigue en intuitions et en initiatives fécondes et hardies, qui devançaient son temps et sa race, d'une ou deux générations. Jusqu'à trente-deux ans, il était — (il le dit) — le favori du public hollandais, homme aimé, poète admiré, et médecin réputé. Il n'avait que des amis, et pas un ennemi. — Mais il n'était pas fait pour le bonheur dans la tranquillité. La souffrance du monde, la fièvre des temps nouveaux étaient venues l'y visiter. Il brûlait de se jeter dans le torrent de l'action, de courir au secours de l'humanité.

Ne la secourait-il pas? Il était médecin.... Non, c'était trop peu pour lui. Je doute qu'il se fût contenté même de l'hôpital de Albert Schweitzer, à Lambarene. Il s'agissait bien, pour lui, de panser quelques plaies! C'est toute

l'humanité qu'il eut voulu guérir, et d'un mal spirituel plus encore que physique. Mais est-ce que l'humanité le lui avait demandé? Et voulait-elle guérir? C'était un postulat, qu'il avait posé d'avance, et qui devait produire un tragique malentendu. Certes, l'humanité était alors en proie à un profond malaise social, qui allait, en un demi-siècle, l'amener aux plus violentes Révolutions. Mais sur les causes de son mal, sur les moyens d'y remédier, sur l'idéal de bonheur que lui offrait le futur auteur de „*Glückliche Menschheit*", elle n'était nullement d'accord avec lui. Il souffrait pour elle de ce dont elle ne souffrait pas; — du manque d'indépendance morale encore plus que matérielle, du manque d'âme personnelle.... Ce Don Quichotte, qui voyait une reine en Dulcinée de Tobose!.... N'avait-il pas l'idée extraordinaire de mettre ses projets de communauté sociale sous le patronage du plus intransigeant des individualistes en rupture de ban avec la société: Thoreau! C'est en son honneur qu'il avait baptisé du nom de ,,*Walden*" la propriété qui devait être la cellule-mère de sa grande *Gesellschaft für gemeinsamen Grundbesitz*, et qu' aujourd'hui encore habite le vieux chevalier, reconquis par l'Église.
N'était-ce pas entre lui et lui-même que gisait le malentendu, qui lui apparaissait entre lui et les autres? Et le plus grand combat ne se livrait-il pas, non au dehors, mais au dedans, en soi et contre soi?... Mais peut-être ne s'en est-il rendu compte pleinement que dix à quinze ans après, quand le feu de l'action désormais tombé ne le distrayait plus de sa propre pensée.
Il portait son destin écrit dès ses premières années, où seul avec son père, le libre „Démocrite," qui riait de l'humanité, courant autours de Harlem, il se sentait étranger aux hommes et comme „*fuorucito*". Il souffrait de leur laideur, de leur grossièreté et de leur brutalité. Il en a toujours souffert, avec un mépris au fond. Il revient constamment avec amertume sur leur caractère indélébile de „*Herdentiere*". Il ne leur pardonne pas. — Et cependant, il s'acharne à les aimer, à vouloir les changer, à les faire, de gré ou de force, à l'image de son idéal humain... Naturellement, il ne l'a pu, et ils ne lui en ont su aucun gré. Il était essentiellement un solitaire d'esprit, mais, de coeur, un homme sociable; et ce grand indépendant, au lieu de s'enfermer dans son „*Walden*" avec son Dieu, avait besoin d'y convier ce peuple, ces ,,*Herdentiere,*" et de les mener, tambour battant, à sa conception propre du bonheur... Il semait dans son champ toutes les déconvenues.
A l'heure où je l'ai connu, il avait réussi à tourner contre lui, et les clans littéraires et les partis politiques et ceux de la réaction et ceux de la révolution (ses pires ennemis peut-être, les socialistes marxistes) et la bourgeoisie d'affaires et le bloc de l'État — et jusqu'à ses clients et à ses protégés, à ceux qu'il avait guéris comme médecin, défendus comme apôtre social et pour qui il avait tout sacrifié. Il n'avait plus un ami, dans son pays. Et cet homme de cinquante ans chargeait sur ses épaules le poids écrasant d'une dette de 250.000 florins....

Or, voici le plus beau: — il n'en avait gardé aucun découragement, aucune trace de fatigue, pas la moindre amertume. Il jugeait que l'expérience valait le prix dont il l'avait payée; et dès le lendemain il était prêt à en recommencer une autre, plus vaste et plus complète, à se refaire une nouvelle vie.
Il m'apparaissait tel un héros du Nord, qui, la tête haute sous les éclairs, rit au milieu de l'ouragan, et debout sur sa barque, lance son appel de Siegfried, à travers l'univers, aux compagnons inconnus, libres et hardis comme lui.
Ceux qui, comme moi, l'ont connu à cette heure, ne l'oublieront jamais. Et ils entendent encore l'appel du cor héroique, qui résonne toujours, dans la forêt de leur coeur.

***

L'appel se transmettait d'un continent à l'autre. En 1912—1913, un de ses compagnons d'Amérique, Upton Sinclair, m'apporta son message. Ils me conviaient à une Société de libres amis, prêts à guerroyer, comme eux, pour la liberté du monde et la „*Glückliche Menschheit*". Étrange société, au choix de laquelle l'enthousiasme avait présidé plus que l'esprit critique et le sens psychologique. Le génie n'y manquait point, l'héroisme non plus; et Van Eeden avait tenté d'y réaliser son idée neuve et féconde de l'association des poètes du Rêve avec les poètes de l'Action, du grand artiste et du génie des forces économiques. Mais il mariait aussi toutes les incompatibilités d'humeur et de tempérament; les amis d'aujourd'hui risquaient fort de se retrouver l'un contre l'autre, le lendemain. Certains portaient déjà au front, comme Landauer et Rathenau, la marque sanglante de leur tragique destinée. Aux premiers coups de canon de Belgique et Lorraine, le groupe se disloqua; les grands oiseaux de l'air se dispersèrent dans la tempête, avec des défis et des cris. Et Van Eeden, du haut de sa tour, les rappelait en vain au pigeonnier. Ni sa confiance ni son bon sens n'était entamé. Aux compagnons qui déliraient d'enthousiasme apocalyptique dans le fracas des batailles, il lançait des apostrophes d'une bonhomie joviale et héroïque, qui les ramenaient au sens commun, à l'humble et sainte Humanité. De la Hollande à la Suisse, nous restions, lui et moi, en contact étroit, par dessus le gouffre de feu. Il m'envoyait, en 1915, pour notre groupe genevois de la réconciliation franco-allemande un beau chant d'amitié: — „*An meine Freunde in Ost und West*" — que publiait Henry Guilbeaux dans sa revue „*Demain*" (15 Mai 1916):

"......................
Erfreuet euch, im unermesslich Trauern,
Denn leuchtend winket unser Sakrament.
Lasst unsere Treu' das Elend überdauern,
Wir gehn den Weg, den nur die Liebe kennt.

Wir wissen nicht von Hasz und nicht von Rache,
Doch unsre Seele zwinget kein Gewalt.
Wir halten an der Freiheit Pforte Wache,
Bis einst ihr Weckruf allen Menschen schallt.

Ein einzig Volk von Edlen und Gerechten,
Lasst fest und stehn in der Nationen Streit,
In gleichem Stolz vor Herrschern und vor Knechten,
Zu freud'gem Spenden immerfort bereit."

De mon côté, je collaborais à son journal „*De Amsterdammer*,'' et il y publiait en 1915 une Lettre ouverte que je lui adressais, (reproduite, depuis, dans le volume: „*Au dessus de la Mêlée*''). A l'heure où j'étais le plus attaqué pour mon „Européanisme'', et où la propagande des Alliés me faisait insulter même dans les revues des pays neutres, le bon compagnon Van Eeden élevait la voix, haute et claire, pour me défendre (dans un article de la „*Revue de Hollande*''). — Jamais nous n'avons été plus proches qu'en ces jours de résistance commune à la folie commune.

Mais la guerre se prolongeait. La lassitude tombait sur l'âme de l'Europe. Les peuples combattants, d'où la foi du début était partie, n'étaient plus soutenus dans l'atroce mêlée que par la mortelle étreinte qui les liait les uns aux autres, et dont aucun d'eux ne pouvait se dégager. Les témoins inutiles, en dehors du combat, n'avaient même point cette nécessité implacable du: „*Tuer pour vivre!*'' qui leur servit d'armature. Dans sa Hollande coupée du reste du continent par le torrent de la guerre, Van Eeden voyait mourir son rêve d'une fraternelle élite internationale, qui guiderait l'humanité. Son action était arrêtée. Et comme le coureur dont l'élan est brutalement interrompu au millieu de sa course, il ressentait soudain l'énorme fatigue accumulée depuis vingt ans de tension acharnée. Et dans son isolement, les épreuves et les deuils frappèrent à la porte de sa maison. Le coeur du vieux lutteur fut par eux percé, d'une main sure; et comme une bonne terre qui s'est trop dépensée, les terribles laboureurs le retournèrent jusqu'au fond.

Lorsque la guerre finie, nous pûmes nous rencontrer, en 1919, je vis un grand blessé, chargé d'une douleur infinie. Mais si vrai et si simple et si bon et si humble!.... Jamais je ne l'ai tant aimé.... J'ai été le confident passager de quelques heures qui ont précédé sa conversion religieuse. Et moi qui, né dans le catholicisme, me suis, par une voie inverse de Van Eeden, éloigné de toute Église, et mourrai en dehors avec tranquillité, j'ai serré dans mes bras le vieux Northman qui allait chercher, à l'ombre de la croix, la réponse à sa souffrance et à ses anxiétés.... Oh hommes, quand vous aurez, comme cet homme, combattu et souffert seul, pendant toute une vie, alors peut-être vous aurez le droit de juger celui qui est allé demander le repos dans les bras de Dieu.... Pas avant!

Cher ami fraternel, je monte la garde devant votre repos.... „*Ruhe!.. Ruhe!..*'' (l'auguste chant final de la *Götterdämmerung*....). Vous y avez droit. C'est pour nous tous que vous avez combattu. Votre mort n'est qu'à vous. Votre vie de combat est à nous tous.

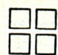
Et pardonnez-moi si j'en retiens la magnifique leçon que vous même nous avez

donnée, quand vous définissiez, dans les dernières lignes de „*Glückliche Menschheit*", le secret de l'amour, le but de l'effort humain, le bonheur, par ce mot: „*le mouvement*".... Marcher.... marcher toujours en avant!....

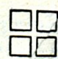
„*Bewegung ist das Geheimnis der Liebe,... das Glück, das die Menschheit immer erreichen kann, besteht in dem Gefühl, vorwärtszuschreiten in der Richtung auf Recht und Wahrheit....*"

Un homme ne doit pas être jugé dans un de ses jours isolés — ou premiers, ou derniers, — mais dans l'élan qui l'emporte, du premier au dernier, dans le rythme de sa vie. Il est sa vie en mouvement. Et, pas plus que telle ou telle autre des étapes qui ont ponctué sa course, la mort n'est une conclusion, mais une interruption, ou brève ou éternelle. Si elle est momentanée, s'il existe un „*après*", la flèche du mouvement de Frederik Van Eeden, après un court repos, reprendra son envol, et plus loin et plus haut. *Laus* à la flèche et à l'Archer!

Romain Rolland



THEO RUETER



BIJ DEN 70STEN VERJAARDAG VAN DR. FREDERIK VAN EEDEN

WAAR vele vereerders ongetwijfeld de literaire verdiensten van dezen idealist, denker en schrijver zullen belichten en de groote waarde van dezen genialen mensch voor het Nederlandsche volk zullen aantoonen, zij het mij vergund één enkele zijde uit zijn veelzijdigen arbeid naar voren te brengen, waartoe ik, als architect van landelijke bouwkunst en voorstander van tuinsteden, bevoegd meen te zijn.

In het 23ste hoofdstuk van het 3de deel van den „*Kleinen Johannes*" beschrijft Dr. Van Eeden een visioen, en toekomst-beeld, hoe de aarde, met al wat daarop voor 's menschen gebruik noodig is, er kan uitzien. Het is hierop dat ik in 't bijzonder de aandacht wil vestigen, want dit visioen heeft voor de bouwkunst van onzen tijd groote waarde.

Evenals John Ruskin, William Morris, Walter Crane en andere kunstenaars is Dr. Van Eeden de meening toegedaan, dat de steden, zooals wij die tot heden kennen, in een toekomstige, betere en schoonere samenleving, niet meer zullen voorkomen, welke meening ik geheel onderschrijf, zooals ik in lezingen en artikelen heb uiteengezet. Voornamelijk W. Morris heeft in zijn „Nieuws uit Nergensoord" dit onderwerp behandeld, waarbij het visioen van Dr. Van Eeden zich prachtig aansluit.

Wij lezen in dit 23ste hoofdstuk o.m.: „De duinen waren zoo vrij en schoon als in den ouden tijd. Een wijde, ruige wildernis zonder hekken of palen, zonder scherven en papieren. Dicht groenden de boschjes in de dalen, de meidoorn bloeide er wit en het geluid van honderd nachtegalen was hoorbaar tot in hun hooge sfeer. Toen kwam het groene land als een groot bloemrijk, boschrijk park. De hel groene velden waren er nog en de rechte vaarten en sloten. Maar overal waren boomen. En de kleine, blanke menschen-huizen lagen alom tusschen dat groen en die bloemen, als of een reus ze had uitgestrooid met lenige hand. Ziet ge wel, Johannes, dat het de schuld der menschen zelf was, toen ze zoo misstonden in de natuur? Want zij hadden er geen eerbied voor en bedierven haar uit domheid. Nu hebben zij er van geleerd, hoe zij zelf schoon en natuurlijk moeten zijn en ze hebben haar te vriend gemaakt. En waartoe in hooge blokken boven elkaar te kruipen, zoo lang er woning-ruimte is tusschen groen en boomen? En nergens was vuil, nergens was de vale armoede, nergens was de doodsche leelijkheid en de eentonige naargeestigheid der steden. Waar hij wist dat de steden waren

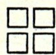
geweest, waren groene wildernissen vol vogelzang of vruchtbare, welverzorgde akkers en tuinen. Één wonderbaar schoon geheel van natuur en kunst".

De steden der toekomst, als plaatsen van samenkomst van vele duizenden menschen, zullen tuinsteden, bloemsteden zijn, gebouwd te midden van — en in volkomen harmonie met de natuur, in parken, in bosch en duin, langs rivieren, aan de meren of aan het strand, te midden van geheel nieuwe landschappen, welke zich zullen aanpassen aan de huizen — en geheel nieuwe huizen welke zich zullen aanpassen aan de natuurlijke schoonheid der aarde, ontdaan — en geheel afwijkende van al wat aan onze vroegere vestingsteden zal herinneren. De schoonheid der natuur, als de zinnelijk waarneembare vorm van de openbaring van den goddelijken geest, moet bij alle menschenwerk de voorrang worden gegeven.

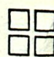
Voor dit visioen van een schoon aanzien onzer aarde, breng ik hier Dr. Van Eeden gaarne hulde, geloovend, wetend, dat onze moderne stedenbouw dien kant uit moet, want van het dorre, materialistische aanzien onzer huidige stedelijke bouwkunst zal eerlang ieder waarachtig schoonheidsgevoelige overtuigd zijn. Dat Dr. Van Eeden in deze, zoowel als in andere opzichten weinig succes, geen resultaten heeft bereikt, acht ik juist een zijner grootste verdiensten. Want hierdoor, meer dan door „succes" — heeft hij velen tot nadenken gestemd, velen de oogen geopend, „in veler dorre ziel een vonk ontstoken".

Is 't ook met de idealen en visioenen van Dr. Van Eeden niet als met de leer van Christus? Ook deze had geen „succes" — geen directe „resultaten". Het genie van Dr. Van Eeden zit niet, als b.v. bij Edison, in zichtbare resultaten. Deze zijn veelal van materieele beteekenis. Doch de geest in den mensch staat boven de materie. En dit kan Dr. Van Eeden in het najaar zijns levens tot troost strekken.

Theo Rueter.



ARN. SAALBORN



FREDERIK VAN EEDEN.

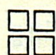
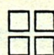
Uw naam beteekent voor mij strijdend dichterschap. Nederland behoort U te eeren terwille van de idealen die Ge voor ons uitdroegt, terwille van Uw taaien strijd, terwille van Uw zekerheden die onzekerheden gebleken zijn, maar bovenal terwille van het werk, dat Ge ons hebt geschonken: „*Het Lied van Schijn en Wezen*", „*De Heks van Haarlem*", „*De Kleine Johannes*", „*Sirius en Siderius*", *Van de Koele Meren des Doods*", om maar enkele te noemen van de dingen die blijven zullen, wanneer Uw aardsche wandeling eenmaal ten einde zal zijn.

Na veel omzwervingen zijt Ge teruggekeerd tot Walden, het plekje Gooische grond, van waar Ge Uw arbeid voor een betere gemeenschap der menschen zijt begonnen. Het is er stil geworden, het oude huis, Uw stille levensgezellin, de oude tuinman... en Uw zonen zijn er U boven het hoofd gegroeid, zij staan in het leven, strijdend voor een bestaan. En wellicht begrijpt Ge hen niet altijd meer, omdat Ge terug leeft in het herdenken en met weemoed beleven moet, hoeveel menschelijke geestesarbeid vruchteloos schijnt. Want het leven stroomt voort en wij weten nauwelijks, waar het onze krachten heeft gelaten. Het neemt telkens nieuwe vormen aan, nieuwe leuzen en nieuwe idealen. En toch, wees verzekerd, althans van dit eene, dat geen woord, in liefde en overtuiging gesproken, verloren gaat.

En vooral wij leeraren, wier taak het is, het hart des dichters tot het hart der kinderen te brengen, zullen, zoodra wij zelf hebben leeren zien en hooren, niet ophouden Uw woord tot hen te brengen die nog open staan voor het ideaal, voor de schoonheid, voor den strijd en voor het lijden van anderen. — Velen zullen in dit boek van hun liefde voor Uw werk getuigen, velen zullen trachten Uw beteekenis voor onze litteratuur te schetsen. Ik voel er behoefte aan, U te zeggen als een troost voor teleurstellingen, als een zekerheid tegenover veel omvergeworpen overtuigingen, dat ik voort zal gaan Uw gedachten en de schoone vormen die Ge door middel van het woord, zijn klanken en rhytmen vondt, te brengen tot de leerlingen die ik heb en de honderden die ik zal hebben, opdat het beste van Uw leven levend blijve, opdat onze jeugd zal weten dat zij een groot, een goed, een wijs en een lijdend dichter hebben in U, Frederik Van Eeden. Deze wetenschap geeft U wel is waar geen brood, maar zij geeft toch iets wat het leven levenswaardig maakt.

Ik wensch U geluk met Uw geboortedag, want Uw leven was mooi en sterk, gedragen door idealen en geslagen door ontgoochelingen, mooi en sterk, ten spijt van wat kleine haters ook mogen zeggen.

Arnold Saalborn.

 ANNIE SALOMONS 

EEN DANKBARE HERINNERING.

WE behoeven alleen maar de rij van namen te lezen, die het huldigings-comité voor Frederik van Eeden vormen, om te beseffen dat hij een heel speciale plaats inneemt tusschen onze literatoren. De Hollandsche literatuur blijft bijna altijd binnen onze grenzen; als er gehuldigd moet worden, noemt men het met een wijdschen naam „een nationale hulde," maar gewoonlijk is er maar een kleine kring bij betrokken. Van Eeden behoort tot die zeldzamen, wier werk ook buitenlanders iets te zeggen heeft; menschen uit Engeland en Amerika, Frankrijk, Duitschland, Oostenrijk en Tsjecho-Slowakije, die waarschijnlijk van Holland niet veel meer wisten, dan dat het het land was van Rembrandt en van Vermeer; misschien: het land van Multatuli en Heijermans; maar voor wie het nu ook: het land van Frederik van Eeden is geworden.

Het beperkte gebied, waarop de Hollandsche geest zich gemeenlijk slechts kan laten gelden, schijnt ook ons oordeel somtijds eenzijdig te maken. We hebben er ons blind op gestaard, dat Willem Kloos in enkele magistrale sonnetten zich een grooter dichter heeft getoond dan Frederik van Eeden; dat het meesleepende proza van Van Deyssel soms tot blinkende hoogtepunten kon stijgen, die voor de klare, gelijkmatige stijl van Van Eeden onbereikbaar bleven; — en we moesten eerst zien, dat mannen als Romain Rolland, Stefan Zweig, Hermann Bahr en Upton Sinclair onder zijn bewonderaars behooren, om te erkennen, dat hij in onze literatuur toch een andere plaats inneemt, en vooral: dat hij voor onze cultuur meer heeft gedaan dan vele „vak-specialisten."

Als we, naar aanleiding van het naderend jubileum, in een kring van menschen met uiteenloopend werk en uiteenloopende belangstellingen er over spraken, wat Van Eeden voor die verschillend gekleurde geesten heeft beteekend, dan bleek hij voor bijna allen een „figuur" te zijn; de held van hun jeugd, de bezieler van hun droomen; maar telkens werd een andere facet van zijn persoonlijkheid naar voren gekeerd. Er zijn er velen, voor wie hij altijd de man van Walden is gebleven; de sociale hervormer, die een deftige, ouderwetsche Nutsvergadering opschrikte met een fel requisitoir: „*Waarvan leven wij?*"; de eerlijke idealist, die ernst maakte met zijn theorieën en ze wenschte te verwerkelijken, — al mocht het op teleurstelling uitloopen... Anderen eeren vooral den psycholoog-medicus in hem, den schrijver van „*De koele meeren des doods*". In de circulaire noemt men van zijn literaire werk niets anders dan „*De Kleine Johannes*," — en dit is voorzeker menschkundig gezien; geen van zijn boeken is zóó algemeen gelezen; géén compareert zoo steevast op de lijsten, die jeugdige H.B.S.'ers voor hun eindexamen aangaande hun lectuur moeten in-

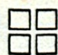
leveren; géén is op tennisclubs en debating-society's zoozeer de aanleiding geweest tot „diepe gesprekken". Maar ook: geen boek, dat voor een ontwakende ziel de wereld der fantasie, de wereld van bespiegeling en sociaal meegevoel zoo beloftevol ontsluit.
Bij zijn andere publicaties, — en hoe vele zijn het er, van hoe verschillenden aard, — loopen de voorliefden meer uiteen. Een intellectueel zal zich gaarne in de veelzijdige „*Studies*" vermeien; het „*Lied van schijn en wezen*" spreekt tot den wijsgeerig-zoekenden geest; de jonge meisjes van mijn tijd kenden allemaal „*Ellen*" van buiten, van het begin tot het einde; — en hoe menig strijdend student sterkte zich met het lezen van „*Johannes Viator*".
Sommige werken kregen bovendien nog een heel nieuwe schoonheid, als men ze Van Eeden zelf hoorde voordragen. Er ging in dien tijd een sterke persoonlijke charme van hem uit. Hij had de lichtende oogen van den dichter en de zachte, doordringende stem van een profeet. Als hij met eentonige cadans de melodieuse regels van „*De Broederveete*" zong, hier en daar geaccentueerd door een sober gebaar, dan groeide die „tragedie van het recht" tot een drama van ontroerende bewogenheid.
Iedere dichter schijnt, gedurende zijn dichterlijke loopbaan, een paar regels neer te schrijven, — gewoonlijk naar aanleiding van iets of iemand anders, — waarin hij voor het nageslacht de essentie van zijn eigen wezen heeft vastgelegd. De dichter J. H. Leopold had Paul Verlaine gekarakteriseerd als „een man die heeft zijn afgewende leven stil voor zich heen gevoerd". En na zijn eigen dood kon er geen nekrologie verschijnen, of dat „afgewende leven," „een poovere maar een ontroerd teedere" vond er zijn plaats in.
Wie naar aanleiding van dit jubileum nog eens in Van Eeden's verzenbundels bladerde, zal aan het slot van „*Lioba*" gekomen, wel met ontroering op deze regels hebben gestaard, die Lioba zingt, als ze haar dood nabij weet:

„Ik heb op aarde wonderlijk
gewankeld her en der,
toch lichtte mij bijzonderlijk
een vaste stille ster.

Nu wijst die mij genadiglijk
evenwichts licht begin..."

Inderdaad: hierin voorspelde Van Eeden zijn eigen levensweg: een wonderlijk, boeiend, maar dikwijls beangstigend her en der wankelen; — tot tenslotte genadiglijk een begin van evenwicht voor hem intrad.
Laten we hem op dezen gedenkdag dan toebidden, dat de „vaste, stille ster" hem moge blijven lichten, en dat hij tenslotte ook van zijn eigen ziel dankbaar zal kunnen getuigen:

„Nu vaart mijn schip gestadiglijk
Stormlooze haven in."

 H. SALOMONSON 

VERBAZINGEN VAN EEN CONVENTIONEELE....

DE bijzonderen en uitmuntenden onder ons verbazen de menigte. En als zij bovendien sterk zijn sleepen zij haar mede. Van Eeden kan terugzien op een lang en rijk leven waarin hij ons vaak heeft verbaasd, en dikwijls meegesleept. Zijn werk is daarvan een blijvende getuigenis. Maar daarnaast is in dit Liber Amicorum, bij al hetgeen den jubilaris aan waardeering gebracht zal worden door vrienden en letterkundigen, ruimte voor herinneringen en anecdoten.
Ik weet er drie, die in het bijzonder de persoonlijkheid van Frederik Van Eeden illustreeren.
Het was meen ik in het jaar 1915 dat de toenmalige redactie van De Amsterdammer, weekblad voor Nederland, onder voorzitterschap van Prof. Mr. J. A. van Hamel, het plan opvatte om, middels de cinematographie, het publiek iets te laten zien van de activiteit harer redactievergaderingen en in het bijzonder van het tot stand komen van de wekelijksche plaat van Johan Braakensiek. Op zekeren morgen vertrokken de redacteuren in gezelschap van Braakensiek en mij, den secretaris, per automobiel naar Haarlem, waar in de studio van een filmfabriek alles in gereedheid was gebracht voor de opname.
In de dartele opwinding van de enscèneering was het niet opgevallen, dat Frederik Van Eeden zich, allengs schuwer, naar den achtergrond begeven had, en, toen het moment gekomen was waarop wij ons allen zoo „natuurlijk" mogelijk zouden gedragen, bleek Van Eeden plotseling verdwenen te zijn. Ondanks alle naspeuringen in de stad bleef hij onvindbaar. De film is nimmer opgenomen. Ik moet eerlijk verklaren dat het gevoel van opluchting het spoedig bij mij gewonnen had van dat van teleurstelling.
Van Eeden's vlucht had, in al het negatieve van die daad, althans het inzicht geschapen dat hij zich, onder de gegeven omstandigheden en tegenover den ietwat ijdelen opzet, het „natuurlijkst" van ons allen gedragen had. Want ligt het op onzen weg, naar buiten populaire en éclatante bewijzen af te leggen van den arbeid dien wij verrichten....?

Een tweede herinnering: Een jaar of drie later, toen ik eens bij Frederik Van Eeden te gast was op Walden, voerde hij mij op eene wandeling langs een aardappelenveldje dat hij had aangelegd aan den rand van zijn terrein. Verder weg wees hij mij, achter een groep boomen, een in aanbouw zijnde villa, die juist onder de kap stond. Hij vertelde mij dat een rijk man dit huis bouwde

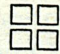
en dat deze gaarne over dat aardappelenveldje zou beschikken voor uitbreiding van zijn tuin. Ook zeide Van Eeden dat hem het geld dat hij voor het veldje zou kunnen krijgen, zeer goed te pas zou komen. Maar, na rijp beraad had hij gemeend zijn akkertje te moeten behouden omdat het hem beter voorkwam zijne aardappelen te blijven verbouwen dan geld, zelfs zeer welkom geld, in handen te krijgen. Dit kwam mij, conventioneele, vreemd voor. Ik was verbaasd. Ik begreep niet hoe men in deze wereld van rationaliseering en economiseering zoo sterk aan een lapje grond gehecht kan zijn dat men de berekening van geldbelegging en aardappeleninkoop bij den kleinhandel vergeten kon. Maar, Van Eeden had die berekening niet vergeten. Hij versmaadde haar. Want hij staat dichter tot de goede natuur dan tot de criteria van de Handelshoogeschool.

En nog een derde maal heeft Van Eeden mij verbaasd doen staan. Het was toen ik zijn lievelingswensch vernam voor een geschenk op zijn zestigsten verjaardag: een wit paard....
Menschen die zestig jaar worden wenschen leunstoelen, lampen die een zacht schijnsel verspreiden of stichtingen waaraan hun naam ten eeuwigen dage verbonden zal zijn. Van Eeden wilde een wit paard hebben en verbaasde ons. Hij wilde niet iets voor rust of eere, maar iets levends, dat hij bewonderen kon en dat hem dragen kon. Hij vindt de wereld mooi en wenschte in een tijdperk dat anderen zich terugtrekken met herinneringen, eene aanvulling van zijne physieke krachten om haar verder onderzoekend in te trekken, en dan zoo, als hij zichzelf gaarne zien wilde, en zooals wij hem ook waarlijk zien: hoog-gezeten en gedragen door een bewonderenswaardige smettelooze kracht.

Zooals hij dan ook, en dit moge hier, naast zoovele ernstiger beschouwingen, dankbaar en verbaasd worden vastgesteld door een conventioneele, door de rijke wereld van zijn fantasie en gedachten is getrokken, opstellend zijn onvergankelijk reis-journaal....

Wanneer Van Eeden dit leest zal hij mij de bovenstaande vrijpostigheden niet euvel duiden, doch, zooals ik hem zoo dikwijls tot mijne geruststelling heb zien doen, het hoofd schudden en met een groote goedheid en verdraagzaamheid jegens mijne conventioneele uitingen glimlachend zeggen: „..zoo..Melis..".

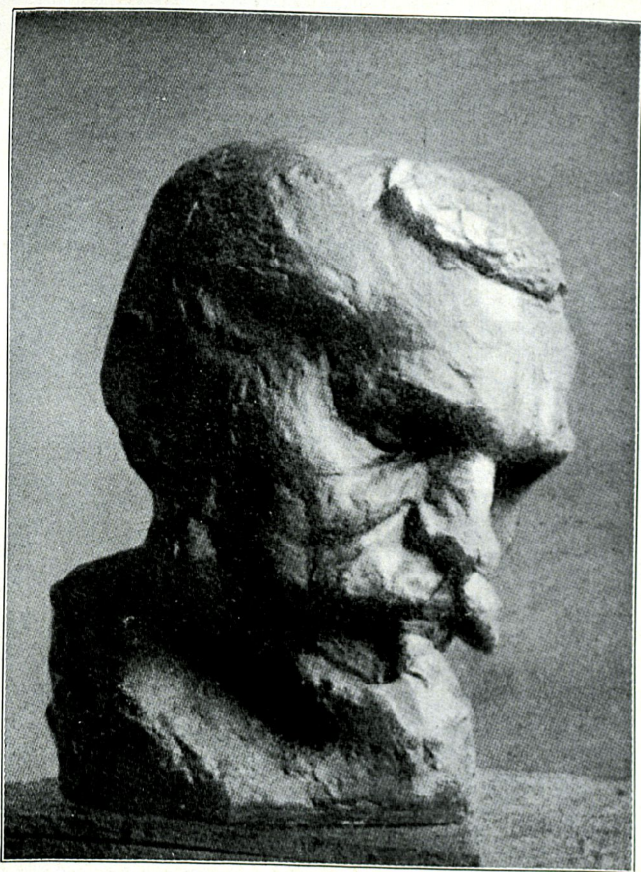
MELIS STOKE
(H. Salomonson).

 DIRK SCHÄFER 

DE MUZIEK VAN HEDEN (FRAGMENT)

IEDERE generatie bezit voor korter of langer wijl een onbegrensd geloof in haar tijd. Onbewust aanvaardt zij de geestelijke bevruchting der geleidelijk met haar medegroeiende veranderingen, tot in haar hoogste bloeiperiode. Dan, eenmaal wordt zij zich echter bewust der haar omgevende, altijd hernieuwende krachten en hierdoor is tevens de grens van haar geloof bepaald. De min of meerdere uitzondering is afhankelijk der meer of mindere beperking der persoonlijkheid. Hoe grooter deze laatste, des te meer zij de liefde in zich verveelvoudigen kan, des te sterker haar hernieuwende kracht, doch des te eenzamer komt zij te staan.
Verwekt dus de mate onzer liefde de in haar liggende equivalente vernieuwingswaarde, dan is de tegenwoordige vernieuwing onzer muziek, voortkomende uit dezen tijd van abnormaal verstandelijk overwicht, hetwelk als natuurlijk gevolg de zich in talrijke levensverschijnselen maar al te vaak openbarende *liefdeloosheid* veroorzaakt, — niet slechts voor de muziek van het Verleden, doch van Heden, háár Heden, gezwegen van de Toekomst, waartoe haar geestelijke spankracht niet reikt, — hiermede oorzakelijk geoordeeld.
Hare grenzenlooze zelfoverschatting, overtuigd, dat zij de opperste vernieuwing: het volstrekt oorspronkelijke in uitgebreidsten zin — het geheim der bovenzinnelijke macht, hetwelk het groote genie soms na jaren ingespannen arbeid en onnoemlijk leed toevertrouwd wordt, — met één ruk denkt te bemeesteren; haar gewelddadig „veralgemeenen" wat door de Natuur ten allen tijde als „uitzondering" geldt; hare aanranding der causale wetten door deze te verschuiven; het geheele natuurlijke ontwikkelingsproces bij den mensch te ontkennen en eigenmachtig te hervormen, waardoor de meest gedrochtelijke wanverhouding tusschen willen en kunnen ontstaat, werpt haar steeds onverbiddelijk terug naar haar eigen machteloosheid.
Machteloos is haar tot een manie ontaarde „uitgedachte" oorspronkelijkheid, het opzettelijk curieuze als sensatie; machteloos haar fonkelnieuwe componeer — „principes" in het „vak" muziek, haar leeggewichtige theorieën, systemen, experimenten; machteloos haar bluffend exclusivisme, haar smalen op een „voorbije" periode; machteloos de genialiteitspose van haar beeldenstormertjesspel, die met grooten lawaaimond of ook gereserveerd professoraal-autoritair de klungels en brekebeenen, de diverse kwart- en halfheden van vandaag tot figuranten van beteekenis kroont; machteloos haar kwistig uitgedeelde voortreffelijkheids-certificaten, haar gesnoef op de „meesterwerken" harer partij-

genooten, machteloos haar vernietigen, dat haar wederkeerig vernietigt. — Omdat haar de goddelijke inspiratie, het levenwekkende, vruchtdragende element door de almachtige Liefde onthouden wordt.



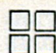
Bronzen buste door David Edström (1911)



1922



CAREL SCHARTEN



EEN van de eerste openbaringen der litteratuur is mij Van Eeden's „*Kleine Johannes*" geweest. Driemaal heb ik het boek, in zijn geheel, aan verschillende vrienden voorgelezen.

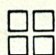
Ook „*Ellen*" was mij véél, in diezelfde jeugdjaren; en wie op de jaren der jeugd neêrziet, weet niet wat hij doet; zij zijn misschien de zuiverste. Er zijn trouwens verzen in dat gedicht, die ik ook nu nog bewonder.

„*Van de koele meren des doods*" eindelijk, blijft een der belangrijkste romans, in onze taal geschreven. De verhalende stijl is van een zeer bizonder gehalte. Hoe zou ik dus anders kunnen dan Van Eeden dankbaar zijn, — wàt ik dan later over sommige zijner werken en over sommige eigenschappen zijner natuur moge gedacht hebben en geschreven.

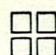
Maar ook den mensch ben ik dankbaar, den mensch, die, falend, Walden schiep. Want ook aan Walden heb ik mee van de helderste uren van mijn leven te danken; uren, waarin ik geloofde in de overwinning van het goede in de menschheid, — al zag ik toen die overwinning misschien te nabij.

Zoo voel ik, nu, dertig jaar later, in dankbaar herinneren. En ik hoop, dat Frederik van Eeden dien dank van zijn fellen criticus, maar die ernstig meende de waarheid te dienen, zal willen aanvaarden.

Carel Scharten



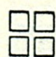
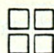
J. B. SCHEPERS



DR. FREDERIK VAN EEDEN

EEN merkwaardige persoonlikheid, vooral tussen de mannen van tachtig. Hij past er vaak niet bij: zijn ,,*Kleine Johannes*" b.v., toch 't meest karakteristieke werk, beantwoordt niet aan de eis der ,,allerindividueelste expressie": 't zou niet zo geboeid hebben, was 't anders geweest; de gedachte, door v. Deyssel spottend in de wereldlitteratuur gezocht, overheerst in zijn mede-tachtiger; ik denk aan het geweldige stuk ,,*De Broeders*", met vooral het slot in de Kathedraal, groots van bewogenheid, persoonlik van uitdrukking. Voortdurende tegenstrijdigheid tussen hem en de leuzen en personen der tachtigers. Van daar dat hij achteruit geschoven wordt. Maar in hem gaat de gedachte door de Nieuwe-Gidsbeweging heen tot de later komende geslachten. De waardering voor hem zal weer aangroeien.

J. B. Schepers

 MARIE SCHMITZ 

EEN DER POORTEN.

HET groote land, dat wij Leven noemen, heeft vele en verscheidene dreven. En evenzoovele zijn de poorten, waardoor wij deze betreden. Niet voor allen staan alle poorten open; een ondoorgrondelijke uitverkiezing heeft voor den een gesloten wat de ander vrijelijk betreden mag. Maar de meesten onzer gaan, vroeger of later, dan door deze, dan door gene poort, de poort der Liefde, de poort der Schoonheid, die der Wijsheid of die der Deugd, en elk van deze is een poort tot het Leven zelf.

Zelden maar weten wij te zeggen wàt het was, dat ons een poort ontsloot. Vaak heeft het in den rusteloozen levensstroom zich opgelost. Maar soms herkent toch wel ons hart, 't zij in een plotselinge verheldering, 't zij in een late eindelijke bezinning, den klank van het lied, dat het over den geheimzinnigen drempel lokte.

Weet ik nog wanneer in dien verren tijd mijner jeugd de poort der Schoonheid voor mij open ging en wat het was, dat haar voor mij ontsloot? Niet één, maar vele, vele malen moet het wonderlijk lied geklonken hebben, dat weglokte naar het diep verschiet van het onbekende land. Vele malen en telkens anders. Wie herinnert zich keer voor keer? Maar soms weet nog, over den afstand van jaren heen, het hart zich dankbaar te bezinnen op enkele dier wekkende aanrakingen, op den klank van zulk een lokkend lied, dat het verschiet voor hem deed opengaan en hem voerde door de poort.

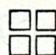
Ik was nog maar een kind, in jaren en in ontwikkeling, toen, voor 't eerst waarschijnlijk, uit „*De kleine Johannes*", de klank van dit lokkende lied voor mij opging. Was dit niet het eerste, dat mij gemoette van de nieuw-geboren schoonheid onzer letteren? De degelijke historische verhalen, de gemoedelijke poëzie van vóór '80, ik had ze met kinderlijke waardeering genoten — de poort ontsloten naar het land der Schoonheid hadden ze mij niet. Toen las ik dit „sprookje voor groote menschen", deze teeder-wijsgeerige verbeelding van het menschelijk leven en eensklaps voelde ik die innerlijke aanraking, die ontroerde trilling en zag ik het licht en zalig verschiet van een land, waarvan ik tot dusver niet geweten had. Aan het monumentale proza van Van Deyssel, de hartstochtelijk-bewogen lyriek van Kloos was mijn kinderlijk gemoed nog niet toe; aan deze dichterlijke verbeelding, deze kleurige lieflijkheid, dit betooverend wisselspel van werkelijkheid en droom gaf het zich — schoon het den verborgen zin nog niet gansch verstond — onberedeneerd en zonder aarzeling over.

Wanneer en hoe vaak heb ik daarna nog het lied gehoord, dat telkens opnieuw en telkens weer verder lokte in het geheimzinnig land der Schoonheid? Ik weet het niet. Maar kan ooit een dier volgende malen van zoo diepe beteekenis zijn als die eerste keer, toen het de poort deed opengaan en het in het hart de verborgen, vurige, heilige drift naar de Schoonheid voor altijd wakker riep?

Marie Verhoeven-Kluwitz



JOHAN W. SCHOTMAN



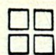
Want mijn ziel wijlt als eene eenzame onder eenzamen
en wie is er van de levenden die mijn hart kent?

Van de passielooze Lelie

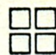
LANGS den breden rullen zandweg, waarop Uw werkkamer uitziet, recht tegenover Walden, ging ik een namiddag, heel ver de koele bossen door. Schemering temperde het vlammend-geel der brem, purper was de lucht, blauwig-violet de donkerende hei.
Toen vóór mij: een machtige knoestige eik, rimpelig van schors, door het hemelvuur tot den voet in twee gespleten. Een smartelike reus; diep reiken zijn wortels, zoekend hun sappen in de diepste lagen der vochtige aarde. Hoog naar den goudlichten hemel reiken de takken, verwrongen als in pijn, houdend hoog 't nog jonge frisgroene loof, dat gevoelig rilt in den ijlen avondwind.
En toen ineens dacht ik: dat zijt Gij.
In Uw arbeid komt dit droomstille land der zandgronden, het land van heide en duin, van droefritselende dennen en hartstochtlik vlammende kleuren in lente en nazomer, tot de schoonste vormwording.
Sterk zijt Gij, een reus te midden der anderen, men ziet U van verre.
Knoestig en gerimpeld zijt Gij, verweerd in Uw strijd en Uw moeilijk bitter-doorvochten leven.
Diep reiken Uw gedachten, tot in de donkere gronden van 's mensen verborgen zieleleven, en in diepe en door uzelf nauwgepeilde strevingen wortelt Uw gestadig willen.
Hoog reikt Gij, naar het licht der eeuwigheid en der volkomen verklaardheid strekt gij Uw verlangen.
Vele smarten hebben U in Uw groei verwrongen en van het hoogste doel U soms weggewend, waarheen Uw zuiverste begeren U onverdroten opnieuw deed reiken in bedroefde hunkering.
Immer nog levend en schoon is, wat in U zijn oorsprong vond; teder en gevoelig zijt gij als een kind en ontvankelik voor de geringste stromingen in de geestelike atmosfeer om U.
Maar ook zijt Gij gespleten van top tot teen van Uw wezen door Uw innerlike verscheurdheid, Uw innerlike tweespalt, die een verbitterde kamp is tussen schijn en wezen, tussen „twee verlangens, in diepten ondoorzien." Door het hemelvuur van Uw groot en heilig Moederverlangen zijt Gij gespleten, en zo zijt Ge méér dan enkel een schepper van schoonheid en een zegger van wijsheid. Zo zijt Ge bóven alles een smartenmens. Gróter, oneindig groter dan Uw werken zelf, maakt U dat wat daar achter leeft: het door U geleden leed, de

zelfkwelling van den rustenlozen zoeker, die onophoudelik tracht, de kloof, die zijn innerlik wezen vaneengespleten houdt, te overbruggen met de kostbare structuur van zijn scheppingen. Windekind streed met Pluizer, Marjon met haar zinnelike zuster, Iwan met Peter, Idse met Orski, Lucas met Jacob, Lioba was haar Heer én trouw én ontrouw. In al deze droomfiguren herken ik de smartelike veruitwendigingen van Uw nimmer eindend innerlik conflict, Satan tegenover God, Vaderhaat tegenover Vaderliefde.
En zo zie ik achter al Uw werken, zelden genoemd, en in dat zuivere en diepe eerste boek: „*De Kleine Johannes*", opvallend verzwegen: Uw Moeder.
Zij is het heldere Licht en de fonkelende Ster in Uw donker leedzwaar leven immer geweest, Zij heeft U, ongeweten misschien, immer bezield. Ik herinner mij haar, zoals ze stil leefde in het vriendelike lage huisje achter op Walden, te midden van een weelde van bloemen. Ik kan niet aan U denken, zonder dat haar lief en stralend zacht gelaat mij weer voor den geest komt.
O, Gij zijt een moeilik en verscheurd, maar ook een zeer begenadigd mens.
Gij zijt een mens om als men jong is, te bewonderen en kinderlik te vereren, om in rijper jaren als ernstig denker te waarderen en als groot dichter ontroerd te genieten,
maar eindelik en vooral, om als een eenzame, die bitter heeft geleden en een onzegbaar zwaren weg is moeten gaan, innig en eerbiedig lief te hebben.

J. W. Klotman.



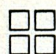
Lo. W. SCHUT



VRIJDAGMIDDAG half twee. Baloorige vierde klas H.B.S. Al drie dagen vorst, en nòg geen ijsvacantie. Zitten we weer voor een uur aan de „*malle Johannes*". Laten we weer turven, hoeveel keer-ie vanmiddag weer „hè" zegt. Misschien komen we nu boven de 142! Zeg, wat zei-d-ie ook weer, wat beteekende die malle meid, Robinetta, ook? Weet ik veel! 'k Heb de vorige keer al m'n aandacht noodig gehad om z'n nagelschoonmakerij en z'n tandengepeuter te bekijken. Denk je dat ik dan ook nog onthou wat-ie leutert? Bovendien kan 't me geen bal schelen.

Beide sprekers hebben na het eerste en eenige deel van „*de Kleine Johannes*" dat in de letterkundeles van één der beste Nederlandsche H.B.S. (zie het gemiddelde eindexamenresultaat) behandeld werd, het 2de en 3de deel aangeschaft en doorgewerkt. Ondanks de mishandeling van het eerste deel op school. En hoewel eigen inzicht, Thijsse en vermeerderde biologische kennis hem verteld hebben, dat de kabouters geen kunsten uithalen met eschdoornbladen, heeft één van hen tot op den huidigen dag in z'n tweede exemplaar van het eerste deel van „*de Kleine Johannes*" een zwartgevlekt eschdoornblad bewaard. Indertijd gedroogd in het eerste exemplaar, dat stuk gelezen is!
Een auteur, die op deze wijze weet te herleven na een schoolmoord als boven beschreven werd, heeft zonder den geringsten twijfel zijn doel bereikt. Al heeft hij slechts aangezet tot het zoeken van 't gouden sleuteltje in 't boekje van Wistik. Dat hij zelf nòch z'n lezers 't ooit vinden.... Een klein stukje inzicht mogen we verlangen. Maar zonder zoeken blijft het een steriel verlangen. Misschien doet het den 70-jarigen Johannes genoegen, het bovenstaande te lezen. Hij heeft den schrijver ervan iets goeds gegeven. Anders dan deze verzekering kan hij er niet voor terug geven.

L. Schut.



MILOŠ SEIFERT



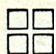
UN TCHÉQUE CHEZ FREDERIK VAN EEDEN

IL me semble qu'un sens plus profond, une force occulte impénétrable a été la cause de ma connaissance avec Frederik van Eeden. Je ne savais point que tant de parenté fût entre nous, avant de l'avoir visité.
J'avais lu „*De kleine Johannes*" dans la traduction tchêque, je l'avais relu, lu à haute voix à mes garçons dans les camps de l'été — et l'amour pour l'auteur a augmenté; voici le poète que j'ai longtemps cherché; un adorateur délicieux de la nature, l'esprit libre et chercheur, qui aime la verité! Persuadé ainsi, je voulais tant que possible le bien connaître. J'appris la langue hollandaise pour pouvoir lire tous ses livres. Enfin je pris le dessein de le visiter.
Hélas, la guerre mondiale a interrompu la correspondance avec mon maître adoré et j'avais à attendre. Enfin l'année 1921 a réalisé mon désir ardent: les circonstances furent favorables pour moi que je pouvais partir pour les Pays Bas. Je fus plein de foi, mais un écrivain célèbre tchèque (Gamma) m'a dit: „Il vaudrait mieux ne partir point. L'homme est déçu souvent après la connaissance personelle et désillusionné".
Mais je ne fus pas déçu. Ma première visite à Bussum a fait de moi un homme heureux.
Combien de sympathie y avait-il dans ce nom de la maison „Walden" seulement! Le „Walden" de Thoreau est devenu l'évangile de ma vie — et voici Walden réel où je devait vivre quelques jours!
La bibliothèque du grand poète m'a montré, que j'avais bien préparé mon âme pour le comprendre: les livres de John Ruskin, les traductions de „Fors Clavigera" en hollandais par Van Eeden, qui ont frappé mes yeux chaque fois, que j'avais monté l'escalier pour aller dans ma chambre en haut, ont été la preuve suffisante que nous nous sommes nourris des mêmes sources.
Puis, les traductions des oeuvres de Rabindranath Tagore par Frederik van Eeden posées à la table au salon, m'ont de nouveau convaincu que le lien qui m'avait amené ici fut beaucoup plus profond que je n'avais pensé: j'avais honoré depuis longtemps les mêmes idoles comme ce grand écrivain.
La Hollande fut une révélation pour moi et le grand poète encore davantage. J'écoutais avec ferveur chaque mot de lui et je l'avais bien tenu dans ma mémoire — pour éditer en Tchécoslovaquie ensuite un livre nommé „Chez le poète Frederik van Eeden, mes souvenirs de Hollande".
Je suis devenu membre de la famille et je dois avouer que je fus accepté avec une cordialité que je ne puis oublier jamais. Je le déclare de nouveau, que

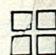
jamais dans ma vie je n'avais rencontré un homme si parfait et si bon que Frederik van Eeden et je suis convaincu que je n'en trouverai aucun dans ma vie future.
Après mon retour dans ma patrie je tâchais d'introduire le nom de Van Eeden dans la litérature tchèqe. Je puis dire sans exagération que cela m'a réussi. Il y a peu d'écrivains étrangers non romanciers, d'un caractère plutôt philosophique et esthétique, qui aient été tant reçus d'une nation petite comme Frederik van Eeden en Tchécoslovaquie. Son nom a un timbre bien clair chez nous et son oeuvre a fait son influence dans le monde litéraire et chez les gens cherchant une beauté plus élevée.
Le livre qui a été accepté avec le plus d'entendement chez nous est „*Heldenliebe*". Il se peut que la cause en est aussi le nom de l'éditeur, J. Laichter à Prague qui est notre éditeur le plus distingué. Néanmoins ce fait est très consolant, car „*Heldenliebe*" n'est ni poème ni roman mais un essai, une causerie sur les choses les plus graves.
Pourquoi „*De blijde Wereld*" que j'ai traduit aussi en tchèque n'a-t-il pas trouvé autant de retentissement dans ce temps de réformes sociales et d'effervescences religieuses?
Ce livre n'est-il pas un évangile d'un nouveau socialisme et communisme? Et ce qu'il y a de plus remarquable, c'est qu'il fût écrit avant la guerre déjà quand tout le monde socialiste était marxiste encore!
Et pourtant en présence de ce livre profond on voit se développer le faux communisme en Russie, fondé sur la violence au lieu sur l'amour de Christ...
Ce sont des évènements tristes mais j'espère que Van Eeden n'en est pas tout à fait affligé. Il est trop bon pour ne pas croire que le royaume de Dieu n'arrive dans un temps pas trop éloigné. Il a prophétisé le temps et préparé la voie pour lui par sa grande vie.

Il est l'homme de l'avenir.

Miloš Seifert



G. H. VAN SENDEN



FREDERIK VAN EEDEN — dat is voor mij een der sterkste herinneringen aan mijn jeugd, aan een der meest wezenlijk vormende factoren in die jeugd, mogelijk den besten van deze.

Het was de tijd, waarin zijn werken uit de jaren 1890—1900 kort geleden verschenen waren of verschenen. Een zoo bijzonder gegrepen zijn door een schrijver-tijdgenoot is meestal van begrensden duur. Van Eeden's latere werken beteekenden niet meer voor mij wat boeken uit genoemde periode voor mij beteekend hadden. Zelfs valt te betwijfelen of de woorden die het sterkst en blijvendst tot mij spraken nu nog door den schrijver worden aanvaard.

Maar er is alle reden dit nu terzijde te laten en wederom eens ten volle te beseffen, wat in vroegere jaren deze mensch voor mij geweest is.

En ik sta niet alleen hierin: ik ken anderen van gelijken leeftijd — en zeer onderscheiden zijn de wegen die wij gegaan zijn, maar wij blijven elkaar kennen in die eene sterke jeugdherinnering, beleven daaraan iets van een verborgen gemeenschap. Want voor ons die toen, vaak uit benauwende omgeving, hun weg in het leven voor het eerst zelf zochten, kwamen zijn woorden als stemmen uit een andere wereld, als openbaringen van hoogere menschelijkheid.

Aan Frederik van Eeden — na zoovele jaren — *dank!*

G. H. van Senden.

C. SERRURIER

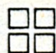
Les dieux eux-mêmes meurent,
Mais les vers souverains
Demeurent
Plus forts que les airains.

(Th. Gautier)

C. Serrurier

FREDERIK VAN EEDEN has been one of my dearest friends for more than twenty years, and one of my wisest and most helpful critics. He is a fine and beautiful personality, and one of the cherished memories of my life. His later opinions and conclusions are such that I can not share them, but that does not affect my judgment of the writing of his maturity, which ranks among the greatest and best in any country.

Upton Sinclair

 J. SLAUERHOFF 

EEN ALLEGORIE — NEEN — EEN HERINNERING.

INDIEN ieder hier Van Eeden's geheele beteekenis trachtte te verwoorden, het zou een „Liber Horribilium" worden!
Toch wil men iets samenvattends geven en zoekt naar een beeld. Eindelijk had ik iets gevonden.
Ik dacht aan een schip, een bark van schoone lijnen en kunstige tuigage, die in tijdelijken stilstand op een werf ligt. Ze heeft vele landen bezeild, vele ontdekkingen gedaan, schatten en vreemde produkten aangevoerd. Nu ziet de menschheid niet meer naar het oud-geworden schip om. Het zal immers worden gesloopt, als niet meer zeewaardig!
De menschheid weet niet dat dit schip opnieuw wordt uitgerust. dat het nog een Poolreis maken zal. Maar de ontdekkingen daar zijn zóó schrikbarend, zóó bovenaardsch schoon, dat het schip eindelijk begrijpt, daar niet mee terug te moeten komen — dat de menschheid daar niet dankbaar voor zal zijn; erger, er niets van zien zal. Het wonder van een sneeuwkristal wordt in hare nabijheid al tot een druppel vuil water!
Het werd zoo in vele opzichten zinrijk genoeg, scheen het mij. Helaas! Een collega kapte mij letterlijk het hout voor de handen weg. Hij liet mij zijn stuk zien, waarin hij Van Eeden vergeleek bij een boom, die vele jaren vrucht gedragen heeft, door vele bliksems is gespleten, en nu oud, verdord, door de menschen niet meer wordt ontzien; zij kunnen immers zelfs niet meer... in zijn schaduw staan!
Hij vroeg mij, of ik dacht dat het zoo goed was. Ik antwoordde bevestigend. Want zijn allegorie was veel vernuftiger dan de mijne.

Daar stond ik weer. Zoo gaarne wilde ik Van Eeden een woord wijden, waarin eenige persoonlijke betrekking stak. Dan grijpt men naar zijn jeugdherinneringen. Ik bezit er slechts ééne.
Het was in den tijd, toen *„Sirius en Siderius"* mij op zijn sterke wieken voor het eerst over de nauwe en toen door den oorlog gesloten grenzen van ons land uitdroeg, naar Amerika, door de sterrewerelden.
In de provinciestad, waar ik woonde, hield Van Eeden een lezing. Het zou zijn in de zelfde zaal, waar de Rederijkerskamers hun vertooningen gaven. Het tooneelgordijn met bedriegelijk geschilderde koorden en der verstikking nabij zijnde bazuinengelen getooid. Daar kwam Van Eeden achter vandaan. Hij las eerst over het spiritisme, over de verschijnselen ervan en zijn innig geloof

daarin. En na de pauze het gedicht, dat toen wel zijn lievelingsgedicht moet zijn geweest: „*Toen ons kindje voor de eerste maal glimlachte*''. Ik hoor nog den laatsten regel: „*En was niet meer alleen*''...

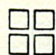
Toen applaus. Daarna stond uit het middenvak een predikant op, dankend in den traditioneelen vorm, zijn licht misnoegen niet verbergend over wat zijn noordelijk brein wel dweepzucht achtte. Tot mijn verbazing was dit ook... poëzie, tenminste plotseling, midden in zijn rede, ging hij nadrukkelijk van de poëzie naar het proza over. Maar het bleef hetzelfde.

Ik weet niet of Van Eeden toen — zich als het kindje vindend, maar dan als een wijs-begrijpend — glimlachte? Ik herinner mij — ik kon hem niet zoo goed zien vanuit onze ver-verwijderde plaats — hoe sterk, donker, levend hij voor dat dwaze gordijn stond, een oorspronkelijke, beweeglijke voor de stijve overgeleverde vormen.

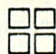
Dit is veertien jaren geleden. In dien tijd heeft Van Eeden nog de significa bewerkt, heeft Tagore en zijn achtergrond van Oostersche wijsheid voor ons doen leven, is katholiek geworden... Daarvóór was hij medicus (vele collega's ignoreeren dit rustig), tachtiger — hervormer... Vele secten kunnen hem voor zich opeischen. Of verloochenen! Naar het hun schikt. Dat is secten eigen; spotten, juichen, steenigen, ophangen, vergoddelijken, ziedaar de evolutie in volgorde. Van Eeden, met zijn veelzijdigheid, maakt het hun heel gemakkelijk. Ieder kan hèm verwijten, dat hij de leer verloochend heeft.

Maar — verloochent Sven Hedin Tibet, als hij de Amazone gaat bereizen? Is de universeele mensch een karakterlooze? Men werpt tegen: de universeele mensch bestaat niet meer. Die dit zegt, overschat de ionenleer, de bezinkingssnelheidsberekening van de erythrocyten, de grammatica van het Gotisch, de exegese van den Bijbel mateloos.

Van Eeden is in aanleg universeel, in verwezenlijking ook; door de snelle expansie van alle kennis is hij een onrustige. Maar is er niet ergens sprake van een „heilige onrust, beter dan een rijk verzadigde rust''?



E. L. SMELIK



Als een klein getuigenis uit de menigte van het geslacht, dat tusschen 1910 en 1920 de gymnasiale jaren beleefde, moge hier iemand, naast vele anderen wellicht, dank betuigen aan den schrijver, die in vele jonge harten de eerste litteraire ontroeringen vermocht te wekken en schemerende gevoelens tot klare uitspraak wist te brengen. Nog herinneren wij ons die rustige stem — hare aarzelingen herkenden we toen nog niet — die ons meenam op de tochten der verbeelding door het land van den kleinen Johannes; dat was immers *ons* land en we leerden het beleven met teederheid. Ja, die stem bereidde ons ook reeds voor op den uittocht uit het land der schoonheid en deed ons met huivering staren naar waar aan den horizon de stad verrees, „waar de menschheid was en haar weedom". Zij deed ons zelfs vermoeden aan wiens hand wij dezen tocht zouden moeten doen.
Men moge in later tijd vervreemd zijn van Van Eeden's werk; men moge sceptisch staan tegenover de rust, welke de Roomsche kerk aan Van Eeden scheen te kunnen bieden; men moge veronderstellen, dat echt Reformatorische invloeden dezen geest tot dieper zelfinkeer zouden hebben gebracht, en in het wezenlijk-Christelijk eschatologisch besef tot krachtiger, vuriger, oprechter kunst hem zouden hebben geïnspireerd, eerlijker in de klacht der gebrokenheid, zuiverder in extasen en verrukkingen om wat geen oog heeft gezien en geen oor heeft gehoord, — een geloofshouding, die ongenadige zelfkritiek en ongedwongen karakterontplooiing beide mogelijk maakt — er blijft een onvernietigbare dankbaarheid voor wat men eens en voor goed ontving.
De feller, rauwer tonen van den modernen tijd, het heftiger rhythme van het na-oorlogsche leven hebben ons eenigszins verdoofd voor het zachter geluid van Van Eeden; een groeiend besef van solidariteit met aller schuld en ellende heeft ons minder aandoenlijk gestemd voor de individualistische, klagelijke gemoedsuitingen van den tachtiger — Van Eeden is onweersprekelijk een fase geweest in het leven van gansche intellectueele generaties in Holland, een onmisbaar doorgangsstadium, dat voedingsbodem werd voor lateren groei. Hij heeft hen betooverd met zijn poëtische vertelling, gescherpt door zijn psychologische ontleding, geboeid met zijn geestigen spot, ontroerd door smetteloos-zingende verzen, gegrepen door grootsche dramatische verbeeldingen. Hier moge verbittering van tijdgenooten en piëteitloos-hoonende critiek van modernen zich met overmacht op de negatieve qualiteiten van zijn werk hebben geworpen, een oogenblik van zelfbezinning brengt ons allen te binnen, hoe

mede door dezen man het tegenwoordige Holland werd wat het is in zijn litteratuur. In zijn leven, zijn zich-vergissen en lijden is ook iets voor ons doorstreden. Dr. Kalff schreef zeer terecht: „Van Eeden heeft veel schuld, maar het Nederlandsche volk, dat hem schiep, óók".*)
Wij danken Van Eeden eerbiedig voor zijn arbeid.

E. L. Smelik.

*) Frederik van Eeden. Psychologie van den tachtiger, door Dr. G. Kalff Jr. Wolters Groningen 1927, p. 507.



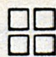
1924



Voor de Werkhut op Walden 1924



In de Studeerkamer 1928

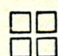
 KEES SPIERINGS 

DE DICHTER, BODE VAN LIEFDE EN GELUK

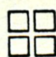
FREDERIK VAN EEDEN kent mij niet. We hebben elkander nooit ontmoet en mijn naam is voor hem niet meer dan 'n klankengroep. En tòch 'n woord van mij in 't „Liber Amicorum".
'n Woord van 'n onbekende, die tòch vriend is.
Dat nu is een der vele heerlijke weldaden van 't leven, dat men soms méér vrienden heeft, dan men weet, méér dan men soms, in ontmoediging of teleurstelling, zelfs durft vermoeden. In 't geheim bloeien gevoelens van genegenheid en dank, die later pas zullen blijken, als zij neergelegd worden in de schaal die God ééns over ons allen balanceeren zal. Dan zullen van overal uit 'n klein dorp aan den Hollandschen IJsel, uit 'n bovenverdiepingsvertrek van 'n Berlijnsche flat, uit 'n eenzamen post in de rimboe de dankbare gevoelens opvleugelen en de schaal belasten van het goede.
Deze in stilte bloeiende vriendschap, in zoovelen, is niet de minste, niet de wankelste. In woordenlooze stilte groeit zij in 't menschenhart, dat haar omsluit en voedt langs wonderlijke wegen. Zij overdroomt afstanden en vreemde landen, tijden en grenzen, en kent 't nauwe contact der geesten, dat onvatbaar is, maar bestaande en zéér intens. Vreemde draden die gaan van hart tot hart, en die geleid worden door de Hand, die de Liefde zelve is.
Naar het hart van den dichter, wien dit boek is gewijd, spannen de draden ontelbaar; ontelbaar als de aethergolven die onze antennen beroeren. 'n Stil, vergeestelijkt trillen door de onmetelijkheid, van hart naar hart, ziel tot ziel, leven naar leven. Woord-loos leeft zich deze liefde uit. Woord-loos omdat zij zoo innig is en teer, en omdat 'n mensch vaak z'n sterkste uiting vindt in 'n stilte. 'n Stilte, trillend als het lichthartje op de spits van 'n kaars.
Zóó heb ik, al jaren, vanaf m'n eerste kennismaking met Van Eeden's werk, de genegenheid en dank in mij levend geweten, en er zijn duizenden en duizenden, die mèt mij, in alle geheim, Van Eeden hebben lief gehad. Namens die velen mogen dan deze woorden zijn gericht aan hem, minnaar der menschen, van de waarheid en van het leven. Wij allen, de onbekenden, die tòch vrienden zijn, danken hem uren, oversponnen van schoonheid en doorstraald van Geluk en Liefde. Wij wisten ons heel nabij aan een goed en edel mensch die oprecht beminde en die zijn liefde droeg door leven en werk. In zijn adel hebben wij ons gelouterd en wij zijn de schoonheid nader gekomen, die huist in het edelst der zichtbare schepping: den mensch. Gestegen is onze eerbied voor het Leven, ons verlangen naar schoonheid, en onze harten werden rijker aan onvervreemdbaar goed.

Daarvoor aan Dr. Frederik Van Eeden dank. Namens ontelbaren. En namens hen ook deze povere woorden in het „Liber Amicorum".
Maar in 'n ander „Liber Amicorum" zijn de woorden geschreven, die volwaardig onzen dank en eerbied vertolken. En diè woorden zijn eeuwig, want geschreven door de Engelen.

Kees Spiering



DE STOPPELAAR



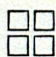
Een korreltje goud uit de volle schaal,
mij door Van Eeden toegereikt.

MEN kan de natuur doorgaan met kijker en plantenbus, de hemelen bespieden met een telescoop, de geheimen van het leven navorschen onder de microscoop, de aarde blootleggen van laag tot laag, flora en fauna ontleden in heel hun natuurlijk zijn, men kan de schepping beschouwen uit „wat heet" zuiver wetenschappelijk standpunt, maar dan wordt er te kort gedaan aan wat door Van Eeden is genoemd een der „onkenbare bronnen" in ons: het gevoel voor mystiek. Wat ik Van Eeden dank is dat hij mij dichter heeft gebracht bij dat albezielende leven, bij dat wondere mysterie van scheppen en bouwen dat zich in en achter de natuur openbaart, dichter bij het aanvoelen van dat onuitsprekelijke Geheim dat het wezen van alles is. Hij beeldt het uit in den bruinen boomleewrik, als die omhoog stijgt boven de heide en daar luidt „zijn zilveren klokje, uit de vage verte", hij omgeeft er de witte waterlelie mee „die zoo blank is en zoo stil haar kroon uitplooit in 't licht"; Windekind brengt Johannes tot het licht dat Cijfer en Pluizer hem niet konden toonen. Mij is zoo lief zijn woord: „Alles is mystiek, van het begin tot het einde, van de diatomeeën tot den melkweg. Is het groeien van een boom, het leven van een mensch niet mystiek? Laat dan hij die het heelal voor een gezellig wèl verlicht kamertje houdt, waar hij midden in zit, alle hoekjes en gaatjes kennend, mij van mysticisme beschuldigen. Ik zal mij, ondanks hem en zijn verwijt, het recht voorbehouden nu en dan eens uit te kijken in die groote schemernacht, die den kleinen lichtkring onzer begrippen omgeeft". Als ik hem met een paar woorden mag gedenken in een boek te zijner eere, laat het dan mogen zijn als de dichter van het albezielende levende Mysterie in zon en wind, bloem en vogel, en ook in de eigen ziel;

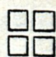
„Rijzend uit donker koelen vijvergrond
heeft zij het licht gevonden en ontsloot
toen blij het gouden hart."

Met deze woorden over de waterlelie zou ik het kunnen zeggen. Uit den donkeren koelen grond van het ontledend verstandelijke weten heeft Van Eeden als natuurdichter het hart omhoog geheven tot het licht van fantasie en eigen diepste heimwee, en het gevuld met gulden schijn uit de wereld van God.

de Stoppelaar



N. VAN SUCHTELEN



ELK geslacht heeft het meest te danken aan de mannen, wier stem het sterkst klonk in den tijd van zijn rijpwording. Voor het geslacht waartoe ik behoor was Van Eeden zulk een man. Aan alle jongeren, hoe ook geaard, had hij, de veelzijdigste en intensiefst levende der Tachtigers, iets van waarde te geven. Zij hadden genoeg van alleen-maar-Schoonheid, zij reikhalsden naar méér dan Kunst en Van Eeden gaf het hun volop. De droomers onder hen mijmerden over den „*Kleinen Johannes*" en hadden bloemlezingen zijner schoonste verzen op de lippen; de intellektueelen sterkten hun vernuft aan den „*Grondslag van Verstandhouding*" en debatteerden over de velerlei problemen en betogen der „*Studies*"; de mystiek aangelegden bepeinsden „*Het Lied van Schijn en Wezen*" en de opstandigen voedden het vuur van hun jongen rechtvaardigheidsdrang met stellingen uit zijn sociale geschriften: „*Waarvan leven wij?*", „*Waarvoor werkt gij?*" En zij die alles tegelijk waren — zooals de kern van ieder jong geslacht altijd is: droomer, intellektueel, mysticus en revolutionair — trokken, als hun omstandigheden het gedoogden, naar Walden, met het heilige voornemen om onder leiding van den Meester, in wien zij een Tolstoi en een Ruskin vereenigd zagen, de wereld te verbeteren en te vermooien, ethisch-æsthetisch te hervormen.

Wij, jonge Waldensers uit den eersten tijd, rooiden en spitten, plantten en wiedden, timmerden en metselden zooveel het ons lustte... of niet lustte. Wij debatteerden overigens nog meer. Maar het meest van al kritiseerden wij en tenslotte keerden, de een na den ander, allen min of meer ontgoocheld, uit de landelijke idylle terug naar de eens ontvluchte wereld„ waar de menschheid is en haar weedom," en ongetwijfeld werden daar allen allessins fatsoenlijke en sommigen misschien zelfs nuttige leden der verfoeide maatschappij. Wij hadden de wereld niet hervormd en dat namen wij den Meester heel kwalijk, voorzoover ons de eerlijke moed ontbrak om onszelf verantwoordelijk te stellen. Maar of de Walden-onderneming een „sociologische mislukking" genoemd mag worden betwijfel ik thans, na een kwart eeuw, meer dan ooit. Zij was nauwelijks een ernstige proef, zelfs niet in haar latere jaren, toen de eerste groep van „idealisten" met hun onrijpe geestdrift, revolutionaire bedilzucht en communistische arbeidsschuwheid van het tooneel waren verdwenen. De ondergang van Walden bewijst voor mij allerminst de onjuistheid der fundamenteele idee, waarvoor Van Eeden heeft geijverd met de stugge volharding van den pionier. En hoe menig pionier die schijnbaar faalde, door

zijn volgelingen verraden en in den steek gelaten, bleek voor latere geslachten een voorlichter en leider.
Ik vraag mij af of wij, oud-Waldensers, Van Eeden eigenlijk wel kenden. Mij althans leek hij, ondanks den uiterlijk zoo gemeenzamen omgang, altijd eenzaam.

„Als een eenzame wijlt mijn ziel onder eenzamen,
Wie onder de levenden kent mijn hart?"

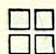
Zoo verzuchtte hij eens. De smartelijke klacht die iederen kunstenaar nu en dan ontwelt, maar Van Eeden zal stager dan wie ook haar bitterheid hebben geproefd. Niet alleen als dichter, maar ook als denker en hervormer. In het klein geharrewar op Walden en evenzeer in het wijder contakt met de wereld daarbuiten. Zijn daden werden, zoo hier als daar, vaker bespot dan geprezen, zijn bedoelingen vaker miskend dan gewaardeerd. Tendeele zeker door eigenaardige tekortkomingen van zijn zoo gecompliceerd wezen, maar meer nog door simpele kleinmoedigheid en lauwheid zijner would-be volgelingen. Individualisten — en welk jong man in den Walden-tijd was dat niet? — erkennen niet gaarne eens anders meerderheid en hebben evenmin gaarne een ander iets te danken. Misschien zagen ook daarom de Waldensche apostelen zoo spoedig den aureool van hun heiland verbleeken. Apostelen overigens van den kouden grond. Zij zagen hem van te dichtbij en er is een spreekwoord over groote geesten en hun kamerdienaars dat voor velen hunner ook hier toepasselijk ware.
Wat mijn persoonlijke herinnering betreft: sinds mijn eerste aanraking met Van Eeden, leefden in mij een bewondering en genegenheid, die door geen latere kritiek en verzet ooit konden verflauwen. Toen wist ik dit niet te verklaren; thans weet ik dat het zuivere Wahlverwandtschaft was, die mij ondanks al wat ons meer en meer scheen te scheiden, toch telkens weer tot hem trok. Maar ik zag hem als een eenzame; ik verbeeldde mij dat hij als knaap even vaak als ik zelf had zitten mijmeren bij dien boom in den Haarlemmerhout waarin eens, naar men zegt, Lodewijk Napoleon de woorden grifde: Respectez ma solitude. Of stond een te hoogmoedige onafhankelijkheid hier tegenover een te sterke zucht tot overheerschen? Hoe het zij, ik kon den toegang tot zijn diepste vertrouwelijkheid nooit goed vinden. Nù betreur ik dit dubbel, want nu besef ik eerst ten volle wat ik te danken had aan den dagelijkschen omgang met dien eenzame, in die, ondanks alle wrijvingen en strubbelingen, toch zoo zuiverende en bevrijdende sfeer van artistiek en geestelijk leven, waarmee zijn altijd beminnelijke, geestige, boeiende en stimuleerende persoonlijkheid en zijn altijd gastvrij huis mij omgaven.
Gedurende de oorlogsjaren steunde Van Eeden mijn destijds gevoerde propaganda voor de Volkenbonds-gedachte. Daarna heeft het leven ons nog maar zelden met elkaar in aanraking gebracht, en ik heb het gevoel, dat dit voor mij een onherstelbaar verlies beteekent. Een weemoedige gedachte dat wij, een-

zamen onder eenzamen, zoo heel veel verloren laten gaan wat ons leven toch had kunnen verrijken en versterken. Verrijken met zóóveel schijn? Versterken aan zóóveel wisselvalligheid? Ja, juist. Want wij allen zijn zoekers, maar wie bleef, ondanks allen schijn dien hij vond en vaak zoo triomfantelijk vertoonde, hartstochtelijker en volhardender dan Van Eeden verder en steeds verder zoeken naar een dieper en schooner wezen? Door wiens wisselvallig schijn-werk straalt standvastiger de glans van den waarachtig levenden geest?

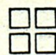
„Aanhoort mijn lied, gij kindre en wankelt niet.
Mijn hart beeft en mijn zinnen zijn onstaag,
Maar zie, hoe 'k op mijn sidderende palmen,
Roerlooze vlammen draag".

Dit heeft Van Eeden gezongen, en heel een leven van rusteloos werken en strijden rechtvaardigt zijn vraag, zijn eisch: *„Aanhoort mijn lied"*.
Het nageslacht zal het blijven hooren.

Nico van Suchtelen

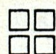


RABINDRANATH TAGORE



I wish I had the leisure to contribute in an adequate manner my homage of appreciation to Van Eeden for his gift to the world, the genuine gift of good will so rare and so important.

Rabindranath Tagore

 W. H. C. TENHAEFF 

DR. FREDERIK VAN EEDEN ALS PARAPSYCHOLOOG

OP 6 Februari 1882 werd te Londen de Society for Psychical Research opgericht, nadat sedert geruimen tijd het onderzoek der supernormale verschijnselen en vermogens (zooals die der telepathie, der z.g. helderziendheid in ruimte en tijd, der splitsing der persoonlijkheid, der telekinese enz.) reeds hier en daar ter hand was genomen door daartoe bevoegde onderzoekers.

Men wilde, door onderlinge samenwerking, het nuttig effect van dit onderzoek trachten te verhoogen en het geheel een meer systematisch karakter doen dragen en gaf op deze gronden het aanzijn aan een genootschap, dat in zijn thans bijna vijftigjarig bestaan steeds op voorbeeldige wijze heeft gewerkt, en als een der meest belangrijke oorzaken dient beschouwd te worden, dat wij in onze dagen aan den boom der empirische zielkunde een nieuwen tak rijk zijn, dien der parapsychologie of psychical research, welks groote beteekenis voor onderscheidene gebieden van wetenschap steeds meer geleerden gaan inzien. De bekende Duitsche bioloog en filosoof Hans Driesch is van deze groote beteekenis der parapsychologie langzamerhand zoozeer overtuigd geraakt, dat hij, bij gelegenheid van zijn aanvaarding van het voorzitterschap der „Society for Psychical Research" o.m. de navolgende gedenkwaardige woorden sprak: „Einst wird die Parapsychologie das eigentliche Zentrum aller Wissenschaft und Philosophie sein, die wahre Grundlage dessen was wir im deutschen Weltanschauung nennen".

Aan het baanbrekend werk op het gebied der parapsychologie is nu ook door Dr. Fred. Van Eeden deelgenomen, gelijk ons blijken moge uit o.m. enkele zeer belangrijke studiën van zijn hand in Part. XLIV (Juni 1902) en Part. LXVII (Juli 1913) der: „Proceedings of the Society for Psychical Research".

* * *

William James (1842—1910), de eminente Amerikaansche filosoof en psycholoog, hoogleeraar aan de Harvard universiteit, zegt in zijn: „Text Book of Psychology" [1]) met betrekking tot de z.g. trance-verschijnselen, dat hij tot de overtuiging gekomen is, dat een ernstige bestudeering dezer verschijnselen tot een der eerste nooden der empirische zielkunde behoort.

Het mag nu zeker als een der vele en groote verdiensten van Van Eeden be-

---

[1]) Londen, Macmillan & Co, 1892, pag. 214.

schouwd worden, dat hij een bijdrage heeft geleverd tot de kennis dezer verschijnselen.
De proefpersoon, welke hem en eenige andere onderzoekers daarvoor ten dienste stond was mevrouw Thompson, een beschaafde en ontwikkelde vrouw van destijds ongeveer dertigjarigen leeftijd. Geen beroepsmedium. [1]) Bij haar vertoonden zich onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden onderscheidene supernormale verschijnselen.
Tot de belangrijkste der bij haar geconstateerde verschijnselen behooren ongetwijfeld die van het z.g. automatisch schrijven en spreken. Automatisch schrijven werd bij haar zoowel in waak- als in slaap- (trance-) toestand geconstateerd; automatisch spreken daarentegen uitsluitend in trance-toestand.
Er ontwikkelden zich in haar secondaire en tertiaire persoonlijkheden, zij vertoonde het verschijnsel der z.g. splitsing der persoonlijkheid.
Van Eeden heeft nu in een tweetal series zittingen, gehouden in Engeland in het laatst van het jaar 1899 en in het midden van 1900, deze verschijnselen nauwkeurig bestudeerd en beschreven in de eerste der beide genoemde afleveringen der verslagen van het genootschap.

* * *

Wat ons in de eerste plaats treft, bij het bestudeeren van zijn artikel, is de groote voorzichtigheid waarmede hij te werk ging. Op alle mogelijke wijzen trachtte hij te voorkomen, dat het medium *langs normalen weg* ook maar iets met betrekking tot zijn persoon te weten zou komen. Hij kwam tot haar als „de onbekende onderzoeker" in de meest strikte beteekenis van het woord. „Ik kwam onverwacht en bleef een bijna zwijgende getuige", zegt Van Eeden met betrekking tot zijn eerste bezoek aan het medium (pag. 76). En hij heeft deze rol door alle verdere zittingen heen weten te blijven spelen.
En toch gaf het medium door middel van haar „geesten" bij herhaling blijk, dat zij allerlei bijzonderheden met betrekking tot den onderzoeker wist, alsmede ten aanzien van personen, die met hem in relatie gestaan hadden (stonden).
Van belang is het hierbij op te merken, dat enkele der door het medium gegeven bijzonderheden op dat moment *niet* aan Van Eeden bekend waren. Eerst later, na door hem ingesteld onderzoek, kon hij een aantal daarvan als juist verifiëeren.
Zoo sprak „Nelly" [2]) op de tweede zitting over een ouden heer van wien zij allerlei treffende bijzonderheden zeide, waaronder deze, dat hij een stok bij zijn bed had staan, waarmede hij op den vloer stampte, als hij hulp noodig had, daar hij niet meer over voldoende kracht beschikte om zich op te heffen

[1]) Voor verdere byzonderheden zie het artikel van F. W. H. Myers op pag. 67 e.v. van Part. 44 der: „Proc S.P.R." over Mrs. Thompson.
[2]) In het mediumschap van Mevrouw Thompson speelde de „geest Nelly" een rol van groote beteekenis. Zij zou haar, als zeer jong kind, overleden dochter zijn. De parapsycholoog *begint* natuurlijk met in een dergelijke entiteit een secundaire of tertiaire persoonlijkheid van het medium te zien . . .

om een bel te doen luiden. Voorts dat een dame, die Martha heette, hem eenige grappig gebakken koekjes bracht.
Hetgeen „Nelly" zeide met betrekking tot den stok kon Van Eeden reeds dadelijk als juist qualificeeren, alsmede den naam Martha. Eerst bij zijn terugkeer in Bussum bleek hem echter mede de koekjes-bijzonderheid juist te zijn.
Een envelop, inhoudende een haarlok, deed „Nelly" o.a. zeggen: „Kent gij Linden? Ik associeer het haar met „Unter den Linden" — niet met de plaats, doch met den naam „Linden" ".
Van Eeden kon op dat moment den naam „Linden" niet „thuisbrengen", doch later, bij zijn terugkeer in Nederland, bleek hem, dat de echtgenoot van de dame, van wie het haar afkomstig was, intieme vrienden bezat, die dezen naam droegen.
Zoo verkreeg Van Eeden op deze zittingen talrijke merkwaardige bijzonderheden, waarvan de hier vermelde slechts enkele willekeurig gekozen voorbeelden zijn.

***

Met betrekking tot de verklaring dezer verschijnselen geeft Van Eeden reeds in 1902 blijk, een bewonderenswaardig juist inzicht in het wezen der verschijnselen te hebben.
Van de vier mogelijke hypothesen tot verklaring dezer verschijnselen verwerpt hij die van het bewuste en het z.g. onbewuste bedrog, zoowel op grond van de door hem van het medium gevormde meening (subjectieve gronden) als op grond van de door hem genomen voorzorgsmaatregelen (objectieve gronden).
Er rest hem nu een keuze te doen tusschen de animistische hypothese (d.w.z. de verschijnselen te verklaren met behulp der hypothesen der telepathie en/of der z.g. helderziendheid) en de spiritistische (geesten-hypothese).
Als waarachtig wetenschappelijk vorscher ziet hij in, dat hij op grond van het eenvoudigheidsbeginsel (principia non esse praeter necessitatem multiplicanda) de plicht heeft bij zijn verklaring zoover mogelijk te trachten uit te komen met de animistische hypothese, dat wil dus zeggen alles zooveel mogelijk probeeren te verklaren met behulp der normale en der supernormale begaafdheid van het medium.
Hij is een aanhanger der hypothese dat datgene wat wij ons (waak-) bewustzijn (supraliminale zelf) noemen, een deel is van een veelomvattender bewustzijn (subliminale zelf), dat onder bepaalde omstandigheden en voorwaarden in staat is, langs den weg der automatismen, berichten aan het waakbewustzijn te doen toekomen.
Hij weet dat deze berichten ons bij herhaling plaatsen voor het verschijnsel der „Unbewuszte Mehrleistung" (intellectueele exaltatie) en dat dit verschijnsel ons een aanleiding is het subliminale zelf te qualificeeren als een bewustzijn, dat zoowel quantitatief als qualitatief van ons waakbewustzijn verschilt.

Hij is voorts bekend met het feit dat ons subliminale zelf de neiging tot dramatiseering vertoont. Zijn studiën op het gebied van het hypnotisme en van het menschelijk droomleven hebben hem hier vertrouwd mee gemaakt. Hij weet dat in den trance-toestand de individualiseering niet zoo krachtig is als in den waaktoestand, dat daarin gemakkelijk identificaties optreden, waarin het medium zich met anderen vereenzelvigt, om daarin eigen, onderbewuste spanningen uit te leven — waarbij dan onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden latente supernormale vermogens manifest kunnen worden.
Ook is het hem bekend dat zich onder den invloed van—bewust of onbewust—verbaal of mentaal geïnduceerde auto-suggesties dergelijke secondaire persoonlijkheden kunnen ontwikkelen [1]. En toch is hij niet blind voor het feit, dat er gevallen zijn waarin deze hypothese moeilijk houdbaar wordt, en waarin wij ons moeilijk langer kunnen onttrekken aan de overtuiging dat wij niet langer met een pseudo-geesten-manifestatie te doen hebben, doch met een „echte". Zoo'n geval observeerde Van Eeden naar alle waarschijnlijkheid op 7 Juni 1900, toen zich in plaats van „Nelly" een bekende van den onderzoeker heette te manifesteeren, die 15 jaar te voren zelfmoord gepleegd had.
Van Eeden had reeds in December 1899 door middel van „Nelly" een aantal bijzonderheden met betrekking tot zijn persoon vernomen, welke gedeeltelijk juist, gedeeltelijk echter ook onjuist waren.
Op 7 Juni 1900 kwamen er echter langs den weg der motorische automatismen direct naar het heette (dus zonder de tusschenkomst van „Nelly") berichten van dezen overledene. Van Eeden sprak in het Nederlandsch tot „hem" en „hij" gaf door middel van mevrouw Thompson (die geen Nederlandsch kende) antwoord, waarbij het medium automatisch enkele Nederlandsche woorden (eigennamen) sprak en schreef, waaruit voor Van Eeden identiteit sprak. Ook maakte het medium bij die gelegenheid een aantal karakteristieke bewegingen. „Gedurende *enkele* minuten was het mij volkomen te moede, alsof ik met mijn vriend sprak. Ik sprak Nederlandsch en kreeg bij herhaling dadelijk en goed antwoord. De uitdrukking van voldoening en dankbaarheid in gelaat en gebaar, toen wij elkaar schenen te begrijpen, was te waar en te levendig om voor (onbewust) comediespel gehouden te kunnen worden. Geheel onverwachte Nederlandsche woorden werden gesproken, bijzonderheden werden gegeven, waarop ik mij eerst moest bezinnen en enkele van hen.... had ik nooit geweten en kon ik eerst later bij nader onderzoek als juist aanmerken". (pag. 82).
Maar Van Eeden voegt hier aan toe, dat vlak daarna de „invloed" van den vriend begon te verzwakken en in zijn plaats het medium zelf (een harer secondaire persoonlijkheden) de rol van den „spirit" begon over te nemen, dat hij dus spiritisme en animisme in elkaar zag overvloeien.

* * *

[1]) Zie deel II, pag. 112 e.v. van mijn: Beknopte Handleiding der Psychical Research" (den Haag, H. P. Leopold's U. M., 1926).

Van Eeden heeft zeer juist ingezien, dat de studie van ons droomleven onze kennis met betrekking tot de trance-verschijnselen zal bevorderen, daar de trance-wereld en de droom-wereld aan elkaar verwant zijn.
Blijkens een droomstudie, voorkomende in Part. LXVII der: „Proceedings" is Van Eeden in 1896 begonnen met zijn droomen te bestudeeren; de meest belangwekkende schreef hij op in zijn dagboek. Deze droomstudiën zijn aanleiding geworden tot het ontstaan van zijn boek: „*De Nachtbruid*". Dit werk is geen wetenschappelijk, doch meer een artistiek geschrift. Van Eeden koos dezen vorm met opzet (om vrijer uit te kunnen schrijven).
De auteur onderscheidt een negental typen droomen, waarvan dat der „lucid dreams" hier wel het meest onze aandacht trekt. Tusschen 20 Januari 1898 en 26 December 1912 teekende Van Eeden 352 gevallen van dit type droom op. In deze „lucid dreams" was Van Eeden zich bewust, dat hij buiten zijn lichaam was en in deze toestanden onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden o.m. met „spirits" in contact kon komen. Hij maakt melding van enkele ontmoetingen met „geesten" in „aan gene zijde".
Van Eeden heeft natuurlijk ingezien dat in deze mededeelingen weinig of geen bewijskracht voor den buitenstaander gelegen is, die hier oogenblikkelijk zal vragen naar de waarborgen welke hij geven kan, dat wij hier niet slechts met droomfantasieën te doen hebben. Daarom heeft hij er naar gestreefd bewijzen te krijgen, dat hij inderdaad met overledenen in contact kwam. Geheel geslaagd mag hij hierin niet genoemd worden, ofschoon wij hier ook niet van volkomen mislukkingen mogen spreken.
Onder de „geesten" waarmede Van Eeden in zijn droomen contact heeft gezocht, behoort „Nelly", de overleden dochter van Mrs. Thompson. De resultaten hiervan vinden wij op pag. 112 e. v. van het hier reeds genoemde Part XLIV.
Drie keer, in Januari en Februari 1900, riep Van Eeden „Nelly" in zijn droomen, terwijl hij zich te Bussum bevond en alle drie malen deelde „Nelly" in Engeland aan den heer Piddington door haar „moeder" mede, dat zij Van Eeden had hooren roepen en hem „opgezocht" had. De data, welke zij opgaf, waren wel bijna, maar niet precies dezelfde, welke in het dagboek stonden opgeteekend, maar iederen keer gaf zij bijzonderheden aangaande zijn omstandigheden op dat bepaalde tijdstip welke — na door Piddington bij Van Eeden ingesteld onderzoek — juist bleken te zijn.
De vierde maal (19 April 1900) dat „Nelly" mededeelde, dat zij Van Eeden opgezocht had, had Van Eeden geen herinnering aan dit bezoek, maar als wij den brief lezen, welken Van Eeden op 25 April 1900 aan Piddington schreef en den inhoud daarvan vergelijken met hetgeen „Nelly" op 19 April door haar „moeder" aan Piddington gezegd heeft, dan blijkt ons dat zij nochtans een beschrijving gaf van zijn omstandigheden, juist zooals deze in het laatst van Maart en in het begin van April 1900 geweest waren.

Wie bekend is met de parapsychologische litteratuur weet, dat deze ervaringen geenszins op zichzelf staan. Bij herhaling vinden wij daarin gewag gemaakt van personen die de sensatie hadden dat zij hun lichaam verlieten (uittreding; psychische excursie) om op afstand waarnemingen te doen (telaesthesie) of met de „dooden" te verkeeren. Een klassiek voorbeeld van hen is de Zweedsche geestenziener Swedenborg, die langs dezen weg o.m. te weten zou zijn gekomen, waar zich een verloren geraakte quitantie bevond, en die op grond dezer verschijnselen in zoo hooge mate de belangstelling van Kant trok (I. Kant: „Träume eines Geistersehers", 1766). Men zie in dit verband het opstel: „Kant en Swedenborg" in Dr. Carl du Prel's: „Studiën uit het gebied der geheimwetenschappen".[1])
Voor den parapsycholoog hebben wij in deze groep ervaringen slechts een der vele convergente bewijzen te zien welke een pleidooi vormen ten gunste der hypothese van het z.g. astraallichaam, zooals ik in mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research", deel I, heb aangetoond.
Van Eeden is dan ook op grond van deze en daaraan verwante ervaringen tot deze hypothese gekomen:
„In een „lucid dream" is de sensatie van een lichaam te hebben, — oogen, handen, een mond welke spreekt, enz. te bezitten — volkomen duidelijk; toch weet ik ter zelfder tijd dat het stoffelijk lichaam slaapt en een geheel andere houding inneemt. Bij het ontwaken smelten, om zoo te zeggen, beide sensaties samen en herinner ik mij even duidelijk de actie van het droomlichaam als de diepe rust van het stoffelijk lichaam", zegt hij op pag. 447 der genoemde aflevering, na er daarenboven op gewezen te hebben dat de begrippen „droomlichaam" en „astraal-lichaam" wel identiek zijn.

* * *

„In de overeenstemming der verschijnselen ligt het bewijs voor hun echtheid", heeft de groote Fransche fysioloog en parapsycholoog Prof. Charles Richet eens gezegd.
In het licht dezer uitspraak, met als achtergrond de uitkomsten van het historisch en experimenteel modern parapsychologisch onderzoek, dient men deze ervaringen van Van Eeden te bezien om deze op haar volle waarde te kunnen schatten [2]).

* * *

Zoo moge het mij vergund zijn in dit „Liber Amicorum" als parapsycholoog een woord van hulde te brengen aan den man, die onder het vele dat hij in zijn leven verricht heeft en waarop hij met groote voldoening mag terug zien,

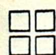
---

1) Ned. vert. P. M. Wink, Amersfoort 1909.
2) Naast naar mijn hier genoemd werk, dat *algemeen orienteerend* is, verwijs ik hier vooral naar Dr. E. Mattiesen's standaardwerk: „Der jenseitige Mensch", W. de Gruyter & Co., Berlijn, 1925.

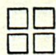
mede een steen heeft bijgedragen tot bevordering der parapsychologie en dat in een tijd, waarin men nog algemeen gevangen zat in de kluisters van het 19e-eeuwsche materialisme en men nog weinig of geen oog had voor de groote beteekenis van dit nieuwe veld voor de wetenschap, in tegenstelling met onze dagen, waarin men deze beteekenis steeds meer gaat inzien en erkennen, zooals uit mijn aanvang blijken moge.
Het merkwaardige is dat hij dezen steen niet alleen heeft bijgedragen als experimentator, doch mede als proefpersoon, of juister als een gelukkige synthese van beiden.
Ongetwijfeld kwam zijn kunstenaarschap hem hierbij te hulp, daar, zooals ik in deel II van mijn: „Beknopte Handleiding der Psychical Research'' heb aangetoond, de kunstenaar in feite een z.g. „occult-begaafde'' is, een medium of magiër, een genie. Daarmede ben ik in harmonie gekomen met denkbeelden welke reeds op het einde der vorige eeuw geleeraard werden door den man, voor wien Van Eeden steeds een groote bewondering gekoesterd heeft en dien hij het groote geluk heeft gehad nog bij zijn leven te kennen: F. W. H. Myers, een der grondleggers van het parapsychologisch onderzoek in Engeland.
Ofschoon Van Eeden met recht als een der eerste Nederlandsche parapsychologen kan worden aangemerkt, zoo is toch in ons land zelf van zijn werk op dit gebied over het algemeen weinig bekend. Zijn naam wordt als zoodanig meer in buitenlandsche dan in Nederlandsche geschriften genoemd.
Naar ik hoop zal dit artikel er toe bijdragen hem ook in ons land als pionier op het gebied der parapsychologie meer bekend te doen worden. Ongetwijfeld zal dit er toe bijdragen enkele zijner geschriften beter te doen begrijpen. Ik heb hier vooral het oog gericht op zijn teer geschrift: *„Paul's Ontwaken"*, dat in 1913 verscheen en het sterven van zijn zoon Paul behandelt.
In dit geheele werk weerspiegelt zich zijn overtuiging, dat de dood is het ontwaken tot een hooger leven, van waaruit onder bepaalde voorwaarden en omstandigheden een contact met nabestaanden mogelijk is en tot welke overtuiging hij voor een belangrijk deel op grond van zijn parapsychologische onderzoekingen gekomen is.
Zoo wordt het ons volkomen begrijpelijk hoe, na Paul's „overgang", het navolgende gedicht in hem opwelde en zien wij daarin thans meer dan een „dichterlijke'' voorstelling:

Nu gij hier niet meer zijt, maar leeft in ander Licht,
Zoo zend mij dan somwijlen nog een licht bericht,
Ontstijg mij niet te ras in àl te lichte sfeeren,
De Vader kan de hand des Zoons nog niet ontbeeren.

W. H. C. Tenhaeff



K. A. TEXTOR



Te midden van de rij nationale en internationale beroemdheden, die Van Eeden de vriendenhand toesteken, zou ik mezelf zeker geen plaats waardig gekeurd hebben. Maar, nu men mij de eer aandeed, een bijdrage te verzoeken, wil ik gaarne de gelegenheid aangrijpen, te getuigen van den grooten invloed, dien de dichter op mij, als jong musicus, heeft uitgeoefend. Nadat mijn studie in het buitenland voltooid was en ik in Holland mijn werk was begonnen, 1891, gevoelde ik een grooten drang naar indrukken van andere kunsten. De vakstudie is eenzijdig en ik besefte, dat de groote Kunst gevoed moet worden door het beleven van de schoonheid van litteratuur, schilderkunst enz. Ik zocht dus contact met andere kunstenaars, meer dan met musici, die mij toch niet gaven wat ik zocht.

Door de werken van Van Eeden ontving ik den eersten schok. Ik kwam zoodanig onder den indruk, dat het als natuurlijk uitvloeisel vanzelf sprak, dat ik den dichter schreef en hem vroeg, hem te mogen bezoeken. Er volgde een invitatie en een allerhartelijkste ontvangst. Van dit moment af ging ik dikwijls te Bussum een „week-end" doorbrengen, gedurende een reeks jaren.

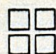
Deze bezoeken waren voor mijn vorming van beslissenden invloed. De indrukken van algemeene artistieke breedheid en veelzijdigheid, te midden van een familiekring vol geest, harmonie en begrijpen, maakten in mij wakker alles wat op artistiek gebied sluimerde.

En ik van mijn kant gaf muziek — veel en intens. En als er andere musici kwamen, wat geen zeldzaamheid was, werd er kamermuziek gemaakt of gezongen. In die sfeer ontstond er een contact tusschen uitvoerders en hoorders, zooals het slechts zelden voorkomt. Alles werkte mee om de intimiteit en concentratie te verhoogen en het was alsof het: „Muziek — muziek alleen, dat is der spraken wonder" in het onderbewuste van ons allen werd gevoeld.

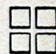
Onvergetelijk blijven die jaren. Het latere leven heeft onze wegen gescheiden, er kwam door verschillende oorzaken verwijdering — waaraan ik thans niet wil denken.

Maar in mijn herinnering staan de jaren 1891 e.v. nog met dezelfde frischheid gegrift als waren zij eerst onlangs doorleefd, en ik ben er zeker van, dat er niets van verloren zal gaan, zooals er ook niets is verloren gegaan van die zeldzame vormende en ontwikkelende kracht.

K. A. Textor



JAC. P. THYSSE



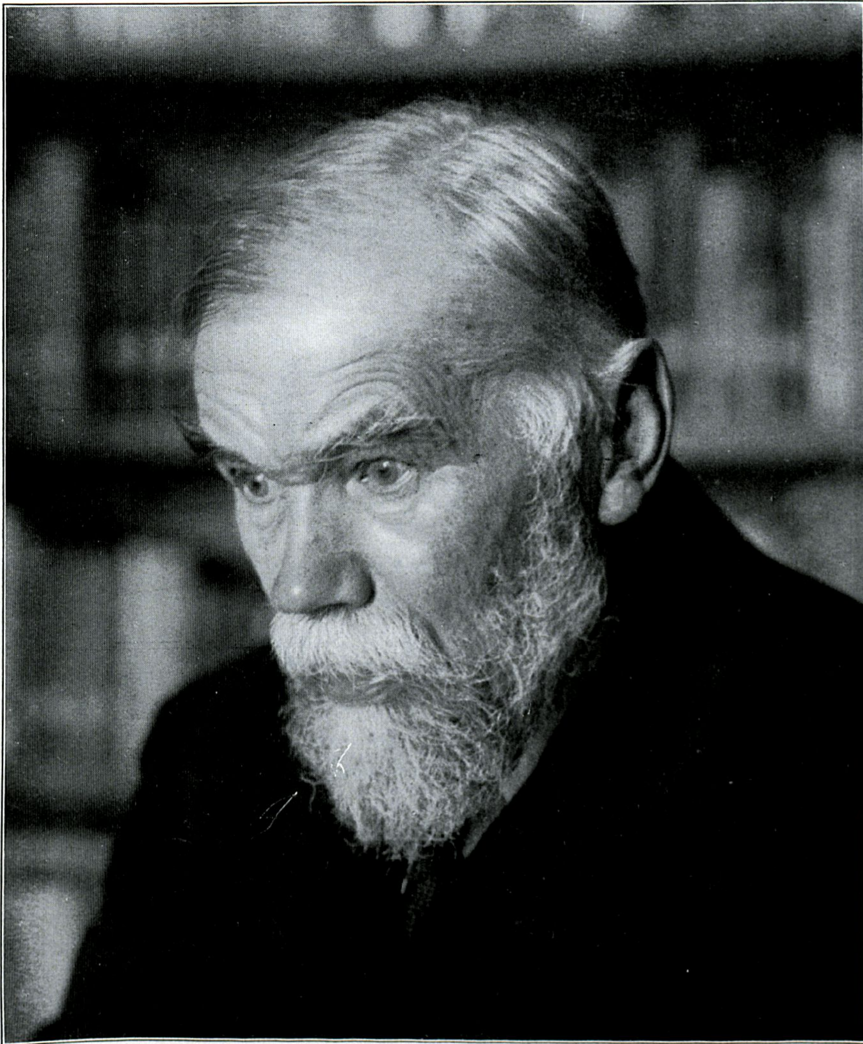
THOREAU, NATUURVRIEND.

HET is nu bijna honderd jaar geleden, dat Thoreau zijn aanteekeningen over zichzelf begon: de vroegste datums in zijn dagboeken vallen in het jaar 1841, toen was hij vierentwintig jaar oud. Die dagboeken zelf worden pas uitgegeven en dan nog maar voor een deel in 1863, een jaar na zijn dood. In 1842 verschijnt zijn eerste belangrijke opstel in „The Dial" over: The Natural History of Massachussets, naar aanleiding van een Officieel Rapport, uitgebracht door den Staatsdienst voor het Faunistisch en Floristisch onderzoek van den Staat. Met dergelijke publicaties zijn de Amerikaansche Staten de Oude Wereld altijd verre vooruit geweest. Niet, dat zij altijd hooge waarde hadden en Thoreau heeft er later ook wel eens heel vermakelijk den draak mee gestoken. Ook op dit rapport had hij nog al wat aan te merken, vooral leek de lijst der planten hem zeer onvolledig. Intusschen heeft hij zelf nooit de moeite genomen, om die aan te vullen.

In dit jeugdwerk vinden wij reeds den heelen Thoreau met zijn scherpe waarnemingsgave, met zijn afwijzende houding tegenover gewoon menschelijk gedoe, met zijn onbezorgdheid aangaande den opbouw van de wetenschap. Later in zijn dagboek op 5 Maart 1853 krijgt hij van den „Secretary of the Association for the Advancement of Science" een circulaire, waarin hij de vraag moet beantwoorden in welke tak van wetenschap hij het meest belang stelt en dan typeert hij zíchzelf met de opmerking dat hij zoo'n vraag wel zou kunnen beantwoorden, wanneer zij hem gesteld was door Plato of Aristoteles en dat hij eigenlijk kon volstaan met zich een „trancendentalist" te noemen, de kortste manier, om dien secretaris aan zijn verstand te brengen, dat hij hem toch niet begrijpen zou.

Thoreau is dan ook voor goed ongenoemd gebleven in de litteratuuropgaven van wetenschappelijke publicaties, maar dat neemt niet weg, dat hij via Burroughs, Hamilton Gibson en anderen een grooten invloed heeft uitgeoefend en aan het streven naar natuurgenot de kracht heeft geschonken, die geleid heeft tot de stichting der Amerikaansche Nationale Parken, tot de maatregelen voor behoud van natuurschoon en ter bescherming van Flora en Fauna in alle landen der wereld. Voor Nederland kan ik dit ten minste met de grootste stelligheid verzekerden.

Voor Thoreau was de natuur niet een „voorwerp van studie". Maar hij voelde zich een deel ervan en was het gelukkigst, wanneer hij zich geheel oploste in de bekoorlijkheid van een lentedag, in de grootschheid van een winternacht,



MAART 1930

en de praal der herfstkleuren. De plassen, niet alleen het beroemde Walden, maar ook de andere, waren zijn persoonlijke vrienden, ieder met hun eigen gedrag en eigen houding. Maar meen nu niet, dat hij blind was voor bijzonderheden. Integendeel. Met haast vermakelijke nauwkeurigheid beschrijft hij de figuren gemaakt door het zand dat langs een helling glijdt of de rijpbekleeding van de grasprietjes, maar zelfs die detailstudie krijgt iets, dat wij nu gemakshalve ook maar trancendentaal zullen noemen. Van de daden van een vliegend eekhoorntje geeft hij een allerbekoorlijkste beschrijving en hij is een der eersten, die het in de honigbij roemen, dat dit diertje in den vreemde al spoedig de geheimen van nooit gekende bloemen leert doorgronden en stuifmeel haalt uit de Skunk Cabbage, een Amerikaansche Aaronskelk, die evenals de onze eigenlijk alleen ingericht is op kleine vliegjes. En deze waarnemingen deed hij, lang voordat Sprengel's werk door Darwin opnieuw bekend was gemaakt.
Thoreau leefde in een tijdperk, toen de biologische wetenschappen zich maar weinig naar buiten lieten gelden; hij stierf toch vier jaar na het verschijnen van Darwin's „Origin of Species" en dat was in 1859. In het Darwinistisch strijdperk moeten wij hem dus missen; ik weet trouwens niet, of hij er zich wel in zou hebben begeven. Lamarck kende hij waarschijnlijk ook niet, Linnaeus was zijn leidsman en ook Audubon. Ook brengt hij ergens Gilbert White te pas, Gilbert White was op zijn minst een even vlijtig natuurvriend als Thoreau, maar niemand zal op de gedachte komen, om hem een transcendentalist te noemen. Zijn invloed op de Engelsch lezende wereld is ook wel heel groot, nu nog. Wij nemen de Natural History of Selborne met evenveel genoegen ter hand als Walden of de Dagboeken van Thoreau en we zijn er even zeker van, om ook daar na een kennismaking van bijna een halve eeuw nog altijd nieuwe inspiratie te vinden. De vriendelijke Vicar of Selbonne is zelfs in menig opzicht oorspronkelijker dan Thoreau en beschouwt zijn medemenschen zonder ongeduld of kommer.
Thoreau, jammer genoeg, is met zijn medemenschen weinig tevreden en hekelt en scheldt meer dan men van een transcendentalist zou verwachten. Maar hij meent het niet zoo erg, dat zegt hij zelf ergens in de Dagboeken. Nog al veel natuurvrienden, en niet de allerminste, bezondigen zich aan onverdraagzaamheid jegens hen, die de genade van het natuurgenot nog niet hebben verworven. Eerder paste hun medelijden en aanmoediging. Sprengel, de man van bloemen en insecten, mopperde op de lui, die een namiddagdutje deden in plaats van naar de vlinders te kijken, zijn volgeling Hermann Müller deed het hem na. Fabre was ook dikwijls onvriendelijk en de bijzonder aangename Schlechtendahl kon soms even stekelig zijn als de voorwerpen zijner genegenheid, de hommels en bijen. Ook onder de hedendaagsche natuurvrienden doet zich dat verschijnsel voor; wie er geheel vrij van bleef en toch het natuurschoon even diep gevoelde als Thoreau en een even goed en geduldig waar-

nemer mocht heeten als Sprengel, dat was onze vriend, de goede Heimans. Maar toch is de stuurschheid van Thoreau iets anders dan de stekeligheid van Sprengel en die anderen; misschien een onvermijdelijk gevolg van zijn groote liefde voor natuur en reinheid. Ook stond hij niet vijandig tegenover de cultuur en wellicht zijn er nergens schooner bladzijden tot lof van industrie en verkeer te vinden als in zijn hoofdstuk Sounds in Walden.

Daarom kunnen wij ook thans, nu natuur en cultuur zoo menigmaal in droevig conflict verkeeren, nog veilig bij hem te rade gaan.

Jac. P. Thijsse

IK had zoo geerne met hem kennis willen maken, en 'k ben er nooit door de schuld van 't een en 't ander in gelukt. Eens had ik vernomen, 't is nu vier à vijf jaar geleden, dat hij in Leuven een lezing ging houden en waarschijnlijk zou hij ook Lier eens bezoeken en mijn vriend Flor Couteele, die hem geleidde, zou hem dan het Begijnhof toonen en de groote kerk, en



met hem bij mij een kommeken koffie komen drinken. Misschien . . . misschien, als er tijd overschoot. Ik verkneukelde mij in dat bezoek! „Ik jeunde mij daaran", zou Gezelle gezegd hebben. Ik had een donker fleschken boven gehaald en bezij de kachel gezet om op snee te komen. Ik had mij apart laten scheren. Had ik geen krollen gehad, ik zou er laten inzetten hebben. Ik verwachtte hem in den aard zooals Maria Magdalena den Meester verwachtte. Mijn hart was een pot balsem van vereering. Ik wachtte . . . wachtte, maar hij kwam niet. 'k Heb het fleschken terug in den kelder gelegd. En twee dagen nadien las ik in een warm Vlaamsch nationalistisch bladje het relaas over die schoone voordracht te Leuven, en dat hij van Leuven naar Antwerpen was gereden, gaarne te Lier had willen afstappen, maar het niet gedaan had, uit vrees dat de schoone voorstelling, die hij van het Pallieter-landschap had, in zou zakken bij het zien van de Nethe-contrije. Hij wou den goeden indruk behouden, en reed door. Hij had misschien gelijk, want hij was uit de school van: „De mijmering aan een ding is schooner dan het ding", Hij had gelijk, maar ik zat met mijn mislukte verwachting. En ik had hem zoo geerne gezien, die man, die zoo schoon gedroomd had, dat het leven was „als een groot, groen bosch" ; de man die wist, dat „hoog boven menschen en hun klein bestaan zweeft er een vlucht breedvleug'lige accoorden" ; de Godminner, die als een heilige tot God dierf

roepen: „Zelfs met dit matelooze Leed beladen, neem ik het Leven uit Uw handen aan", en als een knechtje neerboog en deemoedig prevelde: „ik ben tot al bereid mijn Souverein!" Ja, die man was een dichter. Dat zijn van die mannen die hun lichaam met eigen vuisten openkloppen, en op hun bebloede handen hun snakkende ziel naar God toesteken. Zoo'n man had ik geern in mijn huis gehad. Dat zou als een wijding geweest zijn, en dan zou ik later fier aan mijn kinderen kunnen zeggen hebben als ik hen wat voorlas uit: *„De kleine Johannes"*: „Op deze stoel heeft die sublieme mensch gezeten!" En dan had ik tot hunne bewonderende gezichtjes kunnen vertellen, wat die man al zoo zei. Die man, die zooveel geleden heeft in zijn zoeken naar God, die de profeet van zijn eigen leven is geweest, toen hij zong: „de dagen, de tragen, ze willen niet gaan, en lang, lang zijn de uren der nachten". Ik heb zijn stem niet mogen hooren, ik heb den echo van zijn ziel doorheen een bezoekgesprek niet mogen ontwaren, en dat is toch steeds zoo heerlijk-interessant. Dat is iets wat men zijn leven lang meedraagt als een goedheid. Maar het is nog niet te laat! Hij leeft nog die man, hij leeft! Hij zit daar ievers in Holland in den langen nacht van den ouderdom naar de morgen van den dood te wachten, maar van binnen klaar verlicht door God, die hij eindelijk gevonden heeft. Ik zal zelf naar hem toegaan en het hem allemaal zeggen, de pot balsem uitstorten, of misschien niets, gaar niets zeggen, en luisteren naar hem, en doorheen zijn levende woorden de Zondag van zijn mystiek geluk over mijn hart laten schijnen.
Ik ga erheen, ik moet erheen, want anders blijft dat een gat in mijn leven.

Felix Timmermans

VALBORG ISAACHSEN — DUDOK VAN HEEL

VOOR FREE

EEN Junimorgen, lang geleden! wachtende op den trein naar Amsterdam, liepen wij heen en weer op het oude, lugubere station Bussum.
Iemand die voorbij ging, zei: „Daar is Frederik Van Eeden!"
Dat was dus de dichter van „*De Kleine Johannes*", van „*Ellen!*"
Was *hij* ook door die donkere wachtkamer gekomen en door die leelijke hardslaande deur? En liep hij hier nu naast ons als andere stervelingen, op weg naar de groote, duistere stad.... hij, Windekind's Zonnezoon?

In mijn boekenrek staan zij, zooals zij al die jaren hebben gestaan, Van Eeden's boeken, in de volgorde waarin zij verschenen: „*De Kleine Johannes*", het lieve grijs-groene boek met zon en maan, met konijntje en libel — „*Ellen*" — daarna in lange rij de „*Studie's*" en al de dierbaren.
Wat zijn zij velen! En wat zijn ze onmisbaar! Zij hebben een stempel gedrukt op zóó vele onzer dagen: op schoonste, op droefste:

„Gij, liefste! zijt mijn bloeiend akkerland,
Waarover wijd Gods blauwe hemel straalt."

„Toen stegen onze zielen in 't geluk
Dier morgenglorie op."

„Nu is 't lief oogenheil geschonden,
Al wereldlust is nu gedaan —
De zwarte rouwbloem boog te gronde,
Maar uit haar gouden zaad ontstonden
Zielslevingen, die niet vergaan."

O, dat is alles „Flevo", het lage land aan zee, waar de beuken ruischten en de dennen geurden door de woorden heen. Bladeren wij in „*Het Lied van Schijn en Wezen*", zeggen wij de sereene woorden:

„Wegen tot God zijn als de zonnestralen,
Eindloos in veelheid, eenig in accoord.—"

„Veelheid van kennis is nog wijsheid niet.—"

dan staan wij bij de Prometheus-rots in Helleland, waar de beekjes gorgelen en de Gagel groeit.
Wat heeft Van Eeden ons in die jaren oneindig veel gegeven!

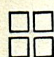
Men wist 't niet, men weet het *nog* niet, wat het hem gekost heeft, het openbaren van zijn diepste zelf, het prijsgeven van zijn Witte Bericht. Lees zijn woorden:
„Het lam is geslacht. Het ligt voor de glazen. Stilletjes te bloeden. O gruwel. Maar er hebben veel zoo geleden. Erger — en grooteren."
Ik gedenk in groote dankbaarheid Frederik Van Eeden als dokter, zijn eindeloos geduld, zijn teer, fijn begrijpen, zijn mede-*lijden*, maar bovenal zijn liefdevolle hulp om leed te aanvaarden, om het onvermijdelijke te leeren dragen, niet in stugge resignatie, maar met hoop tegen hoop, met geloof in een God.

„— — — die zelf Lijden heet
En heerlijk Heil zal maken uit uw leed."

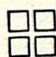
Wat je voor mijn vader geweest bent, Free, in zijn lijdenstijd, wat je voor ons geweest bent: Zonnezoon, dichter, wijsgeer en vriend, het is meer dan een onuitwischbare herinnering. Het is wat blijft en leeft en niet begeeft. Je hebt het mij zelf geleerd: Wat was — *is*!
Ik zend je, lieve vriend, als dankbare groet, als tegengave, als echo uit het hooge Noorden: je eigen woorden, want mooier weet ik niet:

„Niet om niet wordt 't menschenhart vertreden,
De brand der zielen is het morgenrood,
Waaruit lichtstil zal dagen Hemelvrede."

Valborg Isaachsen-Dudok van Heel



ALBERT VERWEY



EEN HERINNERING

IK kende Van Eeden al van nabij voordat hij vijfentwintig was, Amsterdamsch doctorandus in de medicijnen: Amstel 17. Een hoog gelegen kamer met uitzicht op het water. Een tijd lang heb ik er gewerkt. Ik ging erheen zoodra ik ontbeten had en zette me aan de schrijftafel. Van Eeden was dan nog niet op. Hij verscheen pas als het tijd was voor ziekenhuis of laboratorium. Als hij uit zijn slaapkamer kwam, zag men de droomen in zijn oogen. Hij droomde heerlijk. Verrukkelijke landschappen. Die droomenwereld verliet hij noode voor de werkelijkheid: grijs weer en de onsmakelijkheden van studie en praktijk. Hij zou haar liefst daarheen hebben meegenomen, als het ware geneesmiddel. Hij nam haar feitelijk mee, maar de dag verjoeg haar. Toen hij later in het Onbewuste, in een gedroomd Generzijds, of in een denkbeeldig Heden, heilmiddelen zocht voor mensch en samenleving: suggestie, spiritisme, profetisme, gemeenschappelijk grondbezit, kloostervrede, heb ik vaak teruggezien naar mijn vroegere herinnering, en de oudere Van Eeden herkend in de jonge geneesheer die zoo verrukkelijk droomen kon.

Albert Verwey

AAN DR. FREDERIK VAN EEDEN BIJ ZIJN ZEVENTIGSTEN GEBOORTEDAG

HOOGGEACHTE VRIEND,

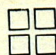
EEN feest is het voor mij, U, onzen grooten dichter, te mogen gelukwenschen op Uw zeventigsten verjaardag.

Als Nederlandsch tooneelspeler, is 't voor mij een voorrecht, U met een enkel woord te mogen huldigen. Met vreugde en groote vereering denk ik aan Maart '19 terug, aan onze samenwerking gedurende de repetities van Uw tooneelstuk „*De Bokkenrijder*". Ik leerde U toen persoonlijk kennen als een uiterlijk rustig, stil en kalm mensch, maar met steeds peinzend voorhoofd en oogen, die menschen en dingen trachten te doorgronden. Dan weer kondt gij zoo kinderlijk blij en dankbaar zijn, om het vertrouwen, dat men in Uw werk stelde en voor den moed, die men had, Uw oeuvre ten tooneele te brengen. Zoo leerde ik U kennen. Ik ben trotsch Uw vriend te zijn. Gij strijder, Gij dichter van schoone gedachten, Gij zijt voor de Nederlandsche literatuur een van God begenadigde!

Louis de Vries

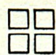


AUGUSTA DE WIT

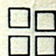


BIJ den naam Frederik Van Eeden herdenk ik een lente van haast vijftig jaar her, wandelingen door de duinen voorbij Overveen, den naklank van zangerige verzen samenvloeiend met den zonneschijn, den reuk van ontbottend gebladerte, het bruisen van de zee, en wensch, dankbaar, den dichter voor zijn levensavond de klaarte toe en de stille schoonheid van toen.

Augusta de Wit.



ADELE WITHOF



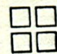
EEN WOORD VAN EEN DER VELEN

ONDERSCHEIDENEN van grooten naam en van groot talent zullen in het licht stellen de waarde van Frederik van Eeden's veel omvattenden, veelzijdigen arbeid, zijn beteekenis als dichter, romancier, dramaturg, denker, sociaal werker, wetenschappelijk onderzoeker. Ik ken de bescheiden taak mij toe, te getuigen van hetgeen voor mij persoonlijk zijn geweest twee kleine boeken van zijn uitgebreid, belangrijk letterkundig werk, — zoo aantrekkelijk door de warme, diepe menschelijkheid, die het doorgloeit en den fellen drang naar geestelijk kennen, die het doortrilt — de twee, welke mij bijzonder lief zijn: „*Lioba*" en „*Het Lied van Schijn en Wezen*".
Een jongmeisje in een kloostertuin, de koninginne in het grijze slot, de jonge vrouw, ten brandoffer gewijd: hoog en puur, tot liefde gereed; ernstig en teeder, ontbloeiend in verlangen; stil en trouw, den dood aanvaardend, dit is Lioba's beeld, zooals 's dichters verzen, stroom van welluidendheid, het mij brachten en zooals het voor mij is levend gebleven.
„*Het Lied van Schijn en Wezen*", een lied van den dichter-denker, waarin hij zijn diepste zekerheid, zijn innerlijkst weten vat in de woorden, door het peinzend verstand gevonden en saamgevoegd naar de strenge wet der harmonie, en dat mij bij het luisteren er naar deed ingaan in een sfeer, die was „een hooge, lichte dag".
Toen, lang geleden, kort na het verschijnen, ik dit lied voor de eerste maal gelezen had, rees de wensch in mij, den schrijver te zeggen, welke blijdschap ik had gekend in de wereld zijner gedachte. Schroom weerhield mij.
De kunstenaar, de denker, als hij zijn werk geeft aan de menschen, weet niet, hoevelen het aannemen, hun leven verrijkend met een schoone winst, en stillen dank toebrengen aan den schenker der goede gave.
Een van de velen heeft nu gesproken.

Adele Withof



HELMA WOLF—CATZ

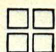
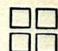


Hebt gij wel eens op een fraaien herfstdag door het bosch gedwaald? Als de zon zoo stil en helder op het rijkgetinte loover schijnt, als de takken kraken en de dorre bladeren ruischen onder Uw voet?
Dan schijnt het woud zoo moede, — het kan nog slechts peinzen en leeft in oude herinneringen. Een blauwe nevel omringt het, als een droom, met geheimzinnige pracht, en de glinsterende herfstdraden zweven door de lucht in trage golving, als schoone, doellooze mijmeringen.

(„De Kleine Johannes" Hfdst. V.).

ZO kunt gij, Dr. Frederik Van Eeden, leven „in oude herinneringen" en terugzien in „schoone mijmeringen". Want wat gij ons gegeven hebt, zal altijd blijven leven. Voor ons is Uw vroegste werk nieuw of dit pas gisteren geschreven was. En hoe snel verandert in deze tijd een beeld, een gedachte. Gij vertegenwoordigt de mystiek in de Hollandse letterkunde. Het schone geheimzinnige, dat velen na U slechts gepoogd hebben te bereiken.
Gij hebt mij en andere jongeren meegenomen naar de zuiverste oorden der fantasie. Gij riept door Uw werk in ons wakker het kinderlikst beleven en het diepst menselik voelen. Wij hebben eerbied voor wat gij gedaan hebt, in welke richting dan ook, omdat gij het deed ter verwezenliking van Uw dichterlike idealen.
En ik ben dankbaar dat ik in het voor U bestemde boek heb mogen schrijven.

Helma Wolf Catz

 MARIE C. VAN ZEGGELEN 

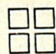
AAN FREDERIK VAN EEDEN.

IN een Vriendenboek mag men over zich zelven spreken. Een persoonlijke herinnering is geoorloofd en waarschijnlijk zal dit boek getuigen van veler diepe innige vriendschap, die Frederik van Eeden in de harten deed ontontstaan — en velen zal het als mij gaan. Als men mij zou vragen: „Wat deed Van Eeden voor U? Gaf hij U raad, hielp hij U uit den nood, reikte hij U de hand toen ge daarom vroeg?" dan zou ik moeten antwoorden: dat alles deed hij niet — maar hij deed veel meer, hij luisterde naar mij, hij *luisterde* zooals nooit iemand naar al mijn kleine levenservaringen geluisterd had en als ik terug was in de eenzaamheid mijner kamer dan wist ik het: Frederik van Eeden had mij mijzelve weder gegeven, ik had de innerlijke rust en kracht hervònden.
De groote dank die ik hem in dit Vriendenboek wil brengen, is voor deze kostbare gaven, gaven die zijn handen mij telkens reikten als ik bij hem was. Ik zou willen dat er geuren en klanken opstegen uit deze bladzijden, die hem zouden herinneren aan onze omdwalingen in het land van den Kleinen Johannes. Waar eens zijn duinen en vijver waren, staan nu huizen, maar de groote tuin uit Van Eeden's kindertijd is er nog en de groote roode beuk waaronder hij speelde, staat er nog.
Had ik als klein meisje kunnen droomen dat de schrijver van het boek, waar iedereen toen over sprak, eens mijn vriend zou zijn en ik daar met hem die plekken bezoeken zou waar de eerste woorden geboren werden die hij tot de wereld zou spreken? Wie *„De kleine Johannes"* leest en herleest weet dat alles hierin reeds verborgen ligt wat Van Eeden later aan de wereld zou geven. Alle groote idealen, alle ziele-roerselen, alle twijfel en alle geloof en vertrouwen, alles wat Van Eeden met zoo groote openhartigheid aan de wereld gegeven heeft, ligt daarin, zelfs de verguizing welke die onbarmhartige wereld den kleinen Johannes aandoet, is daarin met een helderziendheid aangegeven. Toch zal de wereld de schatten erkennen en liefhebben en bewaren die de idealist van Walden haar gaf, zij zal hem den lauwerkrans brengen dien hij verdient, een groene hulde, welke hèm nù door de vrienden gebracht wordt, voor wie hij niet alleen schrijver — maar ook mensch was.

Marie C van Zeggelen.

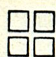


ALIDA ZEVENBOOM

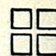


MENEER Van Eeden,
Herinnert u zich nog dien morgen in Bussum toen u, met de groentekar van „Walden", in het „Spiegel" voor de villa „Semper Vista" stond en het dienstmeisje naar u toe kwam en tegen u zei: „Freerik, mevrouw vond je peentjes lang niet versch en je sla kon wel wat meer krop hebben en je biet was bitter."
Herinnert u zich dat nog? Dat dienstmeisje was ik en toen ik het gezegd had, had ik er spijt van, want u keek me zoo treurig aan en schudde uw hoofd en zei tegen me:
„Ja, Aaltje, de natuur kun je niet dwingen."
Het schijnt dat u toch steeds getracht heeft de natuur, vooral die der menschen, tot het goede te dwingen en dat maakt dat er ergens diep in ons hart altijd een warm plekje voor u is geweest.
Maar dat uw Waldensche peultjes, zelfs met een forsche kluit boter, niet gaar waren te krijgen, dat zal ik u nooit vergeven, Freerik.

Met hartelijke groeten
ALIDA ZEVENBOOM
(van „Semper Vista" en „De Groene")



STEFAN ZWEIG

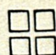


VIELLEICHT kommt bald eine Zeit, wo man Kultur-und Literaturgeschichte nicht mehr einzig messen wird an gedruckten Werken, an geschaffenen Gestalten, sondern auch inwieweit ein Mensch selbst Gestalt gewesen ist: dann wird man den grossen moralischen Genies unserer Epoche, einem Romain Rolland, einem Albert Schweitzer, einem Gandhi, auch Frederik Van Eeden zunennen müssen, dessen Leben eigentlich ein einziges Experiment für die Menschheit gewesen ist. Seine tiefe Lebensgläubigkeit hat vielleicht die Formen gewechselt, aber ihre Intensität ist unvermindert dieselbe geblieben und die ausstrahlende Wärme seiner Seele erweist sich als gleich wohltätig ob sie dichterische, soziale oder religiöse Sphären durchwärmt. Unser Wunsch an ihn ist in diesen Tagen, er möchte selbst einmal uns sein eigenes Leben nicht in dichterischer Verhüllung, sondern als menschliches Entwicklungsdokument erzählen. Und unser Wunsch für ihn, es möge die humane, die gütige Kraft, die in ihm waltet und wirkt, unserer Gegenwart noch lange unvermindert erhalten bleiben.

Stefan Zweig



LIJST VAN MEDEWERKERS



BLZ.

ALBERDINGK THIJM, K. J. L. (LODEWIJK VAN DEYSSEL), Haarlem 5
ALTINK, A., Amsterdam 6
ANDEL, W. J. D. VAN, 's-Gravenhage 7
AVERKAMP, ANT., Bussum (N.-H.) 10
ANDRIESSEN, HENDRIK, Haarlem 11
BAHR, HERMANN, München 14
BERLAGE, Dr. H. P., 's-Gravenhage 15
BERLAGE, Dr. J., Deventer 16
BEVERSLUIS, MARTIEN, Blaricum 17
BLINK, Prof. Dr. H., 's-Gravenhage 18
BLOK, Ir. J. A., Deventer 19
BOLDING-GOEMANS, Mevrouw W. L., 's-Gravenhage 20
BOOVEN, HENRI VAN, Hilversum 21
BOREL, HENRI, 's-Gravenhage 22
BREMMER, Dr. H. P., 's-Gravenhage 24
BROM, ED., Amsterdam 26
BROM, Prof. Dr. GERARD, Nijmegen 28
BUBER, Dr. MARTIN, Heppenheim 34
COENRAADS, ED., Leiden 36
COHEN, Prof. Mr. I. B., Groningen 37
COHEN, JOSEF, Groningen 39
COX, Dr. W. H., Den Dolder 40
DEVENTER, Dr. CH. M., Amsterdam 41
DONKER, ANTHONIE (Dr. N. A. DONKERSLOOT), Davos-Platz 42
EIGENHUIS, JAN, Apeldoorn 44
ERENS, Mr. FRANS, Houthem-Geulem 46
FOREL, Prof. Dr. AUGUSTE, Yvorne (Zwitserland) 47
FREUD, Prof. Dr. SIGMUND, Weenen 49
GELDMACHER, Frau E. M., Frankfurt am Main 50
GILTAY, Mr. H., 's-Gravenhage 54
GINNEKEN, Prof. Dr. JAC. VAN, Nijmegen 57
GIPS, Prof. A. F., 's-Gravenhage .... tegenover 60
GOGH-KAULBACH, ANNA VAN, Amsterdam 58
GRISS, J. J., Rotterdam 60
GROTHE-TWISS, Mevrouw AMY, Hilversum 66
GUNNING Wz., Prof. Dr. J. H., Hilversum 67
GUTKIND, ERICH, Berlijn 68
HAMEL, Prof. Dr. A. G. VAN, Utrecht 70
HARTOG, Prof. Dr. A. H. DE, Amsterdam 71
HAVELAAR, JUST, † Amersfoort 72
HETTINGA TROMP, Mr. Dr. Ir. J. VAN, Katwijk aan Zee 73
HEIJENBROCK, HERMAN, Blaricum 75
HOUWINK, Mr. ROEL, Soest 77
HUTSCHENRUYTER, Dr. WOUTER, Wassenaar 79
ITALLIE-VAN EMBDEN, Mevrouw W. VAN, Leiden 80
JANSEN-BAELDE, Mevrouw S. A., Schiedam 81
JORDAN, Prof. Dr. H. J., Utrecht 83
KOSTER, Dr. EDWARD B., 's-Gravenhage 85
KOSTER, P. P. .... tegenover 84
KRAMER, PIET, Amsterdam 86
LANGE Jr., Dr. DAN. DE, Bilthoven 87
LANSBERG, Dr. PH. A., Zeist 88
LEEUW, Mr. AART VAN DER, Rijswijk (Z.-H.) 89
LODGE, Sir OLIVER, Salsbury 90
LONDON, JAC., Hilversum 91
MANNOURY, Prof. G., Amsterdam 93
MEER DE WALCHEREN, Jhr. PIETER VAN DER, Parijs 94
METHÖFER, J., Blaricum 95
MEYIER, FENNA DE, 's-Gravenhage 98
MIEDEMA, Dr. R., Amersfoort 99
MOLL, Dr. W., 's-Gravenhage 100
MOOY, HENRIËTTE, Amsterdam 101
MULS, Dr. JOZEF, Antwerpen 102
NAEFF, TOP VAN RHIJN-, Dordrecht 104

BLZ.
NEY, ELLY ... 105
OPPENHEIMER Prof. Dr. FRANZ, Frankfurt am Main ... 106
ORTT, Ir. FELIX, Soest ... 109
OTTEN, ELSE, Berlijn ... 111
PEETERS, MAGDA, Antwerpen ... 112
POORT, HERMAN, Groningen ... 113
PRINSEN J.Lz., Prof. Dr. J., Amsterdam ... 115
QUERIDO, IS., Amsterdam ... 117
RENTERGHEM, Dr. A. W. VAN, Amsterdam ... 118
RESINK, Dr. A. J., Laren (N.-H.) ... 138
RIDDER, Q. A. DE, 's-Gravenhage ... 139
RIDDER, TONY DE, Oosterbeek ... 140
RITSCHL, GIZA, Voorburg ... 141
ROGGEN, E., Groningen ... 142
ROLAND HOLST, A., Ascona (Zwitserland) ... 145
ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK, HENRIËTTE, Bloemendaal ... 148
ROLLAND, ROMAIN, Villeneuve (Zwitserland) ... 151
RUETER, THEO, Bussum ... 156
SAALBORN, Drs. ARN., Bussum ... 158
SALOMONS, Mevr. ANNIE VAN WAGENINGEN-, Utrecht ... 159
SALOMONSON, HERMAN (MELIS STOKE), Den Haag ... 161
SCHÄFER, DIRK, Amsterdam ... 163
SCHARTEN, CAREL, Florence ... 165
SCHEPERS, Dr. J. B., Haarlem ... 166
SCHMITZ, MARIE VERHOEVEN-, Dordrecht ... 167
SCHOTMAN, Dr. J. W., Poortugaal ... 169
SCHUT, LO W., Amsterdam ... 171
SEIFERT, Prof. MILOS, Pribram (Tschechoslowakije) ... 172
SENDEN, Dr. G. H. VAN, 's-Gravenhage ... 174
SERRURIER, Mej. Dr. C., Leiden ... 175
SINCLAIR, UPTON, Long Beach (Californië) ... 176
SLAUERHOFF, J., Utrecht ... 177
SMELIK, Ds. E. L., Rotterdam ... 179
SPIERINGS, KEES, 's-Hertogenbosch ... 181
STOPPELAAR, Ds. R. DE, Warga (Fr.) ... 183
SUCHTELEN, Jhr. Dr. NICO VAN, Amsterdam ... 184
TAGORE, RABINDRANATH, Santi Nikétan, Bolpur (Calcutta) ... 187
TENHAEFF, Dr. W. H. C., Utrecht ... 188
TEXTOR, K. A., 's-Gravenhage ... 195
THYSSE, Dr. JAC. P., Bloemendaal ... 196
TIMMERMANS, FELIX, Lier ... 199
VALBORG ISAACHSEN-DUDOK VAN HEEL, Bergen (Noorwegen) ... 201
VERWEY, Prof. Dr. ALBERT, Noordwijk aan Zee ... 203
VRIES, LOUIS DE, Amsterdam ... 204
WIT, AUGUSTA DE, Freiburg im Breisgau ... 205
WITHOF, ADELE, Haarlem ... 206
WOLF-CATZ, HELMA, Amsterdam ... 207
ZEGGELEN, MARIE C. VAN, Haarlem ... 208
ZEVENBOOM, ALIDA, ... 209
ZWEIG, STEFAN, Salzburg. ... 210

LIBER
AMICORUM
DR. FRED.
VAN EEDEN



LIBER AMICORUM

DR. FREDERIK VAN EEDEN

